

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(Ειδίκευση: ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

Η Κοινή της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου. Γένεση και πηγές

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της
Ελένης Α. Σταυροπούλου
Πτυχιούχου του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών
2011

A.M.: 1013202004020

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Δήμητρα Δελλή, Αναπληρώτρια καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου
Γεωργία Φραγκάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου
Ουρανία Χατζηδάκη, Καθηγήτρια Σχολής Ικάρων

Καλαμάτα, 2023

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	7
ΣΥΜΒΑΤΙΚΑ ΣΥΜΒΟΛΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΜΕΡΟΣ Ι: Η ΚΟΙΝΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ	12
1. Προϋποθέσεις δημιουργίας της Κοινής.....	12
1.1. Οι αρχαίες ελληνικές διάλεκτοι και οι παλαιότερες ελληνικές κοινές.....	13
1.2. Η ανοδική πορεία της αττικής και οι παράγοντες ανάδειξής της.....	16
2. Η δημιουργία κοινής. Μια δυναμική διαδικασία διαλεκτικής ομαλοποίησης και μείξης	22
3. Κοινή και αρχαίες διάλεκτοι.....	25
3.1. Η παρακμή των αρχαίων διαλέκτων	25
3.2. Η σχέση της Κοινής με τις αρχαίες διαλέκτους	29
4. Η εξάπλωση της Κοινής	32
4.1. Οι ξενισμοί της Κοινής	33
5. Πηγές.....	36
6. Νεωτερισμοί της Κοινής.....	38
7. Ο αττικισμός	43
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ	45
1. Επιγραφές	45
Απελευθερωτική επιγραφή από τα Γίτανα Θεσπρωτίας	45
Απόσπασμα από την κανονιστική επιγραφή των Μυστηρίων της Ανδανίας.....	46
Αφιέρωση επινίκιας στήλης στον αυλητή Λεύκιο Κορνήλιο	49
2. Ιδιωτικές Επιστολές.....	51
Επιστολή του Απολλώνιου προς τον Ζήνωνα για αποστολή ξηρών ξύλων.....	51
Επιστολή του Φιλάμμου προς τον Πτολεμαίο για την ανάρμοστη συμπεριφορά του ζυθοποιού Σαμώη.....	52
Επιστολή του Διονυσίου προς τον Πτολεμαίο με αφορμή τη διακοπή επικοινωνίας με τον αδελφό του	54
Επιστολή του Αθηναγόρα προς τους «στολιστές» του ναού του Αμενεμχέτ	57
Επιστολή του Θέωνα προς τον Τύρανο προκειμένου να πάρει υπό την προστασία του αδελφού του	59
Επιστολή του Αντώνη Λόγγου προς τη μητέρα του Νειλού.....	61
Επιστολή με οδηγίες για την καλλιέργεια των αμπελιών	64
Επιστολή του Γερμύλλου προς τον Νικηφόρο για αποστολή προϊόντων	67
3. Μη φιλολογικοί πάπυροι	69
Συμφωνητικό για μίσθωση οικίας.....	69
Διάταγμα της Κλεοπάτρας Ζ΄ για χορήγηση προνομίων σε αξιωματούχους.....	71
Συμφωνητικό με αναγραφή όρων διαζυγίου.....	74
Γαμήλιο συμβόλαιο μεταξύ της Θερμίου και του Απολλωνίου	76
Πεπραγμένα για πιθανή μετακίνηση διοικητικού υπαλλήλου	79
Συμφωνητικό με αναγραφή όρων διαζυγίου.....	82
4. Αττικιστικά λεξικά	85

5. Ελληνολατινικά γλωσσάρια.....	91
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	93
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	97
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	102
ABSTRACT	102

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η μελέτη της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου, της λεγόμενης Κοινής, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιστορία της ελληνικής γλώσσας γενικότερα. Ξεκινώντας από το γεγονός ότι η γλώσσα αποτελεί στοιχείο ταυτότητας του πολιτισμού και είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιστορία του και συνεχίζοντας με τη σκέψη ότι η γλώσσα αποτελούσε πάντα δείκτη συνοχής της ελληνικής φυλής σε κρίσιμους καιρούς, η παρούσα εργασία καλείται να μελετήσει την ελληνική γλώσσα στις πιο σημαντικές ιστορικές στιγμές της φυλής. Την εποχή κατά την οποία ο ελληνικός πολιτισμός κύκλωσε τη Μεσόγειο, έγινε υπερεθνικός και έφτασε ως τα βάθη της Ινδίας μέχρι την εποχή που «επέστρεψε» πάλι στην αρχαία κοιτίδα του. Ο πολιτισμός, ο οποίος εκφράστηκε με τη χρήση αυτής της γλώσσας, ήδη από τα αρχαία χρόνια άσκησε έντονες επιδράσεις σε άλλους πολιτισμούς. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός, ότι λέξεις, οι οποίες δηλώνουν αξίες που εκφράστηκαν στον ελληνικό χώρο, υιοθετήθηκαν πλήρως στα λεξιλόγια άλλων γλωσσών και χρησιμοποιούνται μέχρι και σήμερα. Όπως επίσης δεν είναι τυχαίο το γεγονός, ότι ο μέγας Αλέξανδρος κατάφερε να ενώσει τα ποικίλα ανομοιογενή στοιχεία της απέραντης αυτοκρατορίας του κάτω από αυτόν τον πολιτισμό. Εκείνα τα χρόνια αποτελούν κομβικό σημείο στην ιστορία και του πολιτισμού γενικότερα αλλά και στην ιστορία της ελληνικής γλώσσας ειδικότερα. Η ελληνική μιλήθηκε από την Ευρώπη μέχρι την Ασία και τη βόρεια Αφρική και συσπείρωσε γύρω της έναν πελώριο ελληνιστικό πολιτισμό. Έδωσε και πήρε γλωσσικά στοιχεία, εμπλουτίστηκε, προσαρμόστηκε στις απαιτήσεις των καιρών, μεταλλάχθηκε και αναγεννήθηκε διατηρώντας πάντα στο βασικό κορμό τις αρχαίες ρίζες της. Η σημασία της συγκεκριμένης περιόδου για την ιστορία της ελληνικής γλώσσας είναι, λοιπόν, διπλή. Αφενός διασώζει μέσα της τη γλώσσα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, αφετέρου δε «ανοίγει το δρόμο» προς τη νέα ελληνική γλώσσα. Αποτελεί ένα δυναμικό ενωτικό στοιχείο της αρχαίας με τη νέα Ελλάδα.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Δελλή, επόπτρια της συγκεκριμένης εργασίας, για την πρόταση του θέματος, την υπομονή και την υποστήριξη όλο αυτό το διάστημα, καθώς και την καθοδήγηση στην αποτελεσματική διαχείριση ενός ιδιαίτερα σημαντικού κεφαλαίου της ελληνικής γλώσσας. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τη συντονιστική επιτροπή του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ» (Ειδίκευση: ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ) καθώς και συγκεκριμένους ανθρώπους των οποίων η συμβολή και η

βοήθεια ήταν άμεση για τη διεξαγωγή της συγκεκριμένης εργασίας. Ανάμεσα σε αυτούς θα ήθελα να αναφέρω τους υπαλλήλους της εφορείας αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας για την παράδοση ανάτυπου του άρθρου του P. Cabanes, και τη συντηρήτρια αρχαιοτήτων κυρία Α. Μπιζίμη για τις πληροφορίες σχετικά με τις πρόσφατα ανακαλυφθείσες στον ελληνικό χώρο επιγραφές της ελληνιστικής περιόδου. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και τους φίλους, παλιούς αλλά και νέους από το μεταπτυχιακό πρόγραμμα, για τη στήριξη και συμπαράσταση.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

αι.	αιώνας
ι.ε.	ινδοευρωπαϊκή
βλ.	βλέπε
βλ. ανωτ.	βλέπε ανωτέρω
βλ. κατωτ.	βλέπε κατωτέρω
κ.α.	και αλλού
κ.ά.	και άλλα
κ.εξ.	και εξής
λ.	λέξη
μ.Χ.	μετά Χριστόν
περ.	περίπου
π.χ.	παραδείγματος χάριν
π.Χ.	προ Χριστού
πρβ.	παράβαλε
σ., σσ.	σελίδα, σελίδες

ΣΥΜΒΑΤΙΚΑ ΣΥΜΒΟΛΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

[]	αποκατάσταση των κενών ή των κατεστραμμένων τμημάτων του υλικού: Θ[έμ]ιτ[ι], ξύλ[ω]ν
()	Οι απλές παρενθέσεις χρησιμοποιούνται για ανάλυση συντομογραφιών: ἐπὶ πρ(οστάτα), ἔρρω(σο), διοικ(ητῆι)
< >	Οι οξυγόνιες αγκύλες χρησιμοποιούνται για την προσθήκη ή την αντικατάσταση γραμμάτων που παρέλειψε ο χαρακτήρας: ἐλεύθ<ε>ρον, ὕγια<ί>νειν
{ }	Τα άγκιστρα χρησιμοποιούνται για τον εξοβελισμό γραμμάτων ή λέξεων που χαράχτηκαν εσφαλμένα: ἐγδιδó {ι}ντω
[. . .]	Οι στιγμές στις ορθογόνιες αγκύλες δηλώνουν κενό χώρο με καθορισμένο αριθμό γραμμάτων που λείπουν.
[-----]	Οι παύλες στις ορθογόνιες αγκύλες δηλώνουν κενό χώρο με ακαθόριστο αριθμό γραμμάτων που λείπουν.

[[]] Στις διπλές ορθογώνιες αγκύλες περικλείονται γράμματα που αποξέστηκαν (*rasura*) είτε από τον ίδιο τον χαρακτήρα είτε μεταγενέστερα και σκόπιμα τα οποία είναι αναγνώσιμα: [[εἰς]] τὰ Πρωτάρχου

ν Με το αρχικό γράμμα της λέξης *vacat* συμβολίζεται ελεύθερος χώρος για γράμμα: ν Ὑδατος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία γίνεται προσπάθεια προσέγγισης της κοινής γλώσσας των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, η οποία υιοθετήθηκε ως κύριο γλωσσικό όργανο στα στόματα Ελλήνων και μη Ελλήνων ομιλητών τόσο στον κυρίως ελλαδικό χώρο όσο και στα κατακτημένα εδάφη τα οποία περιήλθαν στη μακεδονική αυτοκρατορία, αλλά και αργότερα στη ρωμαϊκή κυριαρχία η οποία συνέβαλε στην προώθηση της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού.¹ Η ενθάρρυνση της συστηματικής μελέτης της γλώσσας της περιόδου που μας ενδιαφέρει ξεκίνησε το 19ο αι. όταν άλλοι κλάδοι της φιλολογίας εξελίχθηκαν και έφεραν στην επιφάνεια πλήθος αγνώστων μέχρι τότε πληροφοριών. Υπήρχαν βέβαια από την αρχαιότητα αναφορές στη «βάρβαρη» αυτή γλωσσική μορφή, οι οποίες είναι χρήσιμες σε μια σύγχρονη επιστημονική μελέτη, όμως τότε παρέμεναν στη σφαίρα συζητήσεων της απόκλισης της γλώσσας από την «καθαρή» αττική και γενικότερα από τις αρχαίες διαλέκτους². Έτσι λοιπόν από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα έχουν χρησιμοποιηθεί αρκετοί ορισμοί για την περιγραφή της γλωσσικής μορφής της περιόδου στην οποία αναφερόμαστε, όπως «ή νυνί συνήθεια, ἧ πάντες χρώμεθα, ἡ ἐκ τῶν τεττάρων συνεστῶσα, κοινόν, Ἑλληνικόν, κοινή διάλεκτος»³. Νεότεροι μελετητές, Έλληνες και ξένοι, αναφέρονται γενικά στη «μετακλασική ελληνική», όρος που αμφισβητείται⁴ από σύγχρονους ερευνητές καθώς περιλαμβάνει γενικότερα τη γλώσσα μετά την κλασική εποχή, το Βυζάντιο έως και σήμερα⁵. Παρόμοια αμφισβητούνται από το Μπαμπινιώτη (2002: 114) οι όροι «Αλεξανδρινή» και «Ελληνιστική», καθώς περιορίζουν τη χρονική περίοδο της γλωσσικής αυτής μορφής μόνο στους χρόνους της αυτοκρατορίας του Μεγάλου Αλεξάνδρου και δεν περιλαμβάνουν τη ρωμαϊκή περίοδο. Και έτσι περνάμε στο ζήτημα των χρονικών ορίων της περιόδου. Η περίοδος ξεκινάει περίπου τον 4ο αι. π.Χ., μια χρονολογία έναρξης στην οποία συμφωνούν σχεδόν όλοι οι μελετητές. Δεν υπάρχει όμως η ίδια ομοφωνία για τη λήξη της περιόδου, την οποία ορισμένοι γλωσσολόγοι

¹ Για τους όρους «Έλλην» και «Ελληνισμός» και τη σχέση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού βλ. Βασιλάκη (2001: 839-847), Cartledge (2001: 231-236).

² Debrunner & Scherer (1994: 43), Palmer (2015: 227).

³ Ανδριώτης (2020: 35), Μπαμπινιώτης (2002: 113).

⁴ Κατά καιρούς έχουν αμφισβητηθεί επίσης και οι όροι «Κοινή γλώσσα» και «Κοινή διάλεκτος». Βλ. Μαυροφρύδης (1871: 17-18) για την αναίρεση της ύπαρξης κοινής γλώσσας με την έννοια ότι πρόκειται για αφηρημένο σύστημα των κοινών στοιχείων μεταξύ των διαλέκτων και για την αναίρεση της έννοιας κοινή διάλεκτος με την έννοια ότι η Κοινή παρουσίαζε κατά τόπους διαλεκτικές διαφορές.

⁵ Θαβώρης (1979: 5).

τοποθετούν χρονικά το 330 μ.Χ. σε αντίθεση με άλλους, οι οποίοι θεωρούν ότι η περίοδος λήγει τον 6ο αι. μ.Χ.,⁶ όταν η διακοπή σύνταξης αιγυπτιακών παπύρων στερεί τη μελέτη της φυσικής πορείας της γλώσσας.⁷ Στη συγκεκριμένη εργασία προτιμάται η λήξη της περιόδου το 330 μ.Χ., με τη μεταφορά της πρωτεύουσας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στο Βυζάντιο, οπότε αρχίζει και μια νέα περίοδος για την ελληνική γλώσσα, ενώ έχει προηγηθεί η κορύφωση της εξάπλωσης του κινήματος του αττικισμού, η οποία χαρακτηρίζεται από έντονη τεχνητή διγλωσσία.

Η παρούσα μελέτη χωρίζεται σε δύο μέρη. Το Μέρος I περιλαμβάνει επτά κεφάλαια στα οποία παρουσιάζονται θεωρητικά ζητήματα γένεσης και διαμόρφωσης της Κοινής από τις απαρχές της μέχρι την εξάπλωση του κινήματος του αττικισμού. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στις προϋποθέσεις δημιουργίας μιας κοινής διαλέκτου γενικά και παρουσιάζονται παλαιότερες κοινές γλώσσες του ελληνικού χώρου, η διαμόρφωση των οποίων προέκυψε ως συνέπεια των ιστορικών συνθηκών. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η ανοδική πορεία της αττικής διαλέκτου και οι παράγοντες που συνέβαλαν στην ανάδειξή της μέχρι η διάλεκτος αυτή να κυριαρχήσει στις περιοχές της ελληνιστικής και ρωμαϊκής επικράτειας. Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται η διαδικασία διαμόρφωσης της Κοινής, ενώ στο τέταρτο παρουσιάζονται οι σχέσεις της Κοινής με τις αρχαίες διαλέκτους, καθώς και η διαδικασία παρακμής των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εξάπλωση της Κοινής στις κατακτηθείσες περιοχές και γίνεται αναφορά στους ξενισμούς οι οποίοι παρεισέφεραν στην Κοινή. Στο πέμπτο κεφάλαιο, περιγράφονται τα διάφορα είδη πηγών οι οποίες αποτελούν μαρτυρίες για την Κοινή, ενώ ακολουθεί το κεφάλαιο των γλωσσικών νεωτερισμών που χαρακτηρίζουν την περίοδο της Κοινής. Το πρώτο μέρος κλείνει με το έβδομο κεφάλαιο, το οποίο αναφέρεται στην εμφάνιση και εξάπλωση του κινήματος του αττικισμού. Στο Μέρος II παρουσιάζονται και μελετώνται διάφορα είδη πηγών της περιόδου, ώστε να αναδειχθεί άμεσα η διαμόρφωση και εξέλιξη του συγκεκριμένου γλωσσικού συστήματος. Τα κείμενα παρουσιάζονται με χρονολογική σειρά στην κατηγορία που ανήκουν. Περιλαμβάνονται επιγραφές, ιδιωτικές επιστολές, οι περισσότερες από τις οποίες έχουν σωθεί σε παπύρους, μη φιλολογικοί πάπυροι· ακολουθούν παραδείγματα από το λεξικό του Αττικιστή Φρυνίχου καθώς και παραδείγματα από τα λεγόμενα ελληνολατινικά γλωσσάρια. Έχει γίνει προσπάθεια

⁶ Μπαμπινιώτης (2002: 113).

⁷ Tonnet (2011: 37).

συγκέντρωσης υλικού στις ιδιωτικές επιστολές και στους παπύρους ανά αιώνα ώστε να δημιουργηθεί μια γενική εικόνα της εξέλιξης της Κοινής γλώσσας. Τα στοιχεία από τα αττικιστικά λεξικά και τα ελληνολατινικά γλωσσάρια έχουν επιλεγεί συγκριτικά και συμπληρωματικά με βάση τα στοιχεία τα οποία προέκυψαν από τα υπόλοιπα είδη πηγών.

ΜΕΡΟΣ Ι: Η ΚΟΙΝΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

1. Προϋποθέσεις δημιουργίας της Κοινής

Η δημιουργία μιας κοινής γλώσσας είναι ιδιαίτερα χρονοβόρα διαδικασία και περνάει από πολλά στάδια εξέλιξης. Για να γίνει μια κοινή διάλεκτος κύριο γλωσσικό όργανο υπεράριθμου πληθυσμού πρέπει αρχικά ο πληθυσμός αυτός να συνειδητοποιήσει τα στοιχεία εκείνα που τον ενώνουν και συγκροτούν την ταυτότητά του.⁸ Ο Θαβώρης (1979: 63) αποδίδει τη δημιουργία κοινών διαλέκτων στην εξέλιξη των κοινωνικών δομών, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη φυσική και γλωσσική συνάντηση ομιλητών διαφορετικών διαλέκτων. Πέρα από την εξέλιξη των κοινωνικών δομών μπορούν να συνυπολογιστούν στις αιτίες δημιουργίας μιας κοινής διαλέκτου και άλλες επικοινωνιακές περιστάσεις όπως είναι οι γιορτές, οι αγώνες, οι λατρείες θεών⁹. Όσο προωθείται η επικοινωνία και οι άνθρωποι συνειδητοποιούν τα κοινά γνωρίσματά τους τόσο η γλώσσα γίνεται το ενοποιητικό στοιχείο ανάμεσά τους και τείνουν να εξαλείφονται οι τοπικές γλωσσικές διαφορές με αποτέλεσμα τη δημιουργία κοινών διαλέκτων. Στην πορεία μια κοινή διάλεκτος τείνει να κυριαρχήσει πολιτικά και πνευματικά στις υπόλοιπες διαλέκτους και στη σκέψη των ομιλητών που πρόκειται να την υιοθετήσουν, και να αποτελέσει την Κοινή γλώσσα του έθνους.¹⁰ Η Κακριδή-Φεράρι (2007) εξηγεί ότι μια κοινή διάλεκτος προκύπτει από τη συνάντηση συγγενικών διαλέκτων και συνοδεύεται από την ανάπτυξη νέων στοιχείων που τη διαφοροποιούν συνολικά. Αφού ακολουθήσει μια περίοδος διγλωσσίας, ανταλλαγής γλωσσικών στοιχείων και εξομάλυνσης, τα κοινά γνωρίσματα των διαλέκτων υπερισχύουν και τελικά κυριαρχούν με αποτέλεσμα τη δημιουργία κοινής διαλέκτου.¹¹ Κάπως έτσι συνέβη και στον ελληνικό χώρο με τη δημιουργία κοινών διαλέκτων και τη σταδιακή παρακμή των αρχαίων διαλέκτων μέχρι την επικράτηση της κοινής γλώσσας των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, όπως γίνεται φανερό από τα παρακάτω.

⁸ Adrados (2014: 301).

⁹ Ανδριώτης (2020: 35), Θαβώρης (1979: 68).

¹⁰ Θαβώρης (1979: 68).

¹¹ Ανδριώτης (2020: 35-36).

1.1. Οι αρχαίες ελληνικές διάλεκτοι και οι παλαιότερες ελληνικές κοινές

Ήδη πριν τη δημιουργία της κοινής της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου είχε προωθηθεί ανάμεσα στους Έλληνες ομιλητές ο σχηματισμός κοινών διαλέκτων. Στην αρχαία ελληνική γλώσσα απαντώνται διαλεκτικές ομάδες, οι οποίες παρουσιάζουν τοπικές διαφοροποιήσεις. Οι διάφορες τοπικές παραλλαγές που αναπτύσσονται στον ελλαδικό χώρο μπορούν να συσχετιστούν με τα διάφορα ιστορικά γεγονότα - πολιτικούς, κοινωνικούς, θρησκευτικούς και άλλους λόγους-. Για παράδειγμα η αυτοτέλεια των πόλεων-κρατών προώθησε τη γλωσσική διαφοροποίηση,¹² καθώς κάθε πόλη χρησιμοποιούσε τη δική της διάλεκτο στις επίσημες υποθέσεις, ενώ τα φαινόμενα των μετακινήσεων των φυλών¹³ και του αποικισμού κατά τον 7ο και 8ο αι. π.Χ. είχαν ως αποτέλεσμα την προώθηση των διαλέκτων σε απομακρυσμένες μεταξύ τους περιοχές.¹⁴ Έτσι η δωρική διάλεκτος εμφανίζεται για παράδειγμα στην Πελοπόννησο και στις αποικίες της Σικελίας. Ωστόσο, η διαλεκτική διάσπαση που χαρακτήριζε την ελληνική γλώσσα της κλασικής περιόδου, για λόγους επίσης πολιτικούς, θρησκευτικούς, αποικισμού και διεκπεραίωσης των διαφόρων συναλλαγών, είχε οδηγήσει στο σταδιακό παραγκωνισμό των διαλέκτων και των τοπικών ιδιωμάτων, τα οποία εξακολουθούσαν να επιβιώνουν σε απομονωμένες περιοχές στα στόματα συγκεκριμένων ομιλητών,¹⁵ και στην ανάδειξη κοινών διαλεκτικών μορφών,¹⁶ πριν τη δημιουργία και εξάπλωση της Κοινής.

Βασικός παράγοντας, όπως προαναφέρθηκε, που οδήγησε σε αυτήν την κατεύθυνση ήταν η συνειδητοποίηση των κοινών γνωρισμάτων των λαών απέναντι στην ξένη απειλή¹⁷ -είτε πρόκειται για πολιτιστική είτε για πολιτική-, η οποία έκανε επιτακτική την ανάγκη υπέρβασης των διαφορών και ανάπτυξης κοινού γλωσσικού οργάνου επικοινωνίας.¹⁸ Έτσι πριν το σχηματισμό της Κοινής της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου στον ελλαδικό χώρο συναντάμε προϋπάρχουσες κοινές ως αποτέλεσμα ενοποίησης των αρχαίων τοπικών διαλέκτων και των ομιλητών τους, οι οποίες ξεπερνούν τα φυσικά γεωγραφικά όρια μιας περιοχής.¹⁹ Συναντάμε λοιπόν στον

¹² Ανδριώτης (2020: 35), Browning (2008: 34), Μπαμπινιώτης (2002: 102), Χόρροκς (2006: 67).

¹³ Ανδριώτης (2020: 35).

¹⁴ Tonnet (2001: 34-35), Méndez Dosuna (2001: 327).

¹⁵ Browning (2006: 36).

¹⁶ Ανδριώτης (2020: 35), Μπαμπινιώτης (2002: 115).

¹⁷ Ανδριώτης (2020: 35).

¹⁸ Ανδριώτης (2020: 35).

¹⁹ Ανδριώτης (2020: 36-37).

ελληνικό χώρο τις δωρικές κοινές, την ιωνική κοινή²⁰, την αττική κοινή, την αιολική κοινή²¹, λογοτεχνικές κοινές, την μακεδονική κοινή, κ.α., οι οποίες παρουσιάζονται συνοπτικά παρακάτω. Αναφορές για την ύπαρξη κοινών γλωσσών στα προηγούμενα χρόνια κάνουν επίσης ο Μπαμπινιώτης (2002: 102) και ο Τριανταφυλλίδης (1993: 4), οι οποίοι αναφέρονται σε μια προϊστορική κοινή ελληνική γλώσσα, η οποία διασπάστηκε στην ιωνική, τη δωρική και την αχαιϊκή μέχρι να ενοποιηθεί ξανά με τη μορφή της «Αλεξανδρινής» Κοινής, και ο Méndez Dosuna (2001: 326) ο οποίος αναφέρεται στην ύπαρξη μιας μυκηναϊκής κοινής των ανώτερων τάξεων, η οποία διαφέρει από την εκδοχή της μυκηναϊκής των κατώτερων τάξεων, την οποία χρησιμοποιούν ως επίσημη μυκηναϊκή στα ανάκτορα.

Ανάμεσα στις δωρικές διαλέκτους διακρίνονται πέντε κοινές διάλεκτοι, οι οποίες υπερβαίνουν τα τοπικά όρια. Αυτές είναι η δωρική κοινή των νησιών του Αιγαίου²², η δωρική κοινή της Αχαιϊκής Συμπολιτείας²³ (περίπου 280-146 π.Χ.), η δωρική κοινή της Αιτωλικής Συμπολιτείας²⁴ (περίπου 290-146 π.Χ.), η Κοινή της βορειοδυτικής Ελλάδας²⁵, η Κοινή της Σικελίας²⁶ και της Κρήτης.²⁷ Η δωρική κοινή των νησιών του Αιγαίου αναπτύχθηκε από τον 3ο αι. π.Χ. κ.ε. με κέντρο τη Ρόδο, εξαιτίας των εμπορικών δραστηριοτήτων οι οποίες είχαν αναπτυχθεί στο χώρο ανάμεσα στα νησιά του Αιγαίου μεταξύ τους αλλά και με την Αίγυπτο.²⁸ Η Αχαιϊκή και η Αιτωλική κοινή -για τη χρήση των οποίων δεν υπάρχουν έγκυρες πληροφορίες²⁹ αν παρέμεινε στη διοίκηση αποκλειστικά καθώς και αν παρεισέφρησε και στη λογοτεχνία ή σε άλλες μορφές μη επίσημου λόγου- προέκυψαν στα πλαίσια των ομώνυμων συμμαχιών ως στοιχεία ενότητας για την αντίσταση στην επέκταση της μακεδονικής ηγεμονίας.³⁰ Ο Bubenik (2001: 358-359) αναφέρει για τη δωρική κοινή της Αχαιϊκής

²⁰ Τριανταφυλλίδης (1938: 6).

²¹ Χαραλαμπίκης (1981: 40)

²² Adrados (2014: 301), Χόρροκς(2006: 123)

²³ Adrados (2014: 301), Ανδριώτης (2020: 37), Χαραλαμπίκης (1981: 31), Χόρροκς (2006: 123), Debrunner & Scherer (1988: 14-15).

²⁴ Adrados (2014: 301), Ανδριώτης (2020: 37), Μπαμπινιώτης (2002: 115), Χαραλαμπίκης (1981: 31), Χόρροκς (2006: 124), Hoffmann & Debrunner & Scherer (1988: 14-15)

²⁵ Adrados (2014: 301), Debrunner & Scherer (1994: 57).

²⁶ Adrados (2014: 301), Χαραλαμπίκης (1981: 31), Méndez Dosuna (2001: 327-8)

²⁷ Méndez Dosuna (2001: 326-8), Bubenik (2001: 357-360), Dosuna (2001: 327-8), Debrunner & Scherer (1994: 48)

²⁸ Χόρροκς (2006: 123)

²⁹ Οι Χαραλαμπίκης, (1981: 31-32) και Debrunner & Scherer (1994: 57) αναφέρουν ότι ο Πολύβιος, γιος του στρατηγού της αχαιϊκής συμπολιτείας, δεν έγραψε το έργο του στην αχαιϊκή Κοινή αλλά την πανελλήνια.

³⁰ Χόρροκς (2006: 123-124).

Συμπολιτείας ότι κατά τον 3ο και 2ο αι. π.Χ. η διάλεκτος αντικατέστησε στις επίσημες επιγραφές τις τοπικές δωρικές διαλέκτους της Πελοποννήσου, ενώ για τη Δωρική Κοινή της Αιτωλικής Συμπολιτείας στη βορειοδυτική Ελλάδα ότι «χρησιμοποιείται σε όλα τα ψηφίσματα της συμπολιτείας στη Δυτική Λοκρίδα, τη Φωκίδα, την Αινίδα, τη Μαλίδα και τη Φθιοιώτιδα». Όλες αυτές οι κοινές διάλεκτοι παρουσίαζαν ήδη χαρακτηριστικά της αττικοϊωνικής κοινής.³¹ Όταν σταδιακά τα μέλη των συμμαχιών άρχισαν να υποκύπτουν στη μακεδονική δύναμη, άρχισε παράλληλα και η διαλεκτική διαφοροποίηση να υποχωρεί.

Καταγωγή των προηγούμενων διαλέκτων -της αχαϊκής και αιτωλικής συμπολιτείας- θεωρείται μια βορειοδυτική ελληνική κοινή που απαντάται στους Δελφούς από τον 4ο αι. π.Χ.³² Ο Méndez Dosuna (2001: 326) αναφέρει ότι «η βορειοδυτική ελληνική³³ ήταν η γλώσσα τριών σπουδαίων ιερών -της Δωδώνης στην ήπειρο, των Δελφών στη Φωκίδα και της Ολυμπίας στην Ήλιδα- και μιλιούνταν στην έδρα των πιο δημοφιλών πανελληνίων εορτών -των Ισθμίων στην Κόρινθο, των Νεμέων στη Νεμέα, των Πυθίων στους Δελφούς και, προπάντων, των Ολυμπίων».³⁴ Μαρτυρίες για τη συγκεκριμένη διάλεκτο εντοπίζονται στους Δελφούς ήδη από τον 4 αι. π.Χ.³⁵

Η ιωνική κοινή³⁶ ή αλλιώς η κοινή της Δωδεκαπόλεως αναπτύχθηκε κατά τον 6ο αι. π.Χ. στα πλαίσια της ομώνυμης θρησκευτικής ένωσης, η οποία είχε δημιουργηθεί ανάμεσα στις πόλεις της Μ. Ασίας οι οποίες ανέπτυξαν εμπορική δραστηριότητα, και μαρτυρείται ως επίσημη γλώσσα του ιωνικού κόσμου στις διάφορες επιγραφές. Πρόκειται για την πρώτη κοινή γλώσσα του ελληνικού πολιτισμού.³⁷ Ήταν φυσικό επόμενο η ευρεία χρήση της διαλέκτου να προωθήσει τη χρήση της και στην λογοτεχνική παραγωγή³⁸ και κυρίως στην πεζογραφία. Με αυτές τις προϋποθέσεις φαινόταν να συγκεντρώνει όλα τα χαρακτηριστικά για να αποτελέσει την κοινή γλώσσα

³¹ Χόρροκς (2006: 123-124).

³² Χαραλαμπίκης (1981: 32), Debrunner & Scherer (1994: 57).

³³ Méndez Dosuna (2001:327).

³⁴ Méndez Dosuna (2001:327).

³⁵ Χαραλαμπίκης (1981: 32), Debrunner & Scherer (1994: 57).

³⁶ Χόρροκς (2006: 66-67 & 91-94).

³⁷ Τριανταφυλλίδης (1938: 6).

³⁸ Ο Χόρροκς (2006: 93) συγκρίνοντας τη φωνολογία των ερωτηματικών επιρρημάτων της επίσημης και λογοτεχνικής ιωνικής σημειώνει ότι η λογοτεχνική διαφέρει από την επίσημη, καθώς και ότι βρισκόταν πιο κοντά στην τοπική γλώσσα. Η Παναγιώτου (2001: 302) επικαλείται τον Eire για την ύπαρξη μια ιωνικής κοινής στο γραπτό λόγο «απαλλαγμένης από τοπικά ιδιοματικά στοιχεία και βασισμένης στην ιωνική των καλλιεργημένων στρωμάτων».

των ελληνόφωνων ομιλητών.³⁹ Μάλιστα η υιοθέτηση του ιωνικού αλφαβήτου από την αττική διάλεκτο έδειχνε ότι η διάλεκτος των Ιώνων έτεινε να κυριαρχήσει στον ελληνικό χώρο. Ωστόσο η δύναμη της διαλέκτου έφτασε μέχρι το σημείο στο οποίο διαμορφώθηκε μια κοινή αττικοϊωνική διάλεκτος.

Η εξέλιξη της ιωνικής – αττικής διαλέκτου περιγράφεται αναλυτικά από την Παναγιώτου (2001: 299-308). Η διάλεκτος είχε ήδη αρχίσει να διαμορφώνεται εξαιτίας των στενών σχέσεων των Ελλήνων με τους Ιώνες εξαιτίας της Αθηναϊκής Συμμαχίας.⁴⁰ Η Παναγιώτου ξεκινά με μια γεωγραφική αναφορά των πόλεων οι οποίες χρησιμοποιούσαν την ιωνική και την αττική διάλεκτο για να καταλήξει στον τρόπο με τον οποίο γεννήθηκε από αυτές η αττική κοινή. Ο Μπαμπινιώτης (2002: 116) παραθέτει πίνακα στον οποίο καταγράφεται ο αριθμός των επιγραφών σε ιωνική διάλεκτο, ιωνική με στοιχεία αττικής και σε κοινή διάλεκτο κατά τον 2ο, 3ο, 4ο, 5ο αι. π.Χ. προκειμένου να αναδείξει τη φθίνουσα πορεία της ιωνικής και την ανάδειξη της αττικής. Η Παναγιώτου συνεχίζει σημειώνοντας το ψήφισμα του 403/2, με το οποίο η Αθήνα εγκατέλειψε το αττικό αλφάβητο και υιοθέτησε μια παραλλαγή του ιωνικού αττικού, το οποίο στη συνέχεια εξαπλώθηκε μέσα από την άνοδο της Αττικής στον ελληνικό χώρο και τα κατεκτημένα εδάφη, και παρουσιάζει στα διάφορα γλωσσολογικά επίπεδα τα κοινά χαρακτηριστικά ιωνικής και αττικής.

1.2. Η ανοδική πορεία της αττικής και οι παράγοντες ανάδειξής της

Παρότι η ιωνική διάλεκτος ήταν αυτή που γνώρισε νωρίς μεγάλη άνθηση και η χρήση της οποίας επεκτάθηκε πέρα από τα γεωγραφικά όρια της Ιωνίας, η αττική τελικά ήταν η διάλεκτος η οποία κυριάρχησε και απετέλεσε τη βάση ανάπτυξης της Κοινής για πολλούς λόγους, οι οποίοι παρουσιάζονται στη συνέχεια.

Οι παράγοντες, οι οποίοι συνετέλεσαν στην ανάδειξη της αττικής διαλέκτου, μπορούν να διαχωριστούν σε κατηγορίες ανάλογα με τη φύση τους και καθώς η περίοδος η οποία μας ενδιαφέρει είναι αυτή των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, κρίνεται απαραίτητο να γίνει αναφορά σε όλα τα γεγονότα της προηγούμενης περιόδου που διαμόρφωσαν το έδαφος για τη μετάβαση από τη διευρυμένη μορφή της αττικής διαλέκτου στην Κοινή. Οι παράγοντες ανάδειξης της αττικής διαλέκτου σε κοινή

³⁹ Παναγιώτου (2001: 301).

⁴⁰ Adrados (2014: 302).

διάλεκτο των Ελλήνων ομιλητών θα διαχωριστούν σε ιστορικούς – πολιτικούς, κοινωνικούς – πολιτιστικούς, θρησκευτικούς και κινήσεις της μακεδονικής δυναστείας.

Στους ιστορικούς και πολιτικούς παράγοντες, οι οποίοι συνέβαλαν στην ανάδειξη της αττικής διαλέκτου ως επίσημης διαλέκτου των Ελλήνων ομιλητών και τη μετέπειτα εξέλιξή της σε Κοινή γλώσσα του ελληνικού κόσμου, την πρώτη και βασική θέση ιστορικά, την οποία αναφέρουν οι γλωσσολόγοι ερευνητές, κατέχει η συνένωση των Ελλήνων και η μετέπειτα ανάγκη επικοινωνίας -κυρίως στις δημόσιες υποθέσεις- μετά τη διείσδυση του περσικού κράτους των Αχαιμενιδών στο Αιγαίο και τη Βαλκανική, γεγονός το οποίο οδήγησε στην ίδρυση της Α΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας. Η ανάδειξη της Αθήνας σε υπερδύναμη, πολιτική και πνευματική, μετά το τέλος των Μηδικών πολέμων, γύρω στον 5ο αι. π.Χ., συνέβαλε ανάλογα τόσο στην ιδιαίτερη προβολή της διαλέκτου των κατοίκων της ποικιλοτρόπως όσο και στη συνεχή εξέλιξή της.

Η συνένωση των Ελλήνων για την αντιμετώπιση των Περσών και οι γλωσσικές συναντήσεις, είτε γραπτές⁴¹ είτε προφορικές, οι οποίες συντελέστηκαν στη διάρκεια των αγώνων αυτών αλλά και στα πλαίσια της Α΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας/Συμμαχία της Δήλου (478/7 π.Χ.) και έπειτα της Β΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας (378/7 π.Χ.),⁴² έθεσαν τις βάσεις για την ανάπτυξη ενός πανελλήνιου γλωσσικού οργάνου, της Κοινής. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια περίπου το 450/440 π.Χ., όταν η Αθήνα «μετέτρεψε τη Συμμαχία σε κράτος», η δύναμη και ο ρόλος της Αθήνας καθώς και η αττική διάλεκτος αναπτύσσονται εντός της Συμμαχίας καθώς αττικοί υπάλληλοι, αξιωματούχοι, φρουροί και κληρούχοι, εγκαθίστανται σε περιοχές γύρω από το Αιγαίο, στα συμμαχικά κράτη.⁴³ Πιο συγκεκριμένα, ήδη πριν από τους Περσικούς πολέμους, η Αθήνα προωθούσε μια αποικιακή πολιτική, η οποία απευθυνόταν στους φτωχούς πολίτες στους οποίους η πόλη-κράτος παραχωρούσε «κλήρους γης» σε σημαντικές στρατιωτικές θέσεις (Ελλάσποντος, Νάξος, Άνδρος, Σκύρος, Λήμνος, Ίμβρος, Χαλκίδα).⁴⁴ Από την άλλη μεριά στην Αθήνα, η οποία αναγνωρίζεται πλέον ως μητρόπολη, συρρέουν πολλοί ξένοι πολίτες από τις περιοχές-μέλη της αθηναϊκής συμμαχίας για πολιτικούς,

⁴¹ Η Βεληγιάννη-Τερζή (2001: 227) υποστηρίζει ότι η οργάνωση των συμμαχικών πόλεων απαιτούσε την παραγωγή πληθώρας δημοσίων εγγράφων, ενώ αντίγραφα ψηφισμάτων ανεγείρονταν δημόσια στα συμμαχικά κράτη και στην Αθήνα.

⁴² Adrados (2014: 301), Ανδριώτης (2020: 37), Θαβώρης (1979: 69), Debrunner & Scherer (1994: 36), Μπαμπινιώτης (2002: 115-116), Χαραλαμπίδης (1981: 36).

⁴³ Browning (2008: 35), Θαβώρης (1979: 69), Debrunner & Scherer (1994: 36-37), Χαραλαμπίδης (1981: 36).

⁴⁴ Debrunner & Scherer (1994: 37).

εμπορικούς και νομικούς λόγους. Πιο συγκεκριμένα πολίτες από τα συμμαχικά κράτη αρχίζουν να υπηρετούν στον αττικό στρατό, ενώ ακόμα υποχρεώνονταν να υποβάλουν τις υποθέσεις τους στα αθηναϊκά δικαστήρια.⁴⁵ Ακόμα πολίτες από την κατώτερη κοινωνική τάξη με μη αθηναϊκή καταγωγή υπηρετούσαν ως κωπηλάτες στον αθηναϊκό στόλο.⁴⁶ Συνέπεια όλων αυτών των γεγονότων ήταν η διείσδυση αττικών γλωσσικών στοιχείων σε όλες τις περιοχές που έπαιρναν μέρος στη Συμμαχία αλλά και στις περιοχές που δραστηριοποιούνταν ή μετεγκαταστάθηκαν πολίτες της αττικής.⁴⁷

Σταδιακά μέσα σε αυτά τα χρόνια η αθηναϊκή δύναμη ελέγχει τη θάλασσα και το εμπόριο μέσω του λιμένα του Πειραιά.⁴⁸ Στον Πειραιά συρρέουν μέτοικοι από διάφορες ελληνικές περιοχές, καθώς αποτελούσε μεγάλο εμπορικό κέντρο της ανατολικής Μεσογείου.⁴⁹ Αποτέλεσμα ήταν η ευρεία χρήση της αττικής διαλέκτου με κάποιες τροποποιήσεις καθώς χρησιμοποιούνταν από πολίτες της Αττικής και μη, τόσο στο χώρο της Αττικής όσο και σε άλλες περιοχές.⁵⁰

Ο ρόλος των Αμφικτιονίων δεν ήταν ασήμαντος στην προώθηση της αττικής διαλέκτου, καθώς βρίσκονταν κάτω από αττική διοίκηση. Οι αποφάσεις και οι ανακοινώσεις των αμφικτιονίων εκφέρονταν σε αττική διάλεκτο.⁵¹

Έτσι η αττική διάλεκτος μετατρέπεται σε *lingua franca*⁵² του ελληνικού χώρου της αθηναϊκής αυτοκρατορίας. Την εξέλιξη της αττικής διαλέκτου ως γλώσσας της διοίκησης περιγράφει ο Χόρροκς παρουσιάζοντας και παραδείγματα μαρτυριών (101-110). Η υιοθέτηση στοιχείων της ιωνικής γλώσσας στην αττική λογοτεχνική παραγωγή προώθησε την εμφάνιση των στοιχείων αυτών και στις επίσημες επιγραφές με αποτέλεσμα η συγκεκριμένη μορφή της αττικής διαλέκτου, της διανθισμένης με ιωνικά στοιχεία να κυριαρχήσει σταδιακά στον επίσημο λόγο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της εξέλιξης αυτής αποτελεί, όπως αναφέρει ο Χόρροκς, η συνθήκη του 446 π.Χ. μεταξύ Αθήνας και Χαλκίδας στην οποία οι όροι που προστέθηκαν μετέπειτα παρουσιάζουν στοιχεία της απλοποιημένης πια αττικής διαλέκτου, τα οποία αργότερα πέρασαν στην Κοινή γλώσσα, αφού αυτή η μορφή της αττικής εδραιώθηκε σε όλα τα επίσημα κείμενα της αθηναϊκής αυτοκρατορίας. Γίνεται κοινό όργανο επικοινωνίας

⁴⁵ Browning (2008: 35), Debrunner & Scherer (1994: 37), Χαραλαμπίδης (1981: 36).

⁴⁶ Browning (2008: 35).

⁴⁷ Debrunner & Scherer (1994: 37), Χαραλαμπίδης (1981: 36).

⁴⁸ Browning (2008: 35).

⁴⁹ Tonnet (2009: 36), Browning (2008: 35).

⁵⁰ Browning (2008: 35).

⁵¹ Θαβώρης (1979: 69).

⁵² Adrados (2014: 301), Browning (2008: 35).

στις δημόσιες υποθέσεις και γνωρίζει ευρεία διάδοση στις περιοχές της αυτοκρατορίας. Παράλληλα την ίδια περίοδο η ιωνική μέσω του επίσημου λόγου υιοθετεί αττικά στοιχεία. Οι στενές σχέσεις των ομιλητών των δύο διαλέκτων προωθούσαν την ανταλλαγή γλωσσικών στοιχείων μεταξύ τους. Ακόμα και μετά την ήττα της Αθήνας από τη Σπάρτη το 404 π.Χ. και από τη Μακεδονία το 338 π.Χ. και το 322 π.Χ. η δύναμη της διαλέκτου δεν ελαττώθηκε.⁵³ Μετά τη νίκη του Κόνωνα στην Κνίδα το 394 π.Χ. και την ίδρυση της Β' Αθηναϊκής Συμμαχίας το 337 π.Χ., η Αθήνα κυριαρχεί στα ιωνικά νησιά και κατ' επέκταση και το γλωσσικό όργανο της δύναμης.

Σίγουρα το πολιτικό κύρος της Αθήνας δεν ήταν η μόνη αιτία διάδοσης της διαλέκτου. Οπωσδήποτε η πνευματική υπεροχή της πόλης-κράτους ήταν σημαντικός παράγοντας προώθησης της αττικής διαλέκτου, όπως επισημαίνουν πολλοί γλωσσολόγοι ερευνητές.⁵⁴ Η Αθήνα γύρω στο 400 π.Χ. αποτελούσε πολιτιστικό κέντρο⁵⁵ του ελληνικού κόσμου σε τέτοιο σημείο που οποιαδήποτε πολιτική ήττα στάθηκε αδύνατο να ελαττώσει την ανάπτυξή της και ως τέτοιο κέντρο προσέλκυε πνευματικούς ανθρώπους, δάσκαλους αθηναϊκής και μη καταγωγής, τους σοφιστές, οι οποίοι παρείχαν ανώτερη παιδεία σε εύπορους πολίτες έναντι αμοιβής.⁵⁶ Οι σοφιστές, οι οποίοι ανάμεσα στις υπόλοιπες τέχνες διδάσκουν ρητορική και φιλοσοφία, ανεξαρτήτως καταγωγής βγάζουν λόγους στην Αθήνα, γράφουν τα έργα τους σε αττική διάλεκτο⁵⁷ και βρίσκουν ένθερμους υποστηρικτές τους πολίτες οι οποίοι επιθυμούν να διδαχτούν την τέχνη του λόγου, η οποία θα τους καθιστούσε ικανούς να ανταποκριθούν στα ζητήματα της καθημερινής ζωής και να παρουσιάσουν τις απόψεις τους στην Εκκλησία του Δήμου.⁵⁸ Την περίοδο αυτή η αττική διάλεκτος καλλιεργείται συστηματικά και είναι ικανή να παραγάγει σπουδαία λογοτεχνικά και επιστημονικά έργα.⁵⁹ Η πανελλήνια εμβέλεια των δραματικών αγώνων και η συμμετοχή σε αυτούς διαγωνιζόμενων αλλά και θεατών, φυσικών ομιλητών άλλων διαλέκτων, με διαφορετική από την Αθήνα καταγωγή έδωσε μεγάλη ώθηση στην προώθηση της

⁵³ Adrados (2014: 307), Browning (2008: 35), Θαβώρης (1979: 69).

⁵⁴ Θαβώρης (1979: 69-70), Τριανταφυλλίδης (1938: 7), Χαραλαμπίκης (1981: 37).

⁵⁵ Άλλωστε δεν είναι λίγοι οι χαρακτηρισμοί που αποδόθηκαν στην Αθήνα τα χρόνια εκείνα για να περιγράψουν το γεγονός, όπως «Ελλάδος Ελλάς», «πρυτανείον σοφίας», «Ελλάδος παιδείσεις», «κοινή εστία της Ελλάδος», «το κλεινόν της Παλλάδος άστου».

⁵⁶ Μίσιου (2001: 879-890), Χόροκς (2006: 95-96).

⁵⁷ Χαραλαμπίκης (1981: 37), Χόροκς (2006: 95).

⁵⁸ Μίσιου (2001: 890), Η Βεληγιάννη-Τερζή (2001: 226) αναφέρει ότι στα πλαίσια των λειτουργιών της Εκκλησίας του Δήμου εξελίσσεται και το επάγγελμα του γραμματέα εξαιτίας της αύξησης της γραφικής εργασίας, γεγονός το οποίο συνέβαλε στη διάδοση της γλώσσας.

⁵⁹ Θαβώρης (1979: 70).

αττικής διαλέκτου. Για παράδειγμα⁶⁰ ο Ίων ο Χίος παρουσίασε τραγωδίες σε αττική γλώσσα στην Αθήνα την εποχή του Αισχύλου και του Σοφοκλή. Παράλληλα η αττική πεζογραφία κερδίζει όλο και περισσότερο κοινό και συμβάλλει σημαντικά στην ανάδειξη της διαλέκτου.⁶¹ Ο Browning (2008: 36) ονοματίζει συγκεκριμένους συγγραφείς, ως ενδεικτικά παραδείγματα συγγραφέων, οι οποίοι τον 4ο αι. π.Χ. γράφουν στην αττική διάλεκτο. Ακόμα η ρητορική με τον Ισοκράτη και η φιλοσοφία με τον Πλάτωνα ανθίζουν στην Αθήνα μέσα από την αττική διάλεκτο.⁶² Η εξέλιξη της αττικής πεζογραφίας και το έδαφος που συνεχώς κέρδιζε σε βάρος της ιωνικής κατέστησαν την αττική διάλεκτο κυρίαρχη στον επιστημονικό λόγο. Ο Χαραλαμπάκης (1981: 38) αναφέρει ότι τα ιατρικά συγγράμματα, τα οποία γράφονταν αποκλειστικά στην ιωνική διάλεκτο -διαλεκτος στην οποία έχουν παραδοθεί τα έργα του Ιπποκράτη- αρχίζουν από τον 4ο π.Χ. αι. να παραδίδονται σε αττική διάλεκτο μέσω των έργων του Διοκλή του Καρύστιου.⁶³

Αργότερα η σταδιακή άνοδος του μακεδονικού βασιλείου και η ταυτόχρονη ελάττωση της αθηναϊκής δύναμης μετατόπισαν το κέντρο βάρους για την επιβίωση της αττικής διαλέκτου στις κινήσεις των Μακεδόνων βασιλιάδων. Από πολύ νωρίς τα αισθήματα της μακεδονικής αυλής για τον αττικό πολιτισμό ήταν θερμά. Ο βασιλιάς Αρχέλαος φιλοξενούσε στην αυλή του τραγικούς ποιητές και καλλιτέχνες, όπως ήταν ο Ευριπίδης και ο Αγάθων.⁶⁴ Όταν ο Φίλιππος Β΄ μετά τη νίκη της Αθήνας αποφασίζει να δώσει ώθηση στο μακεδονικό βασίλειο, υιοθετεί την αττική διάλεκτο ως επίσημη γλώσσα στη μακεδονική αυλή, καθώς το κύρος της διαλέκτου ταίριαζε καλύτερα με τα φιλόδοξα σχέδιά του.⁶⁵ Επίσης προσλαμβάνει για δάσκαλο του Μ. Αλεξάνδρου τον Αριστοτέλη.⁶⁶ Στη συνέχεια ο Αλέξανδρος, όταν αποφασίζει να επεκτείνει τη μακεδονική αυτοκρατορία, ακολουθεί ιδιαίτερη πολιτική στα κατακτημένα εδάφη προκειμένου να εδραιώσει τη δύναμή του. Επισημοποιεί τη χρήση της διευρυμένης πια αττικής στις δημόσιες υποθέσεις, στην καθημερινή επικοινωνία και στην εκπαίδευση⁶⁷

⁶⁰ Χαραλαμπάκης (1981: 37), Debrunner & Scherer (1994: 40).

⁶¹ Χαραλαμπάκης (1981: 37).

⁶² Χαραλαμπάκης (1981: 37), Χόρροκς (2006: 98-100).

⁶³ Χαραλαμπάκης (1981: 38).

⁶⁴ Χόρροκς (2006: 111), Θαβώρης (1979: 71), Debrunner & Scherer (1994: 88).

⁶⁵ Adrados (2014: 308), Browning (2008:36-37), Χόρροκς(2006: 110), Θαβώρης (1979: 71), Καψωμένος (2003: 95).

⁶⁶ Palmer (2011: 227).

⁶⁷ Η Μίσου (2001: 889), βασισμένη σε στοιχεία τα οποία αναγράφονται σε παπύρους, όστρακα και πινακίδες, αναφέρει σχετικά με την εκπαίδευση στην Αίγυπτο κατά την ελληνιστική εποχή ότι η εκμάθηση της γλώσσας βασιζόταν στα Ομηρικά έπη και σε έργα των μεγάλων τραγικών ποιητών ενώ αναφέρει και την ύπαρξη ελληνιστικού γυμνασίου στο οποίο παρακολουθούσαν μαθήματα έφηβοι

στις κατακτημένες περιοχές, στελεχώνει τις ελληνικές αποικίες και τελικά καταφέρνει να προωθήσει τον ελληνισμό και να καταστήσει την Κοινή γλώσσα ως μητρική γλώσσα στα νέα εδάφη,⁶⁸ καθώς οι ντόπιοι αναγκάστηκαν σε μια προσπάθεια κοινωνικής ανέλιξης και εργασίας στις υπηρεσίες της νέας αυτοκρατορίας να εξοικειωθούν με τη γλώσσα.⁶⁹ Παράλληλα στον ελληνομακεδονικό στρατό, ο οποίος συγκροτήθηκε το 334 π.Χ., η διάλεκτος που χρησιμοποιούνταν στην ομιλία ήταν η αττική.⁷⁰ Η αττική διάλεκτος τους χρόνους αυτούς εξαπλώνεται στην Αίγυπτο, τη Συρία, τη Μεσοποταμία και φτάνει μέχρι τις πεδιάδες του Punjab της Ινδίας, το Παμίρ και τον ποταμό Jumna.⁷¹

Σταδιακά, και εξαιτίας της ανάπτυξης και του κύρους που γνώρισε η αττική διάλεκτος, η γνώση της διαλέκτου συνδέθηκε άμεσα με τον πολιτισμό και ο ομιλητής της θεωρούνταν πολιτισμένος, γεγονός που προωθούσε την εκμάθηση και διάδοσή της.⁷² Όμως τώρα η αττική διάλεκτος δεν ήταν η ίδια κλασική καθαρή αττική. Οι γλωσσικές συναντήσεις ομιλητών διαφόρων διαλέκτων είχαν αρχίσει να τροποποιούν τη διάλεκτο.

εύπορων οικογενειών.

⁶⁸ Χόρροκς (2006:109), Browning (2008: 33,37), Θαβώρης (1979: 71), Palmer (2011: 227).

⁶⁹ Χόρροκς (2001: 458).

⁷⁰ Tonnet (2011: 36).

⁷¹ Browning (2008: 33).

⁷² Θαβώρης (1981: 71).

2. Η δημιουργία κοινής. Μια δυναμική διαδικασία διαλεκτικής ομαλοποίησης και μείξης

Όπως φάνηκε από τα προηγούμενα και όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω η σχέση γλώσσας και κοινωνίας είναι άμεση και βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση. Ο Palmer (2011: 226-227) αναφέρει ότι η έντονη επικοινωνία που αναπτύσσεται στα πλαίσια μια κοινωνικής ομάδας προωθεί τη γλωσσική ομοιομορφία ενώ η απόσταση δημιουργεί διαφοροποίηση. Μάλιστα αναφερόμενος σε αρχαίες μαρτυρίες αποδεικνύει τη γλωσσική διαφοροποίηση που χαρακτηρίζει ομιλητές οι οποίοι έζησαν πολλά χρόνια εκτός Ελλάδας. Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και ο Bubenik (2001: 258-260) όταν περιγράφει τη διαδικασία δημιουργίας κοινής γλώσσας. Ο ίδιος παραθέτει διάφορους ορισμούς του όρου «κοινή» και της διαδικασίας δημιουργίας της από σύγχρονους μελετητές του 20ου αι. Σε κάθε περίπτωση η δημιουργία κοινής γλώσσας αναφέρεται στη διαδικασία ανάμειξης, ομαλοποίησης και απλούστευσης διαλεκτικών μορφών μιας συγκεκριμένης γλωσσικής ομάδας σε μια σταθερή δομή, η οποία προκύπτει ως συνέχεια των δομών οι οποίες οδήγησαν στη γένεσή της και συνοδεύεται από αλλαγές στη λειτουργία και την εμφάνιση νέων δομών.⁷³ Σε αυτό το σημείο διαφέρουν οι κοινές γλώσσες από τις pidgin.⁷⁴ Ο Bubenik υιοθετεί τους όρους του Siegel για να περιγράψει τη δημιουργία και διαμόρφωση της ελληνιστικής Κοινής. Έτσι διακρίνει στην ελληνιστική Κοινή τα παρακάτω εξελικτικά στάδια:

- Προκοινή: πρόκειται για ασταθές στάδιο, το οποίο προηγείται της δημιουργίας της κοινής και αφορά τις πρώτες γλωσσικές συναντήσεις ομιλητών διαφορετικών διαλέκτων, οι οποίες συντελούνται στα πλαίσια ιστορικών, πολιτικών και πολιτιστικών, επαφών. Στην περίπτωση της ελληνιστικής Κοινής το στάδιο αυτό αναφέρεται στις πρώτες γλωσσικές συναντήσεις που συντελέστηκαν στα πλαίσια των Περσικών πολέμων και στην ίδρυση της Α' Αθηναϊκής Συμμαχίας αλλά και πιο πριν. Ο Palmer (2011: 226-227) παραθέτει μαρτυρίες στις οποίες αναφέρεται ότι «οι Αθηναίοι μιλούν μια γλώσσα η οποία είναι κράμα από όλους τους Έλληνες και τους βαρβάρους». Οι συναντήσεις αυτές ανάμεσα σε πολίτες της αττικής και σε πολίτες άλλων πόλεων-κρατών, οι οποίοι συνέρρεαν στη μητρόπολη, είχαν ως αποτέλεσμα την ανταλλαγή γλωσσικών στοιχείων.

⁷³ Bubenik (2001: 259).

⁷⁴ Οι pidgins αποτελούν συρρικνωμένες μορφές μιας γλώσσας και δημιουργούνται σε σύντομο χρονικό διάστημα Bubenik (2001: 259).

- Σταθεροποιημένη Κοινή: είναι το επόμενο αμέσως στάδιο, το οποίο συνοδεύεται από ανταλλαγή γλωσσικών στοιχείων ανάμεσα στις διαλέκτους και ομαλοποιήσεις. Η διευρυμένη αττική διάλεκτος, η οποία προέκυψε από τις αμοιβαίες επιδράσεις των διάφορων διαλεκτικών μορφών στα πλαίσια της Α΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας αποτελεί αυτό το εξελικτικό στάδιο της Κοινής. Το συγκεκριμένο στάδιο χαρακτηρίζεται από την αποβολή των πιο συντηρητικών αττικών στοιχείων και την υιοθέτηση πιο απλοϊκών, κυρίως ιωνικών, τα οποία ήδη είχαν παρουσιάσει πανελλήνια ισχύ, αλλά και από την εξομάλυνση των διάφορων συστημάτων.⁷⁵ Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε την προτίμηση των ιωνικών συμφωνικών συμπλεγμάτων -σσ- και -ρσ- αντί των αττικών -ττ- και -ρρ-.
- Διευρυμένη Κοινή: αφορά το στάδιο εξάπλωσης της γλώσσας σε αλλόγλωσσους πληθυσμούς, όπως ήταν οι ομιλητές των κατακτημένων εδαφών και των αποικιών, τις οποίες ίδρυσε ο Μ. Αλέξανδρος. Τότε η διευρυμένη αττική διάλεκτος έρχεται σε επαφή με ξένες γλώσσες ενώ σε πολλές περιπτώσεις γίνεται επίσημη γλώσσα αλλόφωνων ομιλητών και φτάνει μέχρι την Ινδία. Αυτή την περίοδο το λεξιλόγιο της Κοινής αναπτύσσεται με ξένα δάνεια προσαρμοσμένα στο ελληνικό κλιτικό παράδειγμα. Ο Μπαμπινιώτης εξηγεί ότι την περίοδο εκείνη η γλώσσα προκειμένου να γίνει ένα εργαλείο εύχρηστο στα στόματα των ξένων ομιλητών έπρεπε να απλοποιηθεί και να γενικευτεί. Σημαντική αυτά τα χρόνια στη διαμόρφωση της γλώσσας ήταν η επίδραση των Αλεξανδρινών φιλολόγων. Πρώτα ο Αρίσταρχος και έπειτα ο Διονύσιος ο Θραξ αναγνωρίζουν την αρχή της αναλογίας στο σχηματισμό των λέξεων.⁷⁶ Σύμφωνα με αυτή την αρχή προτείνεται η επιλογή του τύπου ο οποίος οδηγεί στη μεγαλύτερη δυνατή ομαλότητα, όταν η επιλογή ανάμεσα στους τύπους για μια λέξη αμφισβητούνται, στάση η οποία υιοθετείται τόσο στον γραπτό όσο και στον προφορικό λόγο.⁷⁷
- Αφομοιωμένη Κοινή: είναι το τελευταίο εξελικτικό στάδιο κατά το οποίο η γλώσσα έχει αφομοιωθεί στα στόματα των ομιλητών και πλέον είναι ικανή να χρησιμοποιηθεί για την παραγωγή λογοτεχνικών έργων. Ενδείξεις αυτής της μορφής της γλώσσας αποτελούν έργα του Αριστοφάνη, του Μένανδρου, του

⁷⁵ Μπαμπινιώτης (2002: 117).

⁷⁶ Matthews, P. -H. (2001: 897-899).

⁷⁷ Matthews, P. -H. (2001: 897).

Λουκιανού, του Πολύβιου, του Φίλωνα, πολλών φιλοσόφων καθώς και η
μετάφραση των Εβδομήκοντα.

3. Κοινή και αρχαίες διάλεκτοι

Η διάδοση της κοινής διαλέκτου και το κύρος που σταδιακά απέκτησε είχε οπωσδήποτε αρνητικές συνέπειες στην εξέλιξη των υπόλοιπων διαλέκτων. Ουσιαστικά οι υπόλοιπες διάλεκτοι, σε αντίθεση με την πολιτισμένη αττική θεωρούνταν «σημάδια απαιδευσίας και αγροϊκά ιδιώματα». ⁷⁸ Έτσι σταδιακά μετά την εξάπλωση της Κοινής ξεκινά η παρακμή των αρχαίων διαλέκτων. ⁷⁹

3.1. Η παρακμή των αρχαίων διαλέκτων

Η παρακμή των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων ήταν ένα φαινόμενο με μεγάλη διάρκεια, η οποία δεν μπορεί να υπολογιστεί ακριβώς, ούτε για όλες τις διαλέκτους συγκεντρωτικά αλλά ούτε και για καθεμιά διάλεκτο ξεχωριστά. ⁸⁰ Αυτό συμβαίνει για αρκετούς λόγους. Αφενός ο βαθμός εξοικείωσης με την Κοινή διέφερε από ομιλητή σε ομιλητή ⁸¹ αναλόγως του μορφωτικού επιπέδου, το χαρακτήρα του λόγου (δημόσιος ή ιδιωτικός) καθώς και της περιοχής μόνιμης εγκατάστασης (αστικό κέντρο ή ύπαιθρος), ⁸² αφετέρου ο θάνατος κάθε τοπικής διαλέκτου και η ανάδειξη της Κοινής ως επίσημου γλωσσικού οργάνου κάθε περιοχής είναι μία χρονοβόρα διαδικασία που περνά από πολλά μεταβατικά στάδια, όπως είναι για παράδειγμα η διαμόρφωση κοινών διαλέκτων ⁸³ καθώς και η περίοδος διγλωσσίας μέχρι τη σύγκριση της τοπικής διαλέκτου. ⁸⁴ Επίσης οι φιλολογικές μαρτυρίες ⁸⁵ απαιτούν ιδιαίτερη μεταχείριση ως προς την εξαγωγή συμπερασμάτων ⁸⁶ όπως επίσης και τα αρχαιολογικά ευρήματα, καθώς δεν είναι πάντοτε διαθέσιμα όλα τα στοιχεία που μπορούν να οδηγήσουν σε ένα ακριβές συμπέρασμα. Τέλος δε γνωρίζει κανείς με ακρίβεια την εξέλιξη κάθε διαλέκτου στον προφορικό λόγο, ⁸⁷ καθώς σε αυτή την περίπτωση οι μόνες διαθέσιμες μαρτυρίες αφορούν γλωσσικά στοιχεία που επιβιώνουν στις σύγχρονες διαλέκτους. ⁸⁸

⁷⁸ Θαβώρης (1979: 71).

⁷⁹ Νικηφορίδου (2007).

⁸⁰ Debrunner & Scherer (1994: 42), Browning (2008: 73).

⁸¹ Για παραδείγματα τέτοιων αποκλίσεων βλ. Hoffmann, Debrunner & Scherer (1988: 44).

⁸² Hoffmann, Debrunner & Scherer (1988: 42), Browning (2008: 74).

⁸³ Βλ. ανωτ. ενότητα 2.1.

⁸⁴ Adrados (1999: 299 & 311).

⁸⁵ Για φιλολογικές μαρτυρίες βλ. Debrunner & Scherer (1994: 43), Browning (2006: 74-75), Χαραλαμπίκης (1981: 39).

⁸⁶ Debrunner & Scherer (1994: 42).

⁸⁷ Για το πρόβλημα της αντίστασης που προβάλλουν στην Κοινή ο γραπτός και προφορικός λόγος βλ. Debrunner & Scherer (1994: 43).

⁸⁸ Browning (2008:73).

Ο Bubenik (2010: 357-360) παρακολουθεί την παρακμή των αρχαίων διαλέκτων και κυρίως τις δωρικές (μεσσηνιακή, λακωνική, κρητική, κυρηναϊκή, κορινθιακή, αχαϊκή, φωκική) και αιολικές διαλέκτους συγκριτικά με την ελληνιστική Κοινή κατά τους πρώτους αιώνες εξάπλωσης της Κοινής και παρατηρεί σημαντικά μειωμένα ποσοστά των επιγραφών που παρουσιάζουν στοιχεία της ελληνιστικής Κοινής, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η αντίσταση που προβάλλει κάθε τοπική διάλεκτος σχετίζεται άμεσα με το «συντελεστή συσχέτισης» που έχει η διάλεκτος με την αττικοϊωνική κοινή. Οι διάλεκτοι αυτές υποχωρούν μόνο κατά τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί η Κύπρος, όπου η συνύπαρξη κυπριακής και ελληνιστικής Κοινής μαρτυρείται ήδη γύρω στο 225-218 π.Χ. στα κείμενα από το Καφιζίν.⁸⁹

Για τις δωρικές διαλέκτους, την αντίσταση που προέβαλαν στην Κοινή και τη σταδιακή υποχώρηση τους διατυπώνονται αναλυτικά συμπεράσματα από τον Bubenik. Η λακωνική διάλεκτος πρόβαλε τη μεγαλύτερη αντίσταση μέχρι τον 5ο αι. π.Χ., από την οποία προέρχεται η σύγχρονη τσακωνική διάλεκτος, η οποία διατηρεί στοιχεία της αρχαίας λακωνικής (λογοτεχνική δωρική). Ο Συμεωνίδης (1988: 48-50) παραθέτει αρκετές πληροφορίες για την πορεία των δωρικών διαλέκτων. Αναφέρει αριθμητικά στοιχεία της Κοινής τα οποία εμφανίζονται τον 6ο αι. π.Χ. στους Πίνακες της Ηράκλειας παράλληλα με τη λακωνική διάλεκτο. Οι ιαματικές επιγραφές του Ασκληπιείου της Επιδαύρου δεν είναι συντεταγμένες σε καθαρή αργολική διάλεκτο. Στην Κρήτη οι επιγραφές από την Ίτανο και την Πραισό παρουσιάζουν από νωρίς ισχυρή επίδραση της Κοινής. Στη Θήρα η Διαθήκη του Επίκτητου, κείμενο που χρονολογείται στο 200 π.Χ., αποτελεί χαρακτηριστικό μνημείο της μεταβατικής εποχής. «Στη Ρόδο τα πρώτα στοιχεία διείσδυσης της Κοινής στην τοπική διάλεκτο χρονολογούνται στα χρόνια μ.Χ.». Στο δεύτερο μισό του 4ου αι. η φωκική διάλεκτος των Δελφών εμφανίζει στοιχεία της Κοινής εξαιτίας του πανελλήνιου χαρακτήρα του ιερού, ενώ στις ιδιωτικές επιγραφές διαλεκτικά στοιχεία διατηρούνται ως τον 2ο αι. μ.Χ.. Τη μεγαλύτερη αντίσταση προέβαλαν τα τοπικά ιδιώματα της Πελοποννήσου και της Ρόδου.⁹⁰ Η περίπτωση της Πελοποννήσου εξηγείται από τη συμμετοχή των περιοχών στην Αχαϊκή Συμπολιτεία και την υιοθέτηση της δωρικής κοινής της Αχαϊκής Συμπολιτείας μέχρι τη διάλυσή της από τους Ρωμαίους το 146 π.Χ. Αντίθετα η Ρόδος

⁸⁹ Παναγιώτου (2001: 311).

⁹⁰ Browning (2008: 74).

που αντιστάθηκε στη ρωμαϊκή κυριαρχία παρουσιάζει διαλεκτικές επιγραφές μέχρι τον 1ο αι. μ.Χ.

Η Παναγιώτου (2001: 308-314) παρουσιάζει την ιστορία της Αρκαδοκυπριακής διαλέκτου παρέχοντας ιστορικές πληροφορίες και αναλύσεις των γλωσσολογικών επιπέδων της διαλέκτου. Η Αρκαδοκυπριακή διάλεκτος εντοπίζεται στην Αρκαδία ήδη από την 1η χιλιετία π.Χ. και στην Κύπρο στα τέλη της 2ης χιλιετίας π.Χ., καθώς τότε κινήθηκε προς το νησί ελληνόφωνος πληθυσμός από περιοχές της Πελοποννήσου. Στην Αρκαδία εντοπίζονται επιγραφές στην τοπική διάλεκτο από τον 6ο αι. π.Χ.. Γύρω στον 4ο αι. π.Χ. μαρτυρούνται στοιχεία της Κοινής, ενώ οι τελευταίες διαλεκτικές επιγραφές χρονολογούνται γύρω στον 3ο/2ο αι. π.Χ. Στην Κύπρο περίπου τον 4ο αι. π.Χ. «μετά την υπαγωγή του νησιού στο βασίλειο των Πτολεμαίων», αυξάνονται οι αλφαβητικές επιγραφές ενώ μειώνονται οι συλλαβικές εξαιτίας της επίδρασης της Κοινής. Στα μέσα του 4 αι. π.Χ. «μία από τις τελευταίες κοπές του βασιλέως της Πάφου Νικοκλέους φέρει το όνομα του μονάρχη στην Κοινή». Τα τελευταία κείμενα σε συλλαβάρια αφορούν σφραγίδες οι οποίες εντοπίζονται στη Νέα Πάφο και χρονολογούνται «την περίοδο 150-130 π.Χ.». Έκτοτε η διάλεκτος και το συλλαβάρια αρχίζουν να σιγούν προς όφελος της Κοινής και του αλφαβήτου, το οποίο εισήχθη στην περιοχή τον 3ο αι. π.Χ.,⁹¹ ενώ από τότε έχουν περιοριστεί και επιβιώνουν σε θρησκευτικά κείμενα και τομείς της καθημερινής ζωής. Χαρακτηριστικές για την επίδραση της Κοινής στην εξαφάνιση της τοπικής διαλέκτου είναι οι 309 επιγραφές του Καφίζιν που χρονολογούνται από το 225 π.Χ. έως το 218 π.Χ. Από αυτές 243 είναι γραμμένες στην Κοινή, 34 στην τοπική διάλεκτο και 32 στις δύο γραφές με το αλφάβητο να κυριαρχεί, ενώ το συλλαβάρια να περιορίζεται σε «ακόσμητα αγγεία».

Η Παμφυλιακή διάλεκτος εντοπίζεται στην ομώνυμη περιοχή βορειοδυτικά της Κύπρου σε μια απομονωμένη γεωγραφική θέση από τις έντονες επιρροές της Κοινής και του πολιτισμού της. Το γεγονός αυτό συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην επιβίωση της διαλέκτου και στην καθυστερημένη διείσδυση σε αυτή στοιχείων της Κοινής γλώσσας, όπως μαρτυρείται από τον αριθμό των επιγραφών που χρονολογούνται μέχρι την πρώτη χιλιετία π.Χ.⁹²

Οι αιολικές διάλεκτοι (λεσβιακή, θεσσαλική, βοιωτική) διατηρήθηκαν αρκετά στο χρόνο. Ο Συμεωνίδης (1983: 44) παραθέτει παραδείγματα μαρτυριών αιολικών

⁹¹ Debrunner & Scherer (1994: 51).

⁹² Παναγιώτου (2001: 315).

διαλέκτων. Επίσης (1983: 51-54) περιγράφει πιο αναλυτικά την εξέλιξη κάθε αιολικής διαλέκτου μέχρι την εξαφάνισή της. Στοιχεία της Κοινής στη λεσβιακή διάλεκτο απαντώνται ήδη «από τα τέλη του 4ου αι. π.Χ.» ενώ μέχρι τον 1 αι. π.Χ.⁹³ η διάλεκτος έχει σχεδόν εξαφανιστεί. Ο Dosuna (2001: 339) κάνει αναφορά σε «μια Ρωμαία κυρία της αυλής του αυτοκράτορα Ανδριανού, την Iulia Balbila, η οποία γύρω στο 130 μ.Χ. έγραψε τέσσερα επιγράμματα σε λεσβιακή και έβαλε να τα χαράξουν στο αριστερό πόδι και τον αστράγαλο του κολοσσού του Μέμωνα στην Αίγυπτο». Μάλιστα αναφέρει ότι «μερικές από τις πιο χαρακτηριστικές γραφές που συναντώνται στα κείμενα της Σαπούς και του Αλκαίου, όπως τα αποκατέστησαν οι μελετητές της ελληνιστικής εποχής, πέρασαν στο επιγραφικό ιδίωμα της ρωμαϊκής περιόδου τον 1ο και 2ο αιώνα μ.Χ.». Τέλος στην Πέργαμο μαρτυρούνται επιγραφές στην Κοινή από τον 3ο αι. π.Χ.⁹⁴ εξαιτίας της σημασίας της περιοχής ως πρωτεύουσας του νέου ελληνιστικού κράτους. Όσο αφορά τη βοιωτική διάλεκτο, εντοπίζονται στοιχεία της⁹⁵ σε αποσπάσματα αιγυπτιακών παπύρων της Κόρρινα «συγγραφέα αφηγηματικών ποιημάτων με μυθολογικά θέματα», τα οποία θυμίζουν την ορθογραφία των επιγραφών στο δεύτερο μισό του 3ου αι. π.Χ. Οι εντάσεις ανάμεσα στη Βοιωτία και την Αττική είχαν ως αποτέλεσμα τη διατήρηση της βοιωτικής διαλέκτου τον 1ο αι. μ.Χ. στις ιδιωτικές επιγραφές, ενώ στις επίσημες επιγραφές στοιχεία της Κοινής εμφανίζονται ήδη το 200 π.Χ. καθώς στο γεγονός συνέβαλε η εξασθένηση της παμβοιωτικής ιδέας.⁹⁶ Μέσα στα επόμενα 100 χρόνια η Κοινή είχε σχεδόν κυριαρχήσει. Στη θεσσαλική διάλεκτο εξαιτίας της γειννίας της Θεσσαλίας με τη Μακεδονία εμφανίζονται στοιχεία της Κοινής από τον 3ο αι. π.Χ., ενώ τα διαλεκτικά στοιχεία υποχωρούν τον 1ο αι. μ.Χ.⁹⁷ Αντίθετα στη Φθιώτιδα, η οποία ανήκε στην Αιτωλική Συμπολιτεία, η Κοινή δεν κατάφερε να εισχωρήσει στην τοπική διάλεκτο μέχρι τον 1ο αι. π.Χ.⁹⁸

Η μακεδονική διάλεκτος αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση από τη στιγμή κατά την οποία η αττική κοινή διάλεκτος υιοθετήθηκε ως επίσημη γλώσσα στο μακεδονικό βασίλειο. Ίχνη της Κοινής διαλέκτου εμφανίζονται στο μακεδονικό χώρο από τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. και εξής. Η Παναγιώτου (2001: 320) αναφέρει ότι «η νεότερη χρονολογικά μαρτυρία για τη διάλεκτο είναι των μέσων του 1ου αι. π.Χ. και

⁹³ Browning (2008: 72), Debrunner & Scherer (1994: 52).

⁹⁴ Browning (2008: 72).

⁹⁵ Méndez Dosuna (2001: 339-340).

⁹⁶ Debrunner & Scherer (1994: 53-54).

⁹⁷ Debrunner & Scherer (1994: 52-53).

⁹⁸ Debrunner & Scherer (1994: 52-53).

αναφέρεται στην υποχώρησή της ήδη πριν από την περίοδο αυτή στην πτολεμαϊκή αυλή. Από τα 6200 περίπου κείμενα που έχουν βρεθεί στη Μακεδονία το 99% είναι γραμμένο στην Κοινή και μόνο το υπόλοιπο σε διάλεκτο μακεδονική και των αποικιών»⁹⁹. Η μακεδονική διάλεκτος περιορίστηκε σε ιδιωτικά κείμενα, όπως ήταν για παράδειγμα «διαλεκτικοί κατάδεσμοι από την Πέλλα και από την Αρέθουσα που χρονολογούνται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. και τις αρχές του 3ου αι. π.Χ.». Πολύ γρήγορα η διάλεκτος πέρασε από το γραπτό στον προφορικό λόγο.

3.2. Η σχέση της Κοινής με τις αρχαίες διαλέκτους

Όπως γίνεται φανερό από τα προαναφερθέντα, η Κοινή διάλεκτος των ελληνιστικών χρόνων ήταν μια φυσική εξέλιξη της γλώσσας, στην αφετηρία της οποίας ανιχνεύονται παράγοντες που συνετέλεσαν στη μεταβολή του κόσμου της εποχής, και αποτελεί μεταβατικό στάδιο από τις αρχαίες διαλέκτους στη νέα ελληνική γλώσσα. Δεν είναι ξεκάθαρες οι απόψεις των γλωσσολόγων ερευνητών για τη σχέση της Κοινής με τις αρχαίες διαλέκτους.¹⁰⁰ Πάντως, όπως συμβαίνει σε κάθε εξελικτική διαδικασία, ανιχνεύονται στην Κοινή γλώσσα γλωσσικά στοιχεία-σπέρματα των διαλέκτων οι οποίες έχουν προηγηθεί αυτής και τα οποία αντιστέκονται και επιβιώνουν στα στόματα των ομιλητών της εποχής του Μεγάλου Αλεξάνδρου αλλά και αργότερα. Τα γλωσσικά στοιχεία αυτά προέρχονται κυρίως από την ιωνική διάλεκτο, η οποία ήδη είχε αναμειχθεί με την αττική, τη μακεδονική διάλεκτο, μέσω του πολιτισμού της οποίας αναδείχθηκε η Κοινή γλώσσα, και τη δωρική διάλεκτο, η οποία πρόβαλε και τη μεγαλύτερη αντίσταση στην Κοινή γλώσσα.

Η πλειοψηφία των μελετητών καταλήγει στο συμπέρασμα ότι πρόγονος της Κοινής διαλέκτου ήταν η διευρυμένη αττική διάλεκτος,¹⁰¹ η αττική διάλεκτος διανθισμένη με ιωνικά στοιχεία. Ο Χαραλαμπίκης θεωρεί ιδιαίτερη την προσφορά της δωρικής διαλέκτου στη διαμόρφωση της Κοινής.¹⁰² Τη διαμόρφωση και «ανάπτυξη της Κοινής»¹⁰³ περιγράφει ο Browning (2008: 39-63) αναλύοντας τα δομικά

⁹⁹ Παναγιώτου (2001: 321).

¹⁰⁰ Για μια ενδεικτική αναφορά στις θέσεις που αναπτύχθηκαν από την αρχαιότητα μέχρι τα σύγχρονα χρόνια σχετικά με την προέλευση της Κοινής και τη σχέση της με τις αρχαίες διαλέκτους βλ. Χαραλαμπίκης (1981: 5-13 και 39-58).

¹⁰¹ Adrados (2014), Ανδριώτης (2020), Μπαμπινιώτης (2002), Browning (2008), Θαβώρης (1979: 72), Palmer (2015), Tonnet (2011), Τριανταφυλλίδης (1938: 9), Χριστίδης (2010).

¹⁰² Χαραλαμπίκης (1981: 39).

¹⁰³ Browning (2008: 46).

χαρακτηριστικά της γλώσσας σε κάθε γλωσσικό επίπεδο και εστιάζοντας στην αττική κατά βάση καταγωγή της Κοινής. Στη φωνολογία εντοπίζει, ωστόσο, την προτίμηση των ομιλητών σε ιωνικούς τύπους ενώ στο λεξιλόγιο παρατηρεί δάνειες λέξεις, οι οποίες αφορούν «στρατιωτικούς και διοικητικούς όρους, προϊόντα του εμπορίου και τεχνουργήματα δυτικής προέλευσης» λατινικής καταγωγής Browning (2008: 59). Ο Ανδριώτης (2020: 38) παρουσιάζει την άποψη του Kretchmer¹⁰⁴ και των Wilamowitz, Meillet¹⁰⁵ σχετικά με την καταγωγή της Κοινής και υποστηρίζει τη θέση του Χατζιδάκι σχετικά με την καταγωγή της Κοινής από την αττική διάλεκτο. Ο Μπαμπινιώτης (2002: 118) θεωρώντας ότι «ένα πανελλήνιο γλωσσικό όργανο θα προερχόταν από διαλέκτους με αυξημένο γόητρο στον ελληνικό χώρο»¹⁰⁶ αποδίδει αττική και ιωνική καταγωγή στην Κοινή γλώσσα των χρόνων του Μεγάλου Αλεξάνδρου και εξηγεί τους λόγους για τους οποίους οι δύο αυτές διάλεκτοι απέκτησαν ευρεία χρήση στα στόματα των Ελλήνων ομιλητών. Ο Palmer (2015: 242-248) εξηγεί τη δημιουργία της Κοινής και τη σχέση της με τις αρχαίες διαλέκτους εστιάζοντας στην κύρια συμβολή της ιωνικής και της αττικής διαλέκτου, ενώ παράλληλα σημειώνει ότι τα γλωσσικά στοιχεία από άλλες διαλέκτους αφορούν συγκεκριμένες περιπτώσεις καθώς και ότι η συμβολή της δωρικής στην Κοινή είναι μικρή και αφορά δάνεια στρατιωτικών όρων, τα οποία είχαν από τα προηγούμενα χρόνια περάσει στην αττική διάλεκτο. Παρατηρεί, όμως, ότι «ο δωρικός τύπος ὄρνιχ- χρησιμοποιείται μαζί με τον αττικό ὄρνιθ-».¹⁰⁷ Απέναντι στη θέση του Kretchmer και του Καψωμένου υποστηρίζει τη θέση του Meillet και εξηγεί τη σημασία του πολιτικού και πολιτιστικού κύρους μιας διαλέκτου, της αττικής, για την ανάδειξή της σε κοινή γλώσσα.¹⁰⁸ Ο Adrados (2014: 299-303) αναφέρεται στην αττική καταγωγή της προφορικής Κοινής την εμπλουτισμένη με ιωνικά στοιχεία και παρουσιάζει ενδεικτικά παραδείγματα της αττικοϊωνικής Κοινής και της δωρικής διαλέκτου στην Κοινή διάλεκτο.

Τα ιωνικά στοιχεία της Κοινής διαλέκτου είναι πάρα πολλά και είναι δύσκολο να μελετηθούν εξαντλητικά, καθώς η αττική και ιωνική διάλεκτος από πολύ νωρίς δέχονταν αμοιβαίες επιδράσεις.¹⁰⁹ Πολλά ανιχνεύονται κυρίως στη φωνολογία. Η

¹⁰⁴ Υποστηρίζει την καταγωγή της Κοινής από «την ανάμειξη των τεσσάρων αρχαίων ελληνικών διαλέκτων», Ανδριώτης (2020: 38).

¹⁰⁵ Υποστηρίζουν την άποψη ότι η Κοινή είναι «απλοποιημένη ιωνική διάλεκτος», βλ. σχετικά Ανδριώτης (2020: 38).

¹⁰⁶ Μπαμπινιώτης (2002: 115).

¹⁰⁷ Palmer (2015: 245).

¹⁰⁸ Palmer (2015: 245).

¹⁰⁹ Χαραλαμπίκης (1981: 41).

Κοινή υιοθετεί τα ιωνικά συμφωνικά συμπλέγματα -σσ- και -ρσ- αντί των αττικών -ττ- και -ρρ-.¹¹⁰ «Το αττικό -ττ- διατηρείται σε λέξεις οι οποίες δεν παρουσιάζουν αντίστοιχη συγγενική λέξη στην ιωνική και τις υπόλοιπες διαλέκτους».¹¹¹ Ο Χαραλαμπίδης (1981: 42-48) παρουσιάζει αναλυτικά τα ιωνικά στοιχεία της Κοινής σε κάθε γλωσσικό επίπεδο.

Για τα δωρικά στοιχεία της Κοινής υπάρχουν επίσης αρκετές πληροφορίες αν και αρκετοί γλωσσολόγοι υποστηρίζουν ότι δεν μπορούν να υπολογιστούν με ακρίβεια τα δωρικά στοιχεία της Κοινής, καθώς υπάρχει ελλιπής γνώση για τις υπόλοιπες διαλέκτους¹¹² με εξαίρεση την αττική και την ιωνική. Ο Χαραλαμπίδης (1981: 50-54) παραθέτει δωρικά στοιχεία της Κοινής ανά γλωσσικό επίπεδο.

Οι αιολισμοί της Κοινής είναι ελάχιστοι. Αφορούν λέξεις που έχουν συγκεντρωθεί από πολλούς μελετητές της αρχαιότητας αλλά και σύγχρονους¹¹³.

Η κληρονομιά την οποία άφησε η βορειοδυτική διάλεκτος στην Κοινή αφορά επίσης μεμονωμένα γλωσσικά στοιχεία. Παράδειγμα αποτελεί η επέκταση της κατάληξης -εσ¹¹⁴ της ονομαστικής πληθυντικού στην αιτιατική πληθυντικού.

Αρκετά μακεδονικά στοιχεία της Κοινής αναφέρονται από σύγχρονους μελετητές σε αντίθεση με ξένους, οι οποίοι θεωρούν ελάχιστη τη συμβολή της μακεδονικής διαλέκτου στην Κοινή.¹¹⁵ Αυτά αφορούν κυρίως λέξεις στρατιωτικού σημασιολογικού περιεχομένου.¹¹⁶ Ο Χαραλαμπίδης αναφέρεται στο έργο του Ι. Καλλέρη (1953), στο οποίο παρουσιάζονται 44 λέξεις μακεδονικής προέλευσης.¹¹⁷

Η περιορισμένη παρουσία ορισμένων διαλέκτων στη διαμόρφωση της Κοινής εξηγείται από την περιορισμένη ανάδειξη των περιοχών όπου μιλούσαν οι συγκεκριμένες διάλεκτοι σε ισχυρά πολιτικά και πνευματικά κέντρα της εποχής.¹¹⁸ Γενικώς παρατηρείται πολιτική πίεση στη χρήση της Κοινής διαλέκτου και στον περιορισμό των τοπικών διαλέκτων. Ενδεικτικά παραδείγματα αναφέρονται από τον Palmer (2015: 243).

¹¹⁰ Browning (2008: 39-40), Μπαμπινιώτης (2002: 117), Tonnet (2011: 37), Χαραλαμπίδης (1981: 42).

¹¹¹ Adrados (2014: 301), Browning (2008: 39).

¹¹² Χαραλαμπίδης (1981: 51).

¹¹³ Για τους αιολισμούς της Κοινής, Βλ. Χαραλαμπίδης (1981: 57).

¹¹⁴ Χαραλαμπίδης (1981: 57-58).

¹¹⁵ Χαραλαμπίδης (1981: 41).

¹¹⁶ Χαραλαμπίδης (1981: 40-41).

¹¹⁷ Χαραλαμπίδης (1981: 41, 1997, 1999).

¹¹⁸ Χαραλαμπίδης (1981: 56,57).

4. Η εξάπλωση της Κοινής

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο η Κοινή γλώσσα γνώρισε μεγάλη άνθηση και υιοθετήθηκε στα στόματα των Ελλήνων και μη Ελλήνων ομιλητών. Η μακεδονική και ρωμαϊκή κυριαρχία χρησιμοποιούν την Κοινή για να αμβλύνουν τα διαφοροποιητικά στοιχεία των προηγούμενων πολιτισμών και να πετύχουν την ένωση αυτών στις ηγεμονίες τους.¹¹⁹ Μετά την παρακμή των αρχαίων πόλεων, τα νέα αστικά κέντρα που αναδεικνύονται σε όλο το εύρος των δύο αυτοκρατοριών χρησιμοποιούν ως επίσημη γλώσσα στις δημόσιες υποθέσεις την Κοινή και προωθούν μέσω αυτής ένα νέο διεθνή ελληνικό πολιτισμό.¹²⁰ Η Μακεδονική κυριαρχία επισημοποιεί την Κοινή γλώσσα στα κατεκτημένα εδάφη της Ανατολής, στην Μ. Ασία, την Αίγυπτο, τη Συρία και την Περσία και συγκεκριμένα στα νέα αστικά κέντρα, αυτά της Αντιόχειας, της Αλεξάνδρειας και της Περγάμου.¹²¹ Μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου οι διάδοχοι συνεχίζουν την ίδια πολιτική στα βασίλειά τους, των Αντιγονιδών, των Πτολεμαίων και των Σελευκιδών.¹²² Εκτός από τα μεγάλα ελληνιστικά βασίλεια σημαντικά ήταν για τη διάδοση του ελληνισμού το βασίλειο της Βιθυνίας, το βασίλειο του Πόντου, το βασίλειο της Περγάμου και το βασίλειο των Πάρθων, στο οποίο κυκλοφορούσαν νομίσματα με ελληνικές επιγραφές.¹²³ Οι κατακτήσεις του μεγάλου Αλεξάνδρου στο ανατολικό τμήμα είχαν προωθήσει ήδη την επικοινωνία των διαφόρων πολιτισμών και την ανταλλαγή στοιχείων μεταξύ τους κάτω από την επίδραση του ελληνικού πολιτισμού. Η παρουσία Ελλήνων διοικητικών υπαλλήλων σε όλες τις προαναφερθείσες περιοχές καθώς και οι μεικτοί γάμοι, τους οποίους προωθούσε ο Αλέξανδρος, διευκόλυναν τη διάδοση της γλώσσας και του πολιτισμού. Οι ανταλλαγές πολιτισμικών στοιχείων που συντελούνται τα χρόνια εκείνα οδηγούν σε ένα νέο ισχυρό ελληνικό πολιτισμό εμπλουτισμένο με ανατολίτικα στοιχεία. Η Ρωμαϊκή κυριαρχία ακολουθεί την ίδια πολιτική στην Ανατολή. Τον 1ο αι. π.Χ. στην αυτοκρατορία υπάρχουν από τη μια πολλοί ελληνόφωνοι συγκλητικοί και από την άλλη πολλοί αιχμάλωτοι δούλοι από τις κατακτημένες περιοχές οι οποίοι φέρνουν μαζί τους πολιτιστικά και γλωσσικά στοιχεία.¹²⁴ Σταδιακά στο δυτικό κομμάτι της

¹¹⁹ Τριανταφυλλίδης (1938: 8).

¹²⁰ Browning (2008: 37), Τριανταφυλλίδης (1938: 8).

¹²¹ Browning (2008: 37), Τριανταφυλλίδης (1938: 8).

¹²² Μίσιου (2001: 248), Debrunner & Scherer (1994: 89).

¹²³ Μίσιου (2001: 252)

¹²⁴ Κυρτατάς στο Χριστίδης (2001: 262-263)

αυτοκρατορίας επισημοποιούνται τα λατινικά και στο ανατολικό τα ελληνικά, στα οποία μεταφράζονται τα αυτοκρατορικά διατάγματα για να γίνονται κατανοητά στον ευρύ ελληνόφωνο πληθυσμό.¹²⁵ Εκείνα τα χρόνια η νέα θρησκεία, ο χριστιανισμός, κάνει την εμφάνισή του και χρησιμοποιεί την ελληνική γλώσσα. Μεγάλη ήταν και η συμβολή της νέας θρησκείας, του χριστιανισμού, στην εξάπλωση της Κοινής.¹²⁶ Τα ιερά βιβλία της νέας θρησκείας μεταφράζονται στην ελληνική και παράλληλα γράφονται νέα θρησκευτικά βιβλία¹²⁷ στην Κοινή γλώσσα των ευρύτερων λαϊκών στρωμάτων προκειμένου η νέα θρησκεία να γνωρίσει ευρεία διάδοση και να συμβάλει στην εδραίωση του ρωμαϊκού κράτους. Η μετάφραση των Εβδομήκοντα τον 3ο αι. π.Χ., όπως αποκαλείται η μετάφραση των αγίων γραφών από τα εβραϊκά στη γλώσσα της εποχής, η συγγραφή της Καινής Διαθήκης καθώς και τα διδάγματα των πρώτων Πατέρων της Εκκλησίας προώθησαν την εξάπλωση της Κοινής στον τότε κόσμο.¹²⁸ Παράλληλα Αιγύπτιοι και Βαβυλώνιοι γράφουν θρησκευτικά, φιλοσοφικά και κοσμολογικά βιβλία στα ελληνικά». ¹²⁹ Όλα αυτά είχαν ως συνέπεια την ευρεία διάδοση της Κοινής γλώσσας, η οποία ακολούθησε σε κάθε περιοχή διαφορετικό ρυθμό μέχρι την τελική επικράτησή της.¹³⁰

4.1. Οι ξενισμοί της Κοινής

Είναι φυσικό πως η ευρεία διάδοση της Κοινής είχε ως αποτέλεσμα η ίδια η γλώσσα να μην παρουσιάζει πλήρη ομοιογένεια αλλά κατά τόπους διαφοροποιήσεις,¹³¹ καθώς χάνει τα ιδιαίτερα αττικά χαρακτηριστικά της και εμπλουτίζεται με τοπικά γλωσσικά στοιχεία. Είναι λογικό ότι η ευρεία διάδοση της Κοινής γλώσσας, η επέκτασή της σε αλλόφωνα εδάφη και στόματα ομιλητών άλλων γλωσσών επηρέασε τη διαμόρφωσή της. Υπάρχουν μαρτυρίες για διαφορές στη φωνολογία της ελληνιστικής αναλόγως της περιοχής.¹³² Συνεπώς ήταν πολύ εύκολο να διεισδύσουν στη γλώσσα ξένα στοιχεία. Κατά συνέπεια απαντώνται στην Κοινή ξενισμοί ως απόρροια του παραπάνω φαινομένου. Οι ξενισμοί αυτοί προέρχονται κυρίως από τη λατινική γλώσσα, εξαιτίας

¹²⁵ Κυρταάς στο Χριστίδης (2001: 264)

¹²⁶ Τριανταφυλλίδης (1938: 12).

¹²⁷ Κυρταάς στο Χριστίδης (2001: 264)

¹²⁸ Ανδριώτης (2020: 56), Browning (2008: 38,71).

¹²⁹ Κυρταάς στο Χριστίδης (2001: 264)

¹³⁰ Μίσσιου (2001: 253)

¹³¹ Ανδριώτης (2020: 56), Browning (2008: 37), Τριανταφυλλίδης (1938: 15).

¹³² Browning (2008: 38-39).

της συνύπαρξης των δύο πολιτισμών, ελληνικός και ρωμαϊκός, την αιγυπτιακή και τη σημιτική γλώσσα, εξαιτίας της εξάπλωσης της χριστιανικής θρησκείας.¹³³

Η Κοινή επηρεάστηκε σε μικρό βαθμό από την Αιγυπτιακή γλώσσα¹³⁴ με δάνειες λέξεις. Αναφέρονται οι λέξεις βᾶρις, ἴβις, κόμμι, βάϊς, πάπυρος, δεκανός.¹³⁵ Επιδράσεις της Λυκικής στην Κοινή μαρτυρούνται στην «τρίγλωσση επιγραφή της Ξάθου».¹³⁶ Κοπτικά στοιχεία που παρουσιάζονται στην Κοινή είναι τα: άπαξ δύο, μετά των τριών άπαξ.¹³⁷ Άλλα γλωσσικά στοιχεία τα οποία κατά το παρελθόν είχαν αποδοθεί στην κοπτική, οι νέες έρευνες τα κατατάσσουν στην ελληνική.¹³⁸ Ανιχνεύονται ορισμένα δάνεια από τη φρυγική, την περσική¹³⁹ και τη φοινικική¹⁴⁰ σε λέξεις που αφορούν πολιτιστικά στοιχεία. Το επίθημα -ηρός θεωρείται ασιατικό. Στοιχεία από τις σημιτικές γλώσσες εμφανίζουν κυρίως η Παλαιά και η Καινή Διαθήκη.¹⁴¹ Πρόκειται κυρίως για μεταγραφές και μεταφραστικά δάνεια. Τα κύρια ονόματα αποδίδονται άκλιτα και η πτώση δηλώνεται από το ελληνικό άρθρο¹⁴².

Η λατινική γλώσσα άσκησε τη μεγαλύτερη επίδραση στην Κοινή εξαιτίας της συνύπαρξης Ελλήνων και Ρωμαίων μετά τη ρωμαϊκή επέκταση. Η αναγνώριση της αξίας του ελληνικού πολιτισμού από τους Ρωμαίους δεν άφησε περιθώρια στη ρωμαϊκή διοίκηση να προχωρήσει σε επισημοποίηση της λατινικής γλώσσας στα κατακτημένα εδάφη¹⁴³. Οι Ρωμαίοι περιορίστηκαν στην απόδοση ελληνικής μετάφρασης των αποφάσεων της Συγκλήτου στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας.¹⁴⁴ Από τη λατινική γλώσσα υιοθετούνται στην Κοινή κυρίως στρατιωτικοί, διοικητικοί και εμπορικοί όροι,¹⁴⁵ γίνεται φωνητική μεταγραφή λατινικών λέξεων, μετάφραση λέξεων

¹³³ Debrunner & Scherer (1994: 101).

¹³⁴ Adrados (2014: 315).

¹³⁵ Debrunner & Scherer (1994: 105).

¹³⁶ Adrados (2014: 316).

¹³⁷ Χαραλαμπίκης (1981: 63).

¹³⁸ Βλ. Χαραλαμπίκης (1981: 64), Ο Καψωμένος (2003: 95-121), σε μια προσπάθεια να ταυτοποιήσει την αιγυπτιακή Κοινή, μελετά κοπτικά γλωσσικά στοιχεία στην επιγραφή του Σιλκώ, η οποία χρονολογείται γύρω στον 6ο αι. μ.Χ., και ενστερνίζεται τελικά την άποψη του Thumb σχετικά με την ελληνική καταγωγή υποτιθέμενων κοπτικών στοιχείων, τα οποία ο Lepsius είχε ανιχνεύσει στην επιγραφή. Μάλιστα παραθέτει παραδείγματα (2003: 102) για να ενισχύσει τον ισχυρισμό, ενώ στη συνέχεια αποδεικνύει τη γενικότερη αμφίβολη επιρροή ξένων γλωσσών στην Κοινή της Αιγύπτου μελετώντας τις αντιστοιχίες στις αρχαίες ελληνικές διαλέκτους.

¹³⁹ Debrunner & Scherer (1994: 103-104).

¹⁴⁰ Tonnet (2011: 51).

¹⁴¹ Adrados (2014: 316), Debrunner & Scherer (1994: 113).

¹⁴² Debrunner & Scherer (1994: 116).

¹⁴³ Debrunner & Scherer (1994: 105-107).

¹⁴⁴ Βλ. Debrunner & Scherer (1994: 105-108), όπου παραδίδονται τίτλοι μεταφρασμένων έργων.

¹⁴⁵ Adrados (2014: 318-319), Χαραλαμπίκης (1981: 69), Debrunner & Scherer (1994: 108), Tonnet (2011: 52).

και φράσεων, μεταφορά λατινικών κύριων ονομάτων και προσαρμογή στο ελληνικό κλιτικό παράδειγμα.¹⁴⁶ Λατινικά ρηματικά δάνεια προσαρμόζονται στο ελληνικό κλιτικό παράδειγμα με την προσθήκη ρηματικών παραγωγικών επιθημάτων.¹⁴⁷ Τα επίθημα -άριος και -άρις,¹⁴⁸ -ινός και -νός,¹⁴⁹ -άρω είναι λατινικά καθώς και λέξεις με αλλαγή σημασίας.¹⁵⁰ Αναφέρονται ελάχιστοι λατινισμοί στη σύνταξη.¹⁵¹ Συγκεκριμένα συντακτικά φαινόμενα αποδοκιμάζονται από τον Adrados ως προς την λατινική καταγωγή τους.¹⁵²

¹⁴⁶ Debrunner & Scherer (1994: 108-113).

¹⁴⁷ Browning (2008: 60).

¹⁴⁸ Adrados (2014: 320).

¹⁴⁹ Debrunner & Scherer (1994: 112).

¹⁵⁰ Adrados (2014: 321).

¹⁵¹ Debrunner & Scherer (1994: 101).

¹⁵² Adrados (2014: 319-320).

5. Πηγές

Πληροφορίες για την Κοινή συλλέγουμε από διάφορα είδη πηγών ανάμεσα στα οποία μπορούν να αναφερθούν τα όστρακα, οι επιγραφές, οι πάπυροι, τα αττικιστικά λεξικά και οι γραμματικές, τα ελληνολατινικά γλωσσάρια, τα φιλολογικά κείμενα συγγραφέων της περιόδου, τα εγχειρίδια της θρησκείας του χριστιανισμού και η σύγχρονη ελληνική γλώσσα. Παρότι πρόκειται για σημαντικά μνημεία λόγου το μεγάλο μειονέκτημά τους είναι ότι σε κάθε περίπτωση πρόκειται για γραπτό και επομένως επεξεργασμένο λόγο, ο οποίος διαφέρει από τη ζωντανή γλώσσα της εποχής. Ωστόσο αυτό δε στερεί ιδιαίτερα κάτι στην αξία τους ως προς τις πληροφορίες που παρέχουν, καθώς στοιχεία του προφορικού λόγου αναπόφευκτα περνούν στον γραπτό.

Τα όστρακα αποτελούν αρκετά σημαντικές πηγές παρότι πρόκειται για σύντομα κείμενα αποσπασματικού χαρακτήρα. Η σημασία τους έγκειται στο γεγονός ότι επιλέγονταν ως λύση από όσους δεν είχαν τη δυνατότητα εξασφάλισης παπύρου και έτσι αποτυπώνουν μια αυθεντική μορφή της ζωντανής γλώσσας των κατώτερων στρωμάτων.¹⁵³

Οι επιγραφές αποτελούν από άποψη εγκυρότητας των πληροφοριών αρκετά σημαντικές πηγές. Αυτό συμβαίνει καθώς τα κείμενα τα οποία διασώζονται εκεί δεν έχουν υποστεί επεξεργασία και παραδίδουν αυτούσια την εικόνα της γλώσσας της εποχής, όσο αυτό είναι δυνατό καθώς πρόκειται για επίσημα έγγραφα, στα οποία σε κάποιο βαθμό ο λόγος είναι τυποποιημένος, ώστε δεν αποδίδεται μια καθαρή εικόνα της προφορικής μορφής της γλώσσας.¹⁵⁴ Ακόμα και στις ιδιωτικές επιγραφές, επιτύμβιες και αφιερώματα, ο λόγος είναι επηρεασμένος από την ποιητική φόρμα και ενδεχομένως να υπάρχουν αποκλίσεις από την ζωντανή γλώσσα ως προς το λεξιλόγιο και τη μορφολογία.¹⁵⁵ Πάντως αποτελούν σημαντικές πηγές για τη φωνολογία, η οποία αποτυπώνεται στα ορθογραφικά λάθη. Πρόκειται για επιγραφές αγγείων, επιτύμβιες στήλες, αποφάσεις και νόμους, καταδέσμους, κ.α.¹⁵⁶

Σε αντίθεση με τις παραπάνω πηγές, οι πάπυροι, οι οποίοι προέρχονται στην πλειοψηφία τους από την Αίγυπτο, παραδίδουν αφενός μια εικόνα της γλωσσικής πραγματικότητας, αφετέρου δε είναι επηρεασμένοι από τη χειρόγραφη παράδοση και

¹⁵³ Debrunner & Scherer (1994: 19-20).

¹⁵⁴ Hoffmann & Scherer (1997: 66).

¹⁵⁵ Hoffmann & Scherer (1997: 66).

¹⁵⁶ Hoffmann & Scherer (1997: 66-70).

ενδεχομένως υπάρχουν διορθώσεις και παραποιήσεις στο κείμενο.¹⁵⁷ Το πλεονέκτημα των πάπυρων έγκειται στην αναφορά της ημερομηνίας, επομένως κάθε γλωσσική αλλαγή μπορεί να χρονολογηθεί με σχετική ακρίβεια.¹⁵⁸

Τα έργα των Αττικιστών, λεξικά και γραμματικές, αποτελούν την πιο αυθεντική μαρτυρία της ομιλούμενης Κοινής γλώσσας. Οι προτάσεις που επιβάλλουν οι συγγραφείς σε κάθε γλωσσικό επίπεδο -και κυρίως στο λεξιλογικό- για τη δόκιμη και αδόκιμη γλώσσα αποτυπώνουν μια ολοκληρωμένη εικόνα της γλωσσικής πραγματικότητας¹⁵⁹ της περιόδου. Σώζονται είτε αποσπασματικά είτε ολόκληρα τα λεξικά δύο Αττικιστών της περιόδου, του Μοίριδος και του Φρυνίχου. Οι συγγραφείς των έργων αυτών αντιπαραβάλουν δίπλα σε κάθε όρο της Κοινής γλώσσας τον αντίστοιχο «δόκιμο» όρο της κλασικής αττικής και ωθούν τους αναγνώστες να οδηγήσουν τις επιταγές τους.

Τα ελληνολατινικά γλωσσάρια παρέχουν επίσης αρκετές πληροφορίες της ομιλούμενης γλώσσας, καθώς παρουσιάζουν παράλληλα λατινικό και ελληνικό κείμενο.¹⁶⁰

Η φιλολογική παραγωγή της περιόδου είναι ποσοτικά μεγάλη. Ανάμεσα στους πιο σημαντικούς συγγραφείς, οι οποίοι γράφουν σε ελληνιστική Κοινή μπορούν να αναφερθούν ο Χρύσιππος, ο Επίκουρος, ο Επίκτητος, ο Φλάβιος Αρριανός, ο Μάρκος Αυρήλιος, ο Vettius Valens, ο Πολύβιος, ο Διόδωρος ο Σικελιώτης, ο Αίσωπος, καθώς και συγγραφείς επιστημονικών έργων που αφορούν το χώρο των θετικών επιστημών, αφού αυτοί αποφεύγουν τη λογοτεχνική γραφή.¹⁶¹ Τα αμιγώς λογοτεχνικά έργα προσφέρουν μια τυποποιημένη μορφή της γλώσσας.¹⁶²

Αντιπροσωπευτικά κείμενα των πηγών δίνονται στο Μέρος II της εργασίας.

¹⁵⁷ Debrunner & Scherer (1994: 15).

¹⁵⁸ Debrunner & Scherer (1994: 17).

¹⁵⁹ Browning (2008: 37-38), Debrunner & Scherer (1994: 20-22).

¹⁶⁰ Debrunner & Scherer (1994: 22-23).

¹⁶¹ Debrunner & Scherer (1994: 23-29).

¹⁶² Browning (2008: 37-38).

6. Νεωτερισμοί της Κοινής

Η Κοινή διαμορφώθηκε σταδιακά και όπως είναι φυσικό απέκτησε ίδια χαρακτηριστικά, παρά τις κατά τόπους διαφοροποιήσεις, τα πιο βασικά από τα οποία παρουσιάζονται στις επόμενες σελίδες και εφαρμόζονται στις πηγές που ακολουθούν στο Μέρος II.

Οι μεταβολές στο φωνολογικό επίπεδο ήταν από τις πιο σημαντικές καθώς είχαν επιπτώσεις και στα υπόλοιπα συστήματα και κυρίως στο μορφολογικό. Παρακάτω αναφέρονται μερικές από τις πιο βασικές φωνολογικές μεταβολές.

- Κατάργηση της προσωδίας και επικράτηση του δυναμικού τονισμού, γεγονός που συνέβαλε στην εξέλιξη του φωνηεντικού και συμφωνικού συστήματος αλλά και στην εξέλιξη του ρηματικού συστήματος.
- Εξαφάνιση δάσυνσης – ψίλωση.
- Ιωτακισμός
- Αποφυγή των αττικών συμφωνικών συμπλεγμάτων -ττ- και -ρρ- και προτίμηση των ιωνικών και δωρικών -σσ- και -ρσ- αντίστοιχα.

Στη μορφολογία οι πιο βασικές αλλαγές που συντελέστηκαν στους χρόνους της Κοινής ήταν η κατάργηση του δυικού αριθμού και η αντικατάσταση ορισμένων ανώμαλων ουσιαστικών από συνώνυμά τους.

Ανάμεσα στις αλλαγές του ρηματικού συστήματος μπορούν να αναφερθούν οι ακόλουθες:

- αντικατάσταση των αθέματων ρημάτων από θεματικά (π.χ. το ρήμα δείκνυμι αντικαθίσταται από το ρήμα δεικνύω)¹⁶³.
- εξέλιξη του ρήματος εἰμί (π.χ. ο τύπος εἰμί του α' ενικού προσώπου του ενεστώτα αντικαθίσταται σταδιακά από τον τύπο εἶμαι· παρόμοια ο τύπος ἦν του α' ενικού προσώπου του παρατατικού αντικαθίσταται από τον τύπο ἤμην. Ανάλογες μεταβολές παρατηρούνται και στους υπόλοιπους τύπους του ρήματος)¹⁶⁴.
- εξομάλυνση στην κλίση του ρήματος οἶδα (π.χ. ο ανώμαλος τύπος του α' πληθυντικού προσώπου ἴσμεν ομαλοποιείται σύμφωνα με τα πρόσωπα του ενικού και αντικαθίσταται από τον τύπο οἶδαμεν)¹⁶⁵.

¹⁶³ Browning (2008: 45).

¹⁶⁴ Browning (2008: 45).

¹⁶⁵ Ανδριώτης (2020: 50).

- σταδιακή εξάλειψη της μέσης φωνής και αντικατάστασή της από την παθητική (π.χ. ο τύπος *ἀπεκρινάμην* τείνει να εξαλειφθεί από τον τύπο *ἀπεκρίθην*)¹⁶⁶.
- φωνητική ταύτιση των τύπων της οριστικής και της υποτακτικής μετά την κατάργηση της προσωδίας (π.χ. ο τύπος *λύεις* του β' ενικού προσώπου της οριστικής του ρήματος *λύω*, μετά την κατάργηση της προσωδίας, προφέρεται όμοια με τον τύπο *λύης* του β' ενικού προσώπου της υποτακτικής)¹⁶⁷.
- αντικατάσταση της ευκτικής από την υποτακτική και από περιφράσεις (π.χ. *ἔχω/εἶχον* + *απαρέμφατο* αορίστου, *ἔχω/εἶχον* *γράψαι*)¹⁶⁸.
- εξέλιξη του μονολεκτικού μέλλοντα, ο οποίος πλέον δηλώνεται περιφραστικά με διάφορες δομές (π.χ. *εἶχα* + *απαρέμφατο*, *θέλω* + *απαρέμφατο*).
- αποβολή της αύξησης (π.χ. εμφανίζεται ο τύπος *ἀγάπων* για το α' ενικό πρόσωπο οριστικής παρατατικού αντί του τύπου *ἡγάπων*)¹⁶⁹.
- ταύτιση υποτακτικής αορίστου και οριστικής μέλλοντα μετά την κατάργηση της προσωδίας (π.χ. ο τύπος *λύσεις* του β' ενικού προσώπου της οριστικής μέλλοντα του ρήματος *λύω*, μετά την κατάργηση της προσωδίας, προφέρεται όμοια με τον τύπο *λύσης* του β' ενικού προσώπου της υποτακτικής αορίστου).
- σχηματισμός του αορίστου β' σύμφωνα με τις κατάληξεις του αορίστου α' (π.χ. το α' ενικό πρόσωπο *εἶπον* τρέπεται σε *εἶπα*)¹⁷⁰.
- επέκταση της κατάληξης του γ' πληθυντικού προσώπου του αορίστου των αθέματων ρημάτων στους υπόλοιπους παρελθοντικούς χρόνους (*ἔγραφοσαν*, *ἦλθοσαν*)¹⁷¹.
- σύγχυση του παρακειμένου με τον αόριστο, αποδιοργάνωση του παρακειμένου και ταύτιση με τον αόριστο (π.χ. *παρακείμενοι* με κατάληξη *-κα*, όπως *πέπρακα*, χρησιμοποιούνται σε θέση αορίστου σύμφωνα με το πρότυπο των αορίστων σε *-κα*, π.χ. *πέπρακα*)¹⁷².

¹⁶⁶ Browning (2008: 46).

¹⁶⁷ Browning (2008: 48).

¹⁶⁸ Μπαμπινιώτης (2002: 140).

¹⁶⁹ Ανδριώτης (2020: 49).

¹⁷⁰ Ανδριώτης (2020: 49).

¹⁷¹ Browning (2008: 46-47).

¹⁷² Μπαμπινιώτης (2002: 139).

- δήλωση του παρακειμένου και του υπερσυντελικού με περιφράσεις αποτελούμενες από τα βοηθητικά ρήματα εἰμί ή ἔχω και μετοχές (π.χ. εἰμί/ἦν πεποηκώς/ποιήσας, ἔχω πεποημένον)¹⁷³.
- αντικατάσταση του απαρεμφάτου από περιφράσεις με το ἵνα (π.χ. Σωκράτης ἵνα πάθη ταῦτα ὑπ’ Ἀθηναίων!)¹⁷⁴.

Εξάλλου, το ονοματικό σύστημα εξελίσσεται και απλοποιείται με διάφορες αναλογικές επιδράσεις ανάμεσα στα γένη και τις κλίσεις. Πιο συγκεκριμένα παρατηρείται:

- κατάργηση δυικού αριθμού
- εξάλειψη της δοτικής πτώσης
- υποχώρηση της αθέματης κλίσης και ομαλοποίηση των ουσιαστικών σύμφωνα με το κλιτικό παράδειγμα της θεματικής κλίσης σε -α (π.χ. η κατάληξη της αιτιατικής των θεματικών κλίσεων και ορισμένων αθέματων ουσιαστικών σε -ν, τὸν ταμίαν-τὸν πατέραν, κυριάρχησε γενικῶς στην αιτιατική πτώση των αθέματων με αποτέλεσμα τα αθέματα ουσιαστικά να σχηματίσουν και την ονομαστική αναλογικά με την ονομαστική των άλλων δύο κλίσεων, ὁ ταμίας-ὁ πατέρας)¹⁷⁵.
- ομαλοποίηση των καταλήξεων της θεματικής κλίσης σε -α (π.χ. η γενική των θηλυκών σε -ης, δόξα-δόξης, σχηματίζεται αναλογικά με την κατάληξη -α της ονομαστικής, δόξα-δόξας. Το ίδιο συμβαίνει και στα αρσενικά: η γενική των αρσενικών σε -ου, ταμίας-ταμίου, σχηματίζεται αναλογικά με την κατάληξη -α της ονομαστικής, ταμίας-ταμία)¹⁷⁶.
- αποβολή του ο στις καταλήξεις κυρίως των αρσενικών κύριων ονομάτων σε -ιος, τα οποία πλέον λήγουν σε -ις (π.χ. Ἀντώνιος-Ἀντόνις)¹⁷⁷.
- έντονη παρουσία της ιωνικής κατάληξης -ας σε ανδρικά ονόματα (π.χ. σύμφωνα με το Ὁρακλᾶς σχηματίζονται οι τύποι: ὁ γαλατᾶς, ὁ μυλωνᾶς)¹⁷⁸.
- αποβολή του ο στις καταλήξεις των ουδετέρων σε -ιον, τα οποία πλέον λήγουν σε -ιν (π.χ. ἐπαύλιον-ἐπαύλιν)¹⁷⁹.

¹⁷³ Μπαμπινιώτης (2002: 139).

¹⁷⁴ Ανδριώτης (2020: 50).

¹⁷⁵ Ανδριώτης (2020: 46).

¹⁷⁶ Ανδριώτης (2020: 46).

¹⁷⁷ Ανδριώτης (2020: 44).

¹⁷⁸ Ανδριώτης (2020: 47).

¹⁷⁹ Browning (2008: 57).

Στη σύνταξη παρατηρείται :

- αντικατάσταση των δηλώσεων της δοτικής από εμπρόθετους προσδιορισμούς σε συνδυασμό με άλλες πτώσεις (π.χ. στο ευαγγέλιο του Ματθαίου απαντάται η δομή ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ ενώ στο ευαγγέλιο του Μάρκου η ίδια ακριβώς δήλωση γίνεται με τη δομή ὁ εἰς τὸν ἀγρόν). Οι τύποι της δοτικής διατηρούνται στις περιπτώσεις της δήλωσης του ἔμμεσου αντικειμένου και της δοτικής προσωπικής και στην πορεία αντικαθίστανται και αυτοί μέχρι την πλήρη εξαφάνιση της δοτικής(π.χ. ἔδωσε τῷ ἀδελφῷ > ἔδωσε τοῦ ἀδελφοῦ).¹⁸⁰
- προτίμηση παρατακτικής σύνδεσης προτάσεων αντί υποτακτικής.

Τέλος, το λεξιλόγιο αναπτύσσεται με δάνειες λέξεις -λατινικές, σημιτικές, εβραϊκές, κέλτικες- και παραγωγικά επιθήματα ελληνικής και λατινικής προελεύσεως.

Προκειμένου να προχωρήσουμε σε παρατηρήσεις και να αναλύσουμε τη γλωσσική κατάσταση όπως αποτυπώνεται στα διάφορα είδη πηγών είναι απαραίτητο να αναφέρουμε τα βασικά χαρακτηριστικά τα οποία διαμορφώνουν τη γλωσσική πραγματικότητα πριν και κατά τη διάρκεια εξάπλωσης της Κοινής.

Το παλαιότερο σύστημα φωνηέντων της αττικής απλοποιείται σταδιακά σε ένα εξαμελές σύστημα φωνηέντων κατά τη ρωμαϊκή εποχή. Το φωνηεντικό σύστημα της αττικής διαλέκτου περιλάμβανε 5 βραχέα φωνήεντα, τα οποία διακρίνονταν σε ψηλά, μέσα, χαμηλά και μπροστινά και πίσω ανάλογα με τον τόπο άρθρωσης. Μέχρι το 2ο αι. π.Χ. συντελούνται αλλαγές στο σύστημα των φωνηέντων. Τα μακρά φωνήεντα είναι αυτά τα οποία εμφανίζουν τις περισσότερες μεταβολές (οι οποίες παρουσιάζονται αναλυτικά παρακάτω κατά την ανάλυση των πηγών) ενώ τα βραχέα διατηρούν την προφορά τους με εξαίρεση το υ, το οποίο ιωτακίζεται πλήρως κατά τον 10ο αιώνα αφού περάσει από ένα ενδιάμεσο στάδιο κατά το οποίο προφέρεται όπως το γαλλικό u.

Οι δίφθογγοι διακρίνονταν, όπως και τα φωνήεντα, σε κατηγορίες ανάλογα με το προτακτικό και το υποτακτικό φωνήεν. Με κριτήριο το προτακτικό φωνήεν διακρίνονταν σε μακρόχρονες και βραχύχρονες και με κριτήριο το υποτακτικό διακρίνονταν σε δύο σειρές. Σχηματικά οι δίφθογγοι κατά την κλασική περίοδο κατηγοριοποιούνται ως εξής:

	μακρόχρονες	βραχύχρονες
υποτακτικό φωνήεν ι	ᾱι, ωι, ηι, υῖ	ᾶι, οῖ, εῖ, υῖ
υποτακτικό φωνήεν υ	ᾰυ, ηυ, ωι	ᾶυ, ευ, ου

¹⁸⁰ Μπαμπινιώτης (2002: 146).

Το σύστημα των συμφώνων παρουσιάζει και αυτό σχετικές μεταβολές. Η αττική διάλεκτος εμφάνιζε τρεις κατηγορίες συμφώνων ανάλογα με το σημείο που προφέρονταν το καθένα. Έτσι τα σύμφωνα διακρίνονταν σε χειλικά, ουρανικά και οδοντικά όπως και σήμερα. Σε καθεμία από αυτές τις κατηγορίες τα σύμφωνα διακρίνονταν επίσης σε άηχα, ηχηρά και δασέα.

	χειλικά	οδοντικά	υπερωικά
άηχα κλειστά	p	t	k
ηχηρά κλειστά	b	d	g
κλειστά δασέα	p ^h	t ^h	k ^h

Αντίθετα, στην ελληνιστική εποχή το σύστημα των κλειστών συμφώνων παρουσιάζει αλλαγές και διαμορφώνεται ως εξής:

	χειλικά	οδοντικά	υπερωικά
άηχα κλειστά	p	t	k
ηχηρά εξακολουθητικά	v	δ	γ
άηχα εξακολουθητικά	φ	θ	χ

Τα ηχηρά κλειστά δεν τράπηκαν σε εξακολουθητικά μετά από ρινικό σύμφωνο οπότε και διατηρούν την προφορά b, d, g.

7. Ο αττικισμός

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια κάνει την εμφάνισή του το κίνημα του αττικισμού ως αντίδραση στη γλωσσική κατάσταση, η οποία επικρατούσε, αλλά και ως αντίδραση στη γενικότερη ιστορική μεταβολή του κόσμου. Η ρωμαϊκή κυριαρχία στον ελληνικό χώρο δε θύμιζε σε καμία περίπτωση το ελληνικό πολιτιστικό ιδεώδες, όπως αυτό είχε εκπορευθεί από την αττική γη στην ελληνιστική αυτοκρατορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου κατά τους προηγούμενους αιώνες.¹⁸¹ Ο νέος κόσμος θέτει τις δικές του βάσεις για την ανάπτυξή του και «πολεμά» κάθε προηγούμενη ιδεολογία σβήνοντας τα ίχνη του προηγούμενου. Πρόκειται ουσιαστικά για μια μάχη ανάμεσα σε δύο κόσμους, τον παλιό ειδωλολατρικό και το νέο χριστιανικό, η οποία εκδηλώθηκε στη γλώσσα.¹⁸² Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η εξάπλωση της νέας θρησκείας, του χριστιανισμού, η οποία οικειοποιήθηκε τη χρήση της Κοινής γλώσσας στα επίσημα βιβλία της, ώστε να μη θυμίζει σε τίποτα τις προηγούμενες λατρείες¹⁸³ αλλά και να έχει τη δυνατότητα να βρει πρόσφορο έδαφος εξάπλωσης στις απαίδευτες λαϊκές μάζες.¹⁸⁴ Η μάχη αυτή είχε και κοινωνικά αίτια. Σε μια εποχή που η κοινωνική τάξη αποτελεί στοιχείο ταυτότητας και γοήτρου και η εκπαίδευση -καθώς ήταν ιδιωτική- αποτελεί αγαθό των εύπορων τάξεων, η «καθαρή αττική» διάλεκτος συνιστά κριτήριο κοινωνικής διάκρισης.¹⁸⁵ Συνεπώς γύρω στα τέλη του 1ου αι. και τις αρχές του 2ου αι. μ.Χ. κάνουν την εμφάνισή τους ορισμένοι γραμματικοί και ρητοροδιδάσκαλοι, οι οποίοι υποστηρίζουν ένθερμα την επιστροφή στην κλασική αττική διάλεκτο, στον γραπτό λόγο αρχικά, με το επιχείρημα ότι η Κοινή γλώσσα αποτελούσε χυδαία γλωσσική μορφή και δεν ήταν ικανή να παραγάγει αξιόλογα έργα.¹⁸⁶ Ένθερμοι υποστηρικτές του αττικισμού υπήρξαν αναπόφευκτα οι Ρωμαίοι, οι οποίοι δεν απέφυγαν τη μίμηση των κλασικών προτύπων στην προσπάθειά τους να παραγάγουν μια άξια λόγου λογοτεχνία.¹⁸⁷ Οι πιο γνωστοί Αττικιστές της περιόδου είναι ο Μοίρις ο, ο Φρύνιχος ο Αράβιος, ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς,¹⁸⁸ κ.α. Κυκλοφορούν, λοιπόν, λεξικά και

¹⁸¹ Browning (2008: 65).

¹⁸² Ο Χαραλαμπίδης (1981: 20) αναφέρεται σε «αντιαττικιστικά λεξικά» που κυκλοφόρησαν παράλληλα τους χρόνους αυτούς σε αντιδιαστολή προς τα αττικά. Για μια λεπτομερή αντιπαραβολή της Καινής Διαθήκης και του λεξικού του Φρυνίχου βλ. Browning (2008: 69-70), Θαβώρης (1979: 84), Debrunner & Scherer (1994: 124).

¹⁸³ Ανδριώτης (2020: 58-59).

¹⁸⁴ Ανδριώτης (2020: 59), Τριανταφυλλίδης (1938: 19).

¹⁸⁵ Browning (2008: 64), Κυρτάτας (2001: 266).

¹⁸⁶ Ανδριώτης (2020: 57), Browning (2008: 64).

¹⁸⁷ Debrunner & Scherer (1994: 121), Θαβώρης (1979: 84-85).

¹⁸⁸ Βλ. κατωτ. παραδείγματα από λεξικά των Αττικιστών.

γραμματικές οι οποίες όχι απλώς παρουσιάζουν αλλά και επιβάλλουν προτάσεις διόρθωσης του λόγου και του τρόπου εκφοράς του. Οι προτάσεις αυτές αφορούν κυρίως το λεξιλόγιο και τη σύνταξη, και ουσιαστικά απαγορεύουν την εκφορά γλωσσικών στοιχείων της Κοινής γλώσσας ενώ παράλληλα επιβάλλουν για κάθε περίπτωση την αντίστοιχη «ορθή», «καθαρή» και «δόκιμη» εκφορά, η οποία έχει τις ρίζες της στην παλιά αττική διάλεκτο. Ο αττικισμός σταδιακά εισχωρεί στην εκπαίδευση και το χάσμα ανάμεσα στην προφορική και γραπτή γλωσσική μορφή αμβλύνεται,¹⁸⁹ Αποτέλεσμα όλης αυτής της κατάστασης ήταν η έναρξη μιας περιόδου διγλωσσίας και απαιδευσίας, καθώς η τεχνητή αναβίωση των αρχαίων κλασικών προτύπων, λειτούργησε ως φραγμός στη φυσική εξέλιξη του προφορικού λόγου, δημιουργώντας έντονες συγχύσεις, καθώς ο προφορικός λόγος έπρεπε πλέον να ακολουθεί τον γραπτό.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Browning (2008: 64).

¹⁹⁰ Browning (2008: 64-66), Debrunner & Scherer (1994: 121), Θαβώρης (1979: 83,85), Τριανταφυλλίδης (1938: 17).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

1. Επιγραφές

Απελευθερωτική επιγραφή από τα Γίτανα Θεσπρωτίας.

Cabanes 2019, σ. 113, αρ. 14.

1ος αι. μ.Χ.

Ἀγαθαὶ τύχαι· ἐπὶ πρ(οστάτα) Λυσανί-
α τοῦ Μενεφύλου Καμμανοῦ, πα-
ρατίθεται Σωτηρίχα Νικόμαχον
τὸν αὐτᾶς ἐχθυγατριδίον τᾶι Πα[ρ]-
5 θένοι τᾶι Θ[έμ]ιτ[ι] τᾶι ἐν Γιτάνοις.
Μάρτυρες Χάροψ Μενεφύλου Εὐ[.]-
[-----]νους Χα[-----]

Μετάφραση:

Καλή τύχη. Επί του προστάτη Λυσανία, γιου του Μενεφύλου Καμμανού, δίνει για προστασία η Σωτηρίχα τον Νικόμαχο, τον εγγονό της, στην Παρθένο Θέμιδα, η οποία βρίσκεται στα Γίτανα. Μάρτυρες (είναι) ο Χάροψ, ο γιος του Μενεφύλου Εὐ [.] [----
-----]νους Χα[-----]

Παρατηρούμε αρχικά ότι το γιώτα των μακρόχρονων διφθόγγων της δοτικής πτώσης παραγράφεται συστηματικά. Σε φωνολογικό επίπεδο, το δωρικό α παραμένει ισχυρό και τον 1ο αιώνα μ.Χ., κατά τον οποίο χρονολογείται η επιγραφή. Κατά συνέπεια εμφανίζονται οι τύποι Ἀγαθαὶ τύχαι (στ. 1), αὐτᾶς, τᾶι (στ. 4) αντί των αττικών ἀγαθῆ τύχη, αὐτῆς, τῆ. Η δωρική κατάληξη -α (προίόν συναίρεσης α και ο) είναι ισχυρή και στη δήλωση της γενικής ενικού αριθμού των θεματικών ονομάτων σε -α, όπως μαρτυρείται στον εμπρόθετο προσδιορισμό ἐπὶ πρ(οστάτα) Λυσανία (στ. 1), όπου η αττική διάλεκτος θα εμφάνιζε τη μορφή ἐπὶ προστάτου Λυσανίου με την κατάληξη -ου της γενικής πτώσης. Καταγράφεται επίσης αφομοίωση του ἄηχου κ πριν από δασύ σύμφωνο στη σύνθετη λέξη ἐχθυγατριδίον (στ. 4).

Στη σύνταξη παρατηρούμε ότι η δοτική με τη δομή ἐν + δοτική, ἐν Γιτάνοις (στ.

5), χρησιμοποιείται για τη στάση σε τόπο.

Το λεξιλόγιο αναπτύσσεται με παραγωγή και σύνθεση. Η σύνθετη λέξη έχθυατριδίων¹⁹¹, με πρώτο συνθετικό την πρόθεση ἐκ και δεύτερο συνθετικό τη λέξη θυγατριδέος (από τη λέξη θυγάτηρ) με προσθήκη του υποκοριστικού επιθήματος -ιον, αναφέρεται στον γιο ο οποίος προέρχεται από την κόρη και παρατηρείται για πρώτη φορά στη συγκεκριμένη επιγραφή. Αξιοσημείωτος είναι και ο τύπος παρατίθεται¹⁹² (στ. 3), γ'ενικό πρόσωπο μέσης φωνής του σύνθετου ρήματος παρατίθημι, ο οποίος έχει τη σημασία δίνω κάτι που ανήκει σε κάποιον σε κάποιον άλλο, δίνω στην ευθύνη κάποιου.

Απόσπασμα από την κανονιστική επιγραφή των Μυστηρίων της Ανδανίας.

IG V,1 1390, στ. 103-111¹⁹³

92/91 π.Χ.

ἡ ὕδατος· ἔχέτω, δὲ ἐπιμέλειαν ὁ ἀγορανόμος καὶ περὶ τοῦ ὕδατος,
ὅπως κατὰ τὸν τᾶς παναγύριος χρόνον μηθεὶς κακοποιεῖ μήτε
[τὸ β]ήλημα μήτε τοὺς ὀχετούς μήτε ἂν τι ἄλλο κατασκευασθεῖ ἐν τῷ ἱερῷ
χάριν τοῦ ὕδατος, καὶ ὅπως, καθὼς ἂν μερισθεῖ, ῥεῖ τ[ο ὕδωρ καὶ μη-
105 [θεὶς ἀ]ποκωλύει τοὺς χρώμενους ἂν δὲ τινα λαμβάνει ποιοῦντά τι τῶν
κεκωλυμένων, τὸν μὲν δοῦλον μαστιγούτω, τὸν δὲ ἐλεύθερον
[ζαμιούτω] εἴκοσι δραχμαῖς, καὶ τὸ κρίμα ἔστω ἐπὶ τῶν ἱερῶν. ἡ Ἀλείμματος
καὶ λουτροῦ ἡ ὁ ἀγορανόμος ἐπιμέλειαν ἔχέτω, ὅπως οἱ θέλοντες
[βαλανεύει]ν ἐν τῷ ἱερῷ μὴ πλεῖον πράσσωσι τοὺς λουομένους δύο χαλκῶν
καὶ παρέχοντι πῦρ καὶ μάκραν εὐκρατον καὶ τοῖς κατακλυ-
[ζομένοις ὕ]δωρ εὐκρατον, καὶ ὅπως ὁ ἐγδεξάμενος τῶν ξύλων τὰν παροχὰν
εἰς τὸ ἀλειπτήριον παρέχει ξύλα ξηρὰ καὶ ἱκανὰ τοῖς ἀλει-
[φομένοις] κατ' ἀμέραν ἀπὸ τετάρτας ὥρας ἕως ἐβδόμας· δοῦλος δὲ μηθεὶς
ἀλειφέσθω οἱ δὲ ἱεροὶ ἐγδιδοῦντω τὰν παροχὰν τῶν ξύλ[ω]ν
110 [τῶν εἰς τ]ὸ ἀλειπτήριον ἂν δὲ τις τῶν ἐγδεξαμένων ἢ τῶν βαλανέων μὴ ποιεῖ

¹⁹¹ Pape λ. θυγατριδέος.

¹⁹² LSJ λ. παρατίθημι.

¹⁹³ Βλ. <https://epigraphy.packhum.org/text/31826?&bookid=11&location=1690>

καθώς γέγραπται, τὸν μὲν δοῦλον μαστιγούτω ὁ ἀγορανό-
[μος, τ]ὸν δε ἐλεύθε<ε>ρον ζαμιούτω καθ' ἕκαστον ἀδίκημα εἴκοσι δραχμαῖς,
καὶ τὸ κρίμα ἔστω ἐπὶ τῶν ἱερῶν.

Μετάφραση:

Σχετικά με την διάθεση του νερού. Τη φροντίδα του νερού και τα σχετικά με το νερό να έχει ο αγορανόμος, για να μην κακοποιεί κανείς κατά την περίοδο της γιορτής ούτε το φράγμα, ούτε τους αγωγούς, ούτε οτιδήποτε άλλο κατασκευαστεί στο ιερό τέμενος για την εξυπηρέτηση των αναγκών του νερού, και να ρέει το νερό, όπως ακριβώς έχει καθοριστεί, και να μην εμποδίσει κανείς όλους όσοι το χρησιμοποιούν. Αν όμως συλλάβει κανείς κάποιον από αυτούς που έχουν πράξει τα απαγορευμένα, τον μὲν δούλο να μαστιγώνει, τον δε ελεύθερο να τιμωρεί με πρόστιμο εἴκοσι δραχμές. Και η εκδίκηση να γίνεται ενώπιον των ἱερῶν.

Σχετικά με το αλείμμα και το λουτρό. Ο αγορανόμος να μεριμνά, ὥστε αυτοί οι οποίοι θέλουν και εκτελούν χρέη βαλανέως (λουτροκόμου) στο ιερό να μην εισπράττουν από τους λουόμενους περισσότερο από δύο χαλκούς και να παρέχουν φωτιά και λουτρό σε καλή θερμοκρασία και νερό σε καλή θερμοκρασία σε αυτούς οι οποίοι πλένονται σε μπανιέρα. Και ο προμηθευτής ξύλων για την αίθουσα αλείμματος να προμηθεύει ξύλα ξερά και αρκετά για του αλειφόμενους καθημερινά, από την τέταρτη ώρα ἕως την ἑβδομη. Δούλος, ὅμως, κανείς να μην αλείφεται και οι ιερείς να αναλαμβάνουν την παροχή των ξύλων στο αλειπτήριο, και αν κανείς από τους προμηθευτές ή από τους λουτροκόμους δεν πράξει ὡς έχει οριστεί, τον μὲν δούλο να μαστιγώνει ο αγορανόμος και τον ελεύθερο να ζημιώνει για κάθε ἀδίκημα εἴκοσι δραχμές. Και η εκδίκηση να γίνεται ενώπιον των ἱερῶν.

Η επιγραφή είναι γραμμένη στο σύνολό της σε μεικτή γλώσσα με δωρικά και Β.Δ. χαρακτηριστικά αλλά με σαφείς τάσεις απλοποίησης και εξομάλυνσης σύμφωνα με την Κοινή της εποχής. Εκτός από τη συντήρηση του παραγεγραμμένου γιώτα των μακρόχρονων διφθόγγων, ἐν τῷ ἱερῷ (στ. 104), σε φωνολογικό επίπεδο παρατηρείται η διατήρηση του δωρικού $\bar{\alpha}$ αντί του η της Κοινής, τᾶς παναγύριος (στ. 103), τὰν παροχὰν (στ. 108), ἀμέραν (στ. 109), ζαμιούτω (στ. 106). Επίσης καταγράφεται αφομοίωση του ληκτικού ἀηχου κλειστού κ σε ηχηρό υπερωικό γ πριν από ηχηρό οδοντικό δ, ἐγδεξάμενος (στ. 108), ἐγδιδὸ{ι}ντω (στ. 109), ἐγδεξαμένων (στ. 110). Απαντά ακόμη ο ρηματικός τύπος πράσσωντι (στ. 107) με προτίμηση του ιωνικού και

δωρικού συμφωνικού συμπλέγματος -σσ-, που αποτελεί μη αττικό χαρακτηριστικό της Κοινής. Τέλος, εμφανίζεται ο τύπος μηθείς (στ. 103, 109) αντί του τύπου μηδείς. Ανάλογα εντοπίζεται στη συνέχεια ο τύπος μηθέν αντί του τύπου μηδέν. Οι τύποι αυτοί που απαντούν συχνότατα σε επιγραφές και παπύρους της ελληνιστικής περιόδου¹⁹⁴, θεωρούνται υστερογενείς, προϊόντα αναλογικής σύγχυσης των αρχικών οὐδέ, μηδέ σε σχέση με τα οὔτε, μήτε στα οποία καταγραφόταν κανονικά έκθλιψη με τροπή του άηχου κλειστού τ (/t/) σε άηχο δασύ θ (/th/).

Σε μορφολογικό επίπεδο πολλές παρατηρήσεις αφορούν τις κατάληξεις των ονομάτων και των ρημάτων. Παρατηρείται ο τύπος τᾶς παναγύριος με κατάληξη -ιος για τη δήλωση της γενικής, αντί της αττικής κατάληξης -εως. Εμφανίζεται η κατάληξη -εῖ για το γ' ενικό πρόσωπο της υποτακτικής της παθητικής φωνής αντί της -ῆ, κατασκευασθεῖ (στ. 104), μερισθεῖ (στ. 104). Επίσης το γ' πληθυντικό πρόσωπο της οριστικής παρουσιάζει την κατάληξη -ωντι, αντί της κατάληξης των υπόλοιπων διαλέκτων και της Κοινής -ωσι, πράσσωντι (στ. 107) και παρέχωντι (στ. 107). Στη δωρική κατάληξη της προστακτικής του γ' πληθυντικού προσώπου παραλείπεται το τελικό -ν, ἐγδιδό{ι}ντω (στ. 109). Η δωρική κατάληξη της δοτικής -τι έχει αντικατασταθεί από την κατάληξη της Κοινής -σι, εἴκοσι (στ. 111).

Σε συντακτικό επίπεδο παρατηρείται η δομή ἐπί + γενική (προσώπου), τὸ κρίμα ἔστω ἐπὶ τῶν ἱερῶν (στ. 106, 111) με σημασία «ενώπιον».

Σε λεξιλογικό επίπεδο ενδιαφέρον παρουσιάζουν αρκετές λέξεις της επιγραφής. Η λέξη μάκρα¹⁹⁵ (στ. 107), ουσιαστικό θηλυκού γένους, είναι απλοποιημένος τύπος τη λέξης μάκτρα (με αποβολή του κλειστού τ ανάμεσα σε προηγούμενο κλειστό και επόμενο ημίφωνο) και δηλώνει τη μπανιέρα. Η λέξη β]ήλημα (στ. 104), από την ι.ε. ρίζα Fel- με απόδοση του F ως β, εμφανίζεται πρώτη φορά στη συγκεκριμένη επιγραφή και δηλώνει το κώλυμα ή το φράγμα στη ροή του νερού.¹⁹⁶ Η λέξη ἀλείμματος¹⁹⁷ (στ. 106), παράγωγο του ρήματος ἀλείφω, δηλώνει το έλαιο και οτιδήποτε χρησιμοποιείται για επάλειψη. Το ρήμα βαλανεύω¹⁹⁸ (στ. 107) στη συγκεκριμένη επιγραφή σημαίνει «γίνομαι ανάδοχος του βαλανείου, ενοικιάζω το λουτρό», οί θέλοντες [βαλανεύε]ιν ἐν τῶι ἱερῶι μὴ πλεῖον πράσσωντι τοὺς λουομένους δύο χαλκῶν, και γενικότερα έχει τη

¹⁹⁴ LSJ λ. μηθείς· πρβ. και λ. οὐθείς.

¹⁹⁵ LSJ λ. μάκτρα.

¹⁹⁶ LSJ λ. βήλημα.

¹⁹⁷ LSJ λ. ἄλειμμα.

¹⁹⁸ LSJ λ. βαλανεύω.

σημασία ζεσταίνω το μπάνιο. Ο τύπος ιερός¹⁹⁹ (στ. 106 κ.α.) χρησιμοποιείται αντί του δωρικού τύπου ιαρός και αναφέρεται σε συγκεκριμένο σώμα μελών θρησκευτικής συντεχνίας. Τέλος για τη δήλωση του μέρους για το μπάνιο χρησιμοποιείται ο τύπος της Κοινής λουτρόν αντί του δωρικού τύπου λωτρόν²⁰⁰.

Αφιέρωση επινίκιας στήλης στον αυλητή Λεύκιο Κορνήλιο

Η επιγραφή προέρχεται από την Β.Α. πύλη του Εξαμιλίου τείχους και σήμερα φυλάσσεται στο αρχαιολογικό μουσείο Κυρά Βρύσης στα Ίσθμια της Κορίνθου. Πρόκειται για αφιέρωση στον αυλητή Λεύκιο Κορνήλιο από τους γιους του.

SEG 29 (1979) 340.

2ος/3ος αι. μ.Χ.

Ίσθμια, Νέμεια, Πύθια
τὴν ἐξ Ἄργου Ἀσπίδα, τὴν ἐξ Ἄργου Ἀσπίδα,
Λ. Κορνήλιος Κόρινθος Κορίνθιος ^{φύλλο κισσοῦ}
πυθαύλης, περιοδονείκης, νεικήσας τὴν περι-
5 οδον, νεικήσας δὲ τὴν ἐξ Ἄργους Ἀσπίδα ἐνὶ νόμῳ τῶν ἀνταγω-
νιστῶν δυσὶ νόμοις εὐληκῶτων ^{φύλλο κισσοῦ} ἀνέθηκαν δύο υἱοί, Λ Λ Κορνήλιοι
Σαβεῖνος πυθαύλης καὶ Κόρινθος χοραύλης.
Ἄκτια Δ', Νέαν Πόλιν Β', Καισάρεια ἐκ Κορίνθῳ Η', τὴν ἐξ Ἄργους
Ἀσπίδα Β', Παναθήναια, ἐν Δημητριάδι Α', ἐν Λαρείσῃ Β', ἐν Ἀσίᾳ Δ'.

Μετάφραση:

Ίσθμια, Νέμεια, Πύθια. Τὴν Ἀσπίδα ἀπὸ το Ἄργος, τὴν Ἀσπίδα ἀπὸ το Ἄργος, ὁ Λεύκιος Κορνήλιος, Κόρινθος ἀπὸ τὴν Κόρινθο, πυθαύλης, περιοδονείκης, ἀφού νίκησε τὴν περίοδο, ἀφού νίκησε τὴν Ἀσπίδα ἀπὸ το Ἄργος με ἓνα ἄσμα, ἐνῶ οἱ ἀνταγωνιστές εἶχαν συμμετέχει με τὸν αὐλό με δύο ἄσματα, ἀφιέρωσαν οἱ δύο υἱοί, Λεύκιοι Κορνήλιοι, Σαβίνος πυθαύλης καὶ Κόρινθος χοραύλης. Ἄκτια Δ', Νέα Πόλη Β',

¹⁹⁹ LSJ λ. ιερός.

²⁰⁰ LSJ στις λ. λουτρόν καὶ λωτρόν.

Καισάρεια στην Κόρινθο Η', Ασπίδα από το Άργος Β', Παναθήναια, στη Δημητριάδα Α', στη Λάρισα Β', στην Ασία Δ'.

Σε φωνολογικό επίπεδο παρατηρείται σύγχυση στην επιλογή του σωστού γραφήματος για την προφορά του *i*. Πιο συγκεκριμένα οι λέξεις Περιοδονείκης (στ. 4), νεικήσας (στ. 4), οι οποίες προέρχονται από το ρήμα νικάω αποδίδονται με *ει*. Περίπου το ίδιο συμβαίνει και στη μετοχή του παρακειμένου ηύληκότων (στ. 5), του ρήματος αύλέω, αντί της οποίας εμφανίζεται ο τύπος εύληκότων, γεγονός το οποίο μαρτυρά σύγχυση στη διάκριση των διφθόγγων *ηυ* και *ευ* μετά την κατάργηση της προσωδίας.

Σε επίπεδο μορφολογίας παρατηρούνται συγκριτικά με την αττική διάλεκτο τρεις μεταβολές εκ των οποίων η μία αφορά το ρηματικό σύστημα και η άλλη το ονοματικό. Εμφανίζεται ο δωρικός τύπος *ἀνέθηκαν* (στ. 6, αναλογικά με τους τύπους του ενικού αριθμού) του ρήματος *ἀνατίθημι* για το γ' πληθυντικό πρόσωπο του αορίστου αντί του αττικού *ἀνέθεσαν*. Εμφανίζεται ο τύπος *δυσί* για την απόδοση της δοτικής του αριθμητικού δύο (*δυοῖν*), η οποία μετά την κατάργηση του δυικού αριθμού σχηματίζεται αναλογικά με τη δοτική *σε -σι* των αθέματων ουσιαστικών.

Σε λεξιλογικό επίπεδο παρατηρούμε τις λέξεις *περίοδος* και *περιοδονίκης* (*περιοδονείκης*). Η λέξη *περίοδος*²⁰¹ (στ. 4) αναφέρεται στο χρονικό διάστημα κατά το οποίο πραγματοποιούνται οι τέσσερις σπουδαιότεροι δημόσιοι αγώνες. Πρόκειται για τους αθλητικούς αγώνες των Ολυμπίων, των Νεμέων, των Ισθμίων και των Πυθίων. Ανάλογα, *περιοδονίκης*²⁰² ονομάζεται ο αθλητής ο οποίος νίκησε και στους τέσσερις αθλητικούς αγώνες της περιόδου.

²⁰¹ LSJ και Pape λ. *περίοδος*.

²⁰² LSJ λ. *περιοδονίκης*.

2. Ιδιωτικές Επιστολές

Επιλέχθηκε η παρουσίαση των ιδιωτικών επιστολών σε διαφορετικό κεφάλαιο καθώς, αφού πρόκειται για κείμενα ιδιωτικού χαρακτήρα, αφενός παρουσιάζουν πιο αυθόρμητο λόγο, πλησιέστερο στην προφορική ομιλία και αφετέρου, ειδικά στις περιπτώσεις κατά τις οποίες αυτές προέρχονται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα τα οποία δεν είχαν πρόσβαση στην εκπαίδευση, πιστεύεται ότι παρουσιάζουν μια πιο λαϊκή μορφή της Κοινής.

Επιστολή του Απολλώνιου προς τον Ζήνωνα για αποστολή ξηρών ξύλων

Ο Απολλώνιος ζητεί από τον Ζήνωνα να αποστείλει ξύλα στην Αλεξάνδρεια για τη διεξαγωγή της γιορτής των Ισιείων.

Hunt & Edgar 1932, σ. 272, αρ. 90.

256 π.Χ.

recto

Ἀπολλώνιον Ζήνωνι χαίρειν. τῶν ξηρῶν ξύλων

ἐμβαλόμενος εἰς πλοῖον κορμούς ὅτι πλείστους καὶ

3 παχυτάτους ἀποστείλον τὴν ταχίστην εἰς Ἀλεξάνδρεια[ν]

ὅπως ἔχωμεν ἀποχρήσασθαι εἰς τὴν ἐορτήν τῶν Εἰσιείω[ν].

ἔρρωσο. (ἔτους) λ, Δίου γ, Φαῶφι κγ.

Μετάφραση:

Ο Απολλώνιος στέλνει χαιρετισμούς στο Ζήνωνα. Από τα ξερά ξύλα, αφού βάλεις μέσα σε πλοίο κορμούς, τους πιο πολλούς και τους πιο παχείς, στείλε τους άμεσα (όσο το δυνατόν πιο γρήγορα) στην Αλεξάνδρεια για να χρησιμοποιήσουμε (αυτούς) στη γιορτή της θεάς Ίσιδος.

Να έχεις υγεία. (Το έτος) 30, του Δία 3ο, του Φαωφί την 23η.

Σε φωνολογικό επίπεδο παρατηρείται σύγχυση στην επιλογή του ορθού γραφήματος για την απόδοση του ι εξαιτίας της κατάργησης της προσωδίας. Η σύγχυση εδώ αφορά συγκεκριμένα την επιλογή ανάμεσα σε ει και ι όπως μαρτυρά ο τύπος Εἰσιείων (στ. 4) αντί της ορθής γραφής Ισιείων για την απόδοση της γιορτής η οποία πραγματοποιείται προς τιμήν της θεάς Ίσιδος.

Σε μορφολογικό επίπεδο συναντάμε στη συγκεκριμένη επιστολή τη δομή ὅπως + υποτακτική ενεστώτα του ρήματος ἔχω + απαρέμφατο αορίστου για την απόδοση του μέλλοντα της τελικής πρότασης ὅπως ἔχωμεν ἀποχρήσασθαι (στ. 4).

Στο επίπεδο της σύνταξης παρατηρείται η προτίμηση του εμπρόθετου προσδιορισμού της μορφής εἰς + αιτιατική. Συγκεκριμένα ο συγγραφέας της επιστολής χρησιμοποιεί τον εμπρόθετο προσδιορισμό εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Εἰσειείων (στ. 4) για τη δήλωση της περίπτωσης. Θα περιμέναμε ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν Εἰσειείων ἢ ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν Εἰσειείων για τη δήλωση του σκοπού.

Επιστολή του Φιλάμμου προς τον Πτολεμαίο για την ανάρμοστη συμπεριφορά του ζυθοποιού Σαμώη

Στην επιστολή περιγράφεται η ανάρμοστη συμπεριφορά του ζυθοποιού Σαμώη προς τον Πτολεμαίο. Ο Φιλάμμωνας προτρέπει τον Πτολεμαίο να απομακρύνει τον Σαμώη και να τον τιμωρήσει ανάλογα.

Παπαθωμάς 2016, σ. 795, αρ. 6.

27 Ιουνίου 212 π.Χ.

recto

Φιλάμμων Πτολεμαίωι χαίρειν. [π]ροσπέπτωκέ μοι Σαμών

τὸν ἐγ Διονυσιάδος

ζυτοποιόν, ὃς μετέχει Ἡλιοδώρωι τῶ[ν ζυτι]κῶν τῆς κώ-

μης, συνεσχηκέναι σε καὶ

πεπαρωιηκέναι, ἀπαιτοῦντα καὶ [τὰ ἐν] Ἡλιοδώρωι. ἐθαύ-

μα[σ]α οὖν, ε[ἰ] ἀληθῆ ταῦτ' ἐστίν,

4 διὸ καὶ προσπυθέσθαι σου ἐπιτήδειον ὑ[πέλ]αβον εἶναι. κα-

λῶ[ς οὖν] ποιήσει[ς] τὸν μὲν

[ἄνθρω]πον διέμενος ἤδη, ὅπως ... [τ]ὰ κατὰ τὴν ζυτη[ρ]άν

μὴ διαπίπτη, πρὸς δὲ τί

[αὐτὸ]ν βεβλίμακας διασαφήσας.

ἔρρωσο. ἔτους ι Παχών ις.

verso Πτολεμαίωι.

Μετάφραση:

Ο Φιλάμμωνας στέλνει χαιρετισμούς στον Πτολεμαίο. Ήρθε στη σκέψη μου τυχαία για τον Σαμώη, τον ζυθοποιό από τη Διονυσιάδα, ο οποίος έχει μερίδιο με τον Ηλιόδωρο στα ζυθικά της επαρχίας, ότι σε έχει παρεμποδίσει και ότι έχει συμπεριφερθεί ανάρμοστα, απαιτώντας τα σχετικά με τον Ηλιόδωρο. Απόρησα λοιπόν, εάν αυτά είναι αλήθεια, για αυτό έλαβα την ευθύνη να σου εξακριβώσω ότι είναι ικανός. Καλά λοιπόν θα κάνεις τον άνθρωπο από τη μία αφού πλέον αφήσεις, για να μη γλυτώσει τις σχετικές με το ζύθο φορολογικές υποθέσεις, και μάλιστα αφού δείξεις ξεκάθαρα ότι έχεις βλάψει αυτόν.

Να έχεις υγεία. Το 10ο έτος, τη 16η του Παχώνη.

Στον Πτολεμαίο

Σε φωνολογικό επίπεδο στη συγκεκριμένη επιστολή παρατηρείται συντήρηση παραγεγραμμένου ι στους τύπους Πτολεμαίωι (στ. 1), Ήλιοδώρωι (στ. 2), πεπαρωινηκέναι (στ. 3), διαπίπτη (στ. 5). Όσο αφορά τα σύμφωνα απαντά ο τύπος ἐγ Διονυσιάδος (στ. 1) αντί ἐκ, στον οποίο καταγράφεται αφομοίωση του κλειστού κ πριν από ηχηρό εξακολουθητικό. Παράλληλα εμφανίζονται με τροπή του θ σε τ οι τύποι ζυθοποιόν (στ. 2), ζυτικῶν (στ. 2), ζυτηράν (στ. 5) αντί ζυθοποιόν, ζυθικῶν, ζυτηράν ενδεχομένως εξαιτίας της αδυναμίας ορθής φωνολογικής απόδοσης του δασέος συμφώνου θ από ξένους αιγύπτιους ομιλητές.

Σε συντακτικό επίπεδο απαντά ένα παράδειγμα αττικής σύνταξης εἰ ἀληθῆ ταῦτα ἐστίν (στ. 3). Η αναφορά δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής κατά + αιτιατική, όπως φαίνεται στο παράδειγμα κατά τὴν ζυτη[ρ]άν (στ. 5).

Σε λεξιλογικό επίπεδο απαντούν αρκετές λέξεις απλές, παράγωγες και σύνθετες οι οποίες παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Ο τύπος πεπαρωινηκέναι²⁰³ (στ. 3), απαρέμφατο παρακειμένου του σύνθετου ρήματος παροινέω από τα συνθετικά παρὰ -+ οίνεω, έχει τη σημασία του να συμπεριφέρεται κανείς ανάρμοστα σαν να βρίσκεται σε κατάσταση μέθης από κρασί. Ο τύπος προσπυθέσθαι²⁰⁴ (στ. 4), απαρέμφατο αορίστου β' του ρήματος προσπυθάνομαι, σημαίνει να εξακριβώσω εκτός αυτού. Ο τύπος βεβλίμακας²⁰⁵ (στ. 6), μετοχή παρακειμένου του ρήματος βλιμάζω, ο οποίος συνδέεται

²⁰³ LSJ λ. παροινέω.

²⁰⁴ LSJ λ. προσπυθάνομαι.

²⁰⁵ LSJ λ. βλίμη, βλιμάζω.

ετυμολογικά με τη λέξη βλίμη, δηλώνει αυτόν ο οποίος διαπράττει ύβρη. Η σύνθετη λέξη ζυτοποιόν²⁰⁶ (στ. 2), ουσιαστικό από τις λέξεις ζῦθος + ποιῶ, εμφανίζεται τον 3ο αι.²⁰⁷ και δηλώνει τον παρασκευαστή της μπίρας. Η λέξη ζυτηρά²⁰⁸ (στ. 5), παράγωγο από τη λέξη ζῦτος/ζῦθος, εμφανίζεται τον 3ο αι. και δηλώνει το φόρο για την παρασκευή του ζύθου. Η λέξη ζυτικός (στ. 2) είναι επίθετο, παράγωγο από τη λέξη ζῦτος/ζῦθος με προσθήκη του επαυξημένου επιθήματος -ικός και δηλώνει αυτόν ο οποίος είναι σχετικός με το ζύθο.

Επιστολή του Διονυσίου προς τον Πτολεμαίο με αφορμή τη διακοπή επικοινωνίας με τον αδελφό του

Η επιστολή εστάλη με αφορμή τη διακοπή επικοινωνίας του αδελφού του Πτολεμαίου με τον Διονύσιο. Ο Διονύσιος εκθέτει το σεβασμό τον οποίο τρέφει για τον Πτολεμαίο, τις υπηρεσίες τις οποίες έχει προσφέρει προς αυτόν αλλά και προς τον αδελφό του. Επιχειρεί να τον διαβεβαιώσει ότι δεν υπάρχει κανένας λόγος για τη διακοπή της επικοινωνίας τους και προσπαθεί να μεταπείσει τον αδελφό του να επιδιώξει την επικοινωνία μαζί του. Σημειώνει ότι, εάν το παιδί δεν είναι άρρωστο και είναι διαφορετική η αιτία διακοπής της επικοινωνίας, στην επόμενη επίσκεψή του στην πόλη θα προτιμήσει να διαμείνει στο σπίτι του Πρωτάρχου.

Hunt & Edgar 1932, σ. 284-286, αρ. 98.

Περ. 160 π.Χ.

Διονύσι[ος Πτολε]μαίωι χαίρειν καὶ
ἐρρῶσθα[ι].τοι[αύ]την ἐμαυτοῦ
ἐλευθερ[ιότη]η[τ]α, [ο]ὐ βαναυσίαν
ἐκτέθεικα πᾶσιν ἀνθρώποις,
5 μάλιστα δὲ σοὶ κ[α]ὶ τῶ σῶ ἀδελφῶι
διὰ τε τ[ὸν] Σάραπιν καὶ τὴν σὴν
ἐλευθε[ρία]ν καὶ πεπείραμαι,

²⁰⁶ LSJ λ. ζυτοποιός.

²⁰⁷ Montanari λ. ζυτοποιός.

²⁰⁸ LSJ λ. ζυτηρά.

ἀφ' οὗτε συνεστάθης μοι, εἰς πᾶν
 τό σοι χρήσιμον ἑμαυτὸν ἐπιδιδόναι.
 10 τοῦ δὲ ἀδελφοῦ σου συμπεσόντος μοι
 τῆι ἰζ τοῦ Μεχεῖρ
 καὶ ἀξιώσαντός με ὅπως, ἐὰν ἐνέγκῃ
 τρίτομον, μεταλάβωσιν αὐτῶι οἱ πα-
 ρ' ἑμοῦ γραμματεῖς πάντας τοὺς
 15 χρηματισμούς, εἶπα αὐτῶι μὴ ἐμὲ
 ἀξιοῦν, ἀλλὰ δόξαντα ἀδελφὸν αὐτοῦ
 ἐν τῆι αὐλῆι εἶναι παραγίνεσθαι,
 μονογράφοις δὲ μηθὲν διδόναι γράφειν
 μηδὲ ἀναλίσκειν χαλκοῦς, καὶ ἀπέλυσα
 20 εἶπας αὐτῶι ὀρθρίτερον ἐλθεῖν, ὅπως
 λαβὼν παρ' ἑμοῦ ἐν Μέμφει σησάμου
 τέταρτον τρίψῃ μοι {ἐν Μέμφει} τρίμμα
 διὰ τὸ εἰς τὴν πόλιν με θέλειν δοῦναι
 ἀπενεγκεῖν. ὁ δέ, φαίνεται, τὴν
 25 ἡμέραν ἐκείνην ἀσχοληθεὶς ἤσχυνται
 συμμεῖξάι μοι. εἶπερ οὖν ἐστὶν αὕτη
 ἡ αἰτία καὶ διὰ τοῦτο οὐκέτι ἦκει πρὸς ἐμὲ
 αἰσχυνθεὶς, παρακαλέσας αὐτὸν
 ἀπόστειλον πρὸς ἐμὲ. γίνεται γὰρ
 30 ἐντραπῆναι. Ἐγὼ γὰρ νῆ τοὺς θεοὺς
 ἀγωνιῶ μὴ ποτε ἀ[ρ]ρωστεῖ τὸ παιδάριον
 καὶ οὐκ ἔχω σχολὴν ἀναβῆναι πρὸς ὑμᾶς.
 εἰ δὲ δ' ἄλλο τι οὐκ ὀπτάνεται μοι, γίνωσκε
 σαφῶς ὅτι, ἐὰν ἀναβῶ κἀγὼ προσκυνῆσαι,
 35 πρὸς σὲ οὐ μὴ εἰσέλθω, εἰς δὲ
 [[εἰς]] τὰ Πρωτάρχου καταλύσω. ὑγίαινε [δὲ - - -

verso Πτολεμαίωι.

Μετάφραση:

Ο Διονύσιος στέλνει χαιρετισμούς και εύχεται υγεία στον Πτολεμαίο. Τη γενναιοδωρία μου αυτή, δεν παρουσίασα χυδαία σε όλους τους ανθρώπους, και πιο πολύ σε εσένα και τον αδελφό σου, στο όνομα του Σάραπι και της δικής σου ελευθερίας από τότε που στάθηκες σε μένα, έχω προσπαθήσει σε καθετί αναγκαίο για σένα να αφιερώσω τον εαυτό μου. Και όταν ο αδελφός σου με συνάντησε τη 17η του Μεχείρ, και μου ζήτησε, εάν φέρει τρίτομο, να πάρουν οι υπάλληλοί μου όλα τα αρχεία, είπα σε αυτόν να μη με ζητήσει, αλλά να πλησιάσει θεωρώντας ότι ο αδελφός του είναι στην αυλή και στους συμβολαιογράφους να μη δώσει τίποτα να γράψουν ούτε να χάσει χαλκούς (χρήματα). Και τον άφησα να φύγει αφού του είπα να έρθει νωρίτερα, για να πάρει από εμένα στη Μέμφιδα να τρίψει ένα τέταρτο του σουσαμιού γιατί θέλω να στείλω το τρίμμα στην πόλη. Αυτός, φαίνεται, την ημέρα εκείνη ήταν απασχολημένος και ντράπηκε να συναναστραφεί μαζί μου. Εάν λοιπόν αυτή είναι η αιτία και για αυτό καθόλου δεν ήρθε προς εμένα επειδή ντράπηκε, αφού τον καθησυχάσεις στείλε αυτόν σε εμένα. Ο καθένας είναι δυνατό να ντραπεί. Εγώ, ορκίζομαι στους θεούς, αγωνιώ ποτέ να μην αρρωστήσει ο νεαρός και δεν έχω ελεύθερο χρόνο να ανηφορίσω προς εσάς. Εάν όμως κάτι άλλο δεν είναι ορατό σε μένα, να γνωρίζεις με σαφήνεια ότι, εάν ανηφορίσω και εγώ για να προσκυνήσω, προς εσένα δε θα εισέλθω αλλά θα διαμείνω στου Πρωτάρχου. Να έχεις υγεία.

Στον Πτολεμαίο.

Σε φωνολογικό επίπεδο παρατηρείται παράλληλη χρήση υπογεγραμμένης και προσγεγραμμένης όπως φανερώνει η φράση τῷ σῶ ἀδελφῶι (στ. 4). Εμφανίζονται και εδώ²⁰⁹ παράλληλα οι τύποι μηθὲν και μηδὲ (στ. 14). Ακόμα παρατηρείται σύγηση του γ πριν από ρινικό ν στο ρήμα γινώσκω από το οποίο συναντάμε για την προστακτική του β' προσώπου τον τύπο της Κοινής γίνωσκε (στ. 25). Στη συνέχεια εντοπίζονται και άλλοι τύποι του ρήματος γινώσκω με θέμα γινωσκ- με ανομοιότητα του δεύτερου γ σε σχέση με το πρώτο γ. Όσο αφορά τη σύνταξη θα σταθούμε στη χρήση των αντωνυμιών και των προθέσεων. Η χρήση της κτητικής αντωνυμίας είναι ευρεία για τη δήλωση της κτήσης σε όλες τις πτώσεις εκτός της γενικής στην οποία προτιμάται ο αδύναμος τύπος της προσωπικής αντωνυμίας. Ενδεικτικά αναφέρονται οι δομές τῷ σῶ ἀδελφῶι (στ. 4), τὴν σὴν ἐλευθε[ρία]ν (στ. 5), ενώ η κτήση στη γενική δηλώνεται με τη γενική της προσωπικής αντωνυμίας ή της οριστικής για το γ' πρόσωπο με τη μορφή της γενικής

²⁰⁹ Βλ. ανωτ. σ. 46.

κτητικής όπως είναι οι δομές τοῦ δὲ ἀδελφοῦ σου (στ. 7), ἀδελφὸν αὐτοῦ (στ. 11-12). Ἡ κίνηση πρὸς τόπο και η στάση σε τόπο δηλώνεται με τη μορφή εἰς + αιτιατική, εἰς τὴν πόλιν (στ. 16) και εἰς τὰ Πρωτάρχου καταλύσω (στ. 27). Ἡ κίνηση πρὸς πρόσωπο δηλώνεται με τη μορφή πρὸς + αιτιατική, πρὸς ἐμὲ (στ. 20, 21), πρὸς ὑμᾶς (στ. 24), πρὸς σὲ (στ. 26). Ἡ αἰτία δηλώνεται με εμπρόθετο προσδιορισμὸ της μορφῆς διὰ + αιτιατική, όπως φαίνεται ἀπὸ το παράδειγμα διὰ τε τ[ὸν] Σάραπιν (στ. 4). Ὁ εμπρόθετος προσδιορισμὸς της μορφῆς παρὰ + γενική δηλώνει την προέλευση στο παράδειγμα παρ' ἐμοῦ (στ. 15). Στο λεξιλόγιο παρατηρεῖται ἡ λέξη παιδάριον²¹⁰, ἡ οποία αποτελεί υποκοριστικὸ της λέξης παῖς με προσθήκη του λατινικοῦ επιθήματος -ριον και δηλώνει το μικρὸ παιδί.

Επιστολή του Αθηναγόρα πρὸς τους «στολιστές» του ναοῦ του Αμενεμχέτ

Ὁ Αθηναγόρας βρίσκεται στη Χαουάρα, κοντὰ στο Φαγιούμ της Αιγύπτου. Μέσω της επιστολῆς του ζητεῖ τη βοήθεια των στολιστῶν για την επιστροφή του νεκροῦ σώματος του υπαλλήλου του, Ηρακλείδη, ο οποίος πέθανε εντὸς περιοχῆς της δικῆς τους επιρροῆς, μέχρι την Πτολεμαΐδα της Αιγύπτου.

Hunt & Edgar 1932, σ.292-294, αρ. 104.

1ος αι. π.Χ.

Ἀθηναγόρας ὁ ἀρχίατρος τοῖς ἱερεῦσι τῶν
ἐν τῷ Λαβυρίνθωι στολιστῶν και τοῖς
στολισταῖς χαίρειν. ἐπεὶ Ἡρακλείδης
ὁ παρ' ἐμοῦ ἐπὶ τῶν τόπων τετελεῦτηκεν
5 και ἔστιν ἐν ταῖς παρ' ὑμῖν νεκρίας,
τούτου δὲ χάριν πέπομα Νικίαν και Κρόκον,
καλῶς ποιήσετε προέμενοι τὸ σω-
μάτιον μηθὲν πράξαντες και συν-
καταστήσατε αὐτοῖς ἕως Πτολεμαΐδος.
10 γέγραφαν δὲ ὑμῖν και οἱ ἀπ' Ἀλεξανδρείας

²¹⁰ LSJ λ. παιδάριον.

στολισταιὶ περὶ αὐτοῦ. ἐπιμέλεσθε δὲ
ἑαυτῶν ἵν' ὑγιαίνητε. ἔρ-
ρωσθε. (ἔτους) ἰδ' Ἀθῦρκε.

verso τοῖς ἱερεῦσι τῶν στολιστῶν
15 καὶ τοῖς στολισταῖς.

Μετάφραση:

Ο Αθηναγώρας ο αρχίατρος χαιρετά τους ιερείς των στολιστών οι οποίοι βρίσκονται στο Λαβύρινθο και τους στολιστές. Επειδή ο Ηρακλείδης ο πλησίον μου, έχει πεθάνει στην περιοχή και βρίσκεται στα δικά σας νεκροταφεία, για χάρη του έχω στείλει τον Νικία και τον Κρόκο, θα κάνετε καλά να αφήσετε το νεκρό σώμα χωρίς ζημία και να συνοδεύσετε τους ίδιους μέχρι την Πτολεμαΐδα. Έχουν γράψει σε εσάς και οι στολιστές από την Αλεξάνδρεια σχετικά με αυτό. Να φροντίζετε τους εαυτούς σας για να είστε υγιείς.

Να έχετε υγεία. (Το έτος) 14 του Αθήρ.

Στη φωνολογία εμφανίζονται οι συνηθισμένες συγχύσεις μεταξύ ει και ι ακόμα και στην προσωπική αντωνυμία ὑμεῖν. Εμφανίζεται ο τύπος μηθὲν²¹¹ (στ. 7) ἀντὶ μηδὲν. Παρατηρεῖται ετυμολογική γραφή στη σύνθετη λέξη συνκαταστήσατε (στ. 7) χωρίς αφομοίωση του ν της πρόθεσης ἐν με το υπερωικό κ το οποίο ακολουθεί. Τέλος στον τύπο της δοτικής τῶι Λαβυρίνθωι (στ. 2) παρατηρεῖται συντήρηση παραγεγραμμένου ι.

Μορφολογικά παρατηρεῖται ο τύπος γέγραφαν (στ. 7), ο οποίος παρουσιάζει αναδιπλασιασμό παρακειμένου και κατάληξη αορίστου. Στον Ανδριώτη παρουσιάζονται πολλά ανάλογα φαινόμενα τα οποία αφορούν μορφολογικές μεταβολές του ρηματικού συστήματος εξαιτίας της επέκτασης των καταλήξεων ανάμεσα στους χρόνους. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται «επέκταση της κατάληξης του ενεστώτα στον αόριστο, π.χ. γράψε ἀντὶ γράψον, περιφραστική δήλωση του παρακειμένου και παράλειψη του αναδιπλασιασμού του παρακειμένου, π.χ. εἰμι τε-

²¹¹ Βλ. ἀνωτ. σ. 46.

τιμημένος, επέκταση της κατάληξης -α του αορίστου στον παρατατικό, π.χ, ἔλεγα ἀντί ἔλεγον»²¹².

Στη σύνταξη παρατηρείται η απόδοση της προέλευσης με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής ἀπό + γενική όπως μαρτυρά η δομή ἀπ' Ἀλεξανδρείας (στ. 9). Η δομή παρὰ + γενική, παρ' ἐμοῦ (στ. 3), χρησιμοποιείται για τη δήλωση της προέλευσης. Η στάση σε τόπο και το πλησίον δηλώνονται από τις δομές ἐπὶ + γενική, ἐν + δοτική, παρὰ + δοτική, όπως δείχνουν τα παραδείγματα ἐπὶ τῶν τόπων (στ. 3) και ἐν ταῖς παρ' ὑμεῖν νεκρίαις (στ. 5). Το τοπικό ὄριο δηλώνεται με τη μορφή ἕως + αιτιατική, ἕως Πτολεμαῖδος (στ. 7). Τέλος η αναφορά δηλώνεται με τη μορφή περὶ + γενική, περὶ αὐτοῦ (στ. 9).

Παρατηρούνται στο απόσπασμα σύνθετες και παράγωγες λέξεις. Η λέξη ἀρχίατρος²¹³ (στ. 1) αναφέρεται σε αξιωματούχο ιατρό ή σε μεγάλο γιατρό. Η λέξη στολιστής²¹⁴ (στ. 2,9) αποτελεί παράγωγο της λέξης στολίζω με προσθήκη του εκτεταμένου επιθήματος του αορίστου -ιστής και αναφέρεται σε συγκεκριμένη τάξη των Αιγυπτίων ιερέων, η οποία αναλάμβανε το στολισμό του νεκρού για την τελετή. Για τη συγκεκριμένη τάξη χρησιμοποιείται και η λέξη ἱερόστολος,²¹⁵ η οποία δηλώνει τον υπεύθυνο για τα ιερά ἄμφια ιερέα. Η λέξη νεκρία²¹⁶ (στ. 5), ουσιαστικό θηλυκού γένους, αναφέρεται στο νεκροταφείο. Η λέξη σωματίον²¹⁷ (στ. 6) αποτελεί υποκοριστικό της λέξης σῶμα με προσθήκη του εκτεταμένου επιθήματος -άτιον από το θέμα της γενικής πτώσης και δηλώνει το νεκρό σώμα, το πτώμα.

Επιστολή του Θέωνα προς τον Τύραννο προκειμένου να πάρει υπό την προστασία του τον αδελφού του

Hunt & Edgar 1932, σ. 296, αρ. 106.

Περ. 25 μ.Χ.

Θέων Τυράννωι τῶι τιμιωτάτωι

²¹² Ανδριώτης (2020: 49).

²¹³ Bailly 2020 και Montanari λ. ἀρχίατρος.

²¹⁴ Bailly 2020 και LSJ λ. στολιστής.

²¹⁵ LSJ λ. ἱερόστολος.

²¹⁶ LSJ λ. νεκρία.

²¹⁷ LSJ λ. σωματίον.

πλεῖστα χαίρειν.

Ἡρακλείδης ὁ ἀποδιδούς σοι
τὴν ἐπιστολὴν ἐστίν μου ἀδελφός·

5 διὸ παρακαλῶ σε μετὰ πάσηςδυνά-
μεως ἔχειν αὐτὸν συνεσταμέ-
νον. ἠρώτησα δὲ καὶ Ἑρμί[α]ν
τὸν ἀδελφὸν διὰ γραπτοῦ ἀνηγεῖ-
[σθαί] σοι περὶ τούτου. χαρίεσαι δέ μοι τὰ μέγιστα

10 ἐὰν σου τῆς ἐπισημασίας τύχηι.
πρὸ δὲ πάντων ὑγια<ί>νεῖν σε εὐχο-
μαι ἀβασκάντως τὰ ἄριστα
πράττων. ἔρρω(σο).

verso Τυράννῳ διοικ(ητῆι).

Μετάφραση:

Ο Θέων στέλνει πολλούς χαιρετισμούς στον τιμώμενο Τύραννο. Ο Ηρακλείδης, που σου επέδωσε την επιστολή, είναι αδερφός μου· γι' αυτό σε παρακαλώ με όλη τη δύναμή μου να τον έχεις υπό την προστασία σου. Ζήτησα, με επιστολή, και από τον Ερμία, τον αδελφό σου, να σε ενημερώσει σχετικά με αυτόν. Θα μου κάνεις τη μεγαλύτερη χάρη, εάν τύχει της αναγνώρισής σου. Πάνω από όλα σου εύχομαι να έχεις υγεία, να πράττεις τα άριστα προστατευμένος από φθόνο ή κακά ξόρκια. Υγίαίνε!

Στον διοικητή Τύραννο.

Σε φωνολογικό επίπεδο παρατηρείται συντήρηση του παραγεγραμμένου ι σε όλους τους τύπους της δοτικής, όπως Τυράννῳ (στ. 1), τῷ τιμιωτάτῳ (στ. 1), τύχηι (στ. 10), διοικ(ητῆι) (στ. 14). Ο δυνατός τύπος της γενικής πτώσης της προσωπικής αντωνυμίας ἐμοῦ αποβάλλει το αρχικό φωνήεν ε και εμφανίζεται ως μου (στ. 4).

Σε επίπεδο λεξιλογίου παρατηρείται ο τύπος ἐπισημασίας²¹⁸ (στ. 10), σύνθετο αφηρημένο ουσιαστικό του ρήματος ἐπισημαίνω, η οποία χρησιμοποιείται με την έννοια της αναγνώρισης της αξίας κάποιου.

Σε επίπεδο σύνταξης παρατηρείται η δήλωση των εμπρόθετων προσδιορισμών

²¹⁸ LSJ λ. ἐπισημασία.

και η δήλωση της κτήσης. Η δήλωση της κτήσης γίνεται με τη χρήση της γενικής πτώσης του αδύνατου τύπου της προσωπικής αντωνυμίας αντί της κτητικής αντωνυμίας, ἐστίν μου ἀδελφός (στ. 4) και σου τῆς ἐπισημασίας (στ. 10). Η δήλωση του οργάνου γίνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής διά + γενική, διά γραπτοῦ (στ. 8). Ο εμπρόθετος προσδιορισμός μετὰ + γενική δηλώνει τον τρόπο στο παράδειγμα μετὰ πάσης δυνάμεως (στ. 5-6). Τέλος παρατηρείται ο εμπρόθετος προσδιορισμός πρὸ δὲ πάντων (στ. 11) για τη δήλωση του χρόνου, τα μέρη του οποίου σήμερα έχουν ενωθεί σχηματίζοντας το επίρρημα προπάντων, προπαντός.

Επιστολή του Αντώνη Λόγγου προς τη μητέρα του Νειλού

Ένας μετανιωμένος γιος στέλνει την επιστολή στη μητέρα του. Ο γιος διαβεβαιώνει τη μητέρα ότι τη σκέφτεται κάθε φορά που προσεύχεται στο θεό Σέραπη. Αποκαλύπτει πως δε θέλει να τη συναντήσει από ντροπή γιατί είναι ανήμπορος και ζητά τη συγχώρεσή της.

Hunt & Edgar 1932, σ. 316, αρ. 120.

2ος αι. μ.Χ.

recto

Ἀντώνις Λόνγος Νειλοῦτι

[τ]ῆ μητρὶ π[λ]ῖστα χαίρειν. καὶ δι-

ὰ παντὸ[ς] εὐχομαι σοι ὑγιαίνειν. το προσκύνη-
μά σου [ποι]ῶ κατ' αἰκάστην ἡμαίραν παρὰ τῷ

5 κυρίῳ [Σερ]άπειδει. γεινώσκειν σοι θέλω ὅ-

τι οὐχ [ἦλπ]ιζον ὅτι ἀναβένις εἰς τὴν μητρό -

πολιν. χ[ά]ρειν τοῦτο οὐδ' ἐγὼ εἰσῆλθα εἰς τὴν πό-

λιν. αἰδ[υ]σοπο[ύ]μην δὲ ἐλθεῖν εἰς Καρανίδα

ὅτι σαπρῶς παιριπατῶ. αἰγρασα σοι ὅτι γυμνός

10 εἰμεί. Παρακα[λ]ῶ σοι, μήτηρ, δ[ι]αλάγητί μοι. λοι-

πόν οἶδα τί [ἐγὼ ?] αἰμαυτῷ παρέσχημαι. παιπαί-

δευμαι καθ' ὃν δῖ τρόπον. οἶδα ὅτι ἡμάρτηκα.

ἦκουσα παρά το[ῦ...].υμου τὸν εὐρόντα σοι

- ἐν τῷ Ἀρσαιοεῖτη καὶ ἀκαιρέως πάντα σοι δι-
15 ἡγηται. οὐκ οἶδες ὅτι θέλω πηρὸς γενέσται
εἶ γνοῦναι ὅπως ἀνθρώπῳ [ἔτ[ι] ὀφείλω
ὀβολόν; [...]
- 25 verso Νειλοῦτι μητρὶ ἀπ' Ἀντωνίῳ Λόνγου υειοῦ.

Μετάφραση:

Ο Αντώνης Λόγγος στη μητέρα του Νειλού στέλνει πολλούς χαιρετισμούς. Και για πάντα σου εύχομαι να έχεις υγεία. Κάθε ημέρα προσεύχομαι για εσένα στον κύριο Σέραπη. Θέλω να γνωρίζεις ότι δεν περίμενα ότι θα ανέβεις στην πρωτεύουσα. Εξαιτίας αυτού ούτε εγώ ήλθα μέσα στην πόλη. Στενοχωριόμουν βέβαια να έλθω στην Καρανίδα, γιατί περπατώ ασθενικά. Σου έγραψα ότι είμαι γυμνός (χωρίς ρούχα). Σε παρακαλώ, μητέρα, μίλησε σε μένα. Λοιπόν εγώ είδα τι προσέφερα στον εαυτό μου. Έχω ανατραφεί με τον τρόπο που αρμόζει. Γνωρίζω ότι έχω αμαρτήσει. Έμαθα από τον [.....] ο οποίος σε βρήκε στον Αρσινοῖτη νομό και διηγήθηκε σε εσένα τα πάντα ολοκληρωτικά. Δε γνωρίζεις ότι θέλω να γίνω ανάπηρος, εάν γνωρίζω πως ακόμα οφείλω σε άνθρωπο οβολό;

Η επιστολή εμφανίζει αρκετές μεταβολές που αφορούν το φωνολογικό επίπεδο τόσο των φωνηέντων όσο και των συμφώνων. Αρχικά εντοπίζονται συγχύσεις οι οποίες αφορούν το φαινόμενο της δάσυνσης. Καταγράφονται στην επιστολή οι τύποι κατ' αικάστην (στ. 4), αντί καθ' ἐκάστην, και οὐχ [ἥλπ]ιζον (στ. 6), αντί οὐκ ἥλπιζον, γεγονός το οποίο αποδεικνύει ότι η δασύτητα της λέξης δε δηλωνόταν πάντα στην προφορά καθώς και ότι σε πολλές περιπτώσεις δηλωνόταν εσφαλμένα ως υπερδιόρθωση. Παρατηρείται σύγχυση στην επιλογή του γραφήματος για την απόδοση του ε. Εμφανίζονται οι τύποι σαι (στ. 3), ἡμαίραν (στ. 4), ἀναβένις (στ. 6), αἰδυσσοπούμην (στ. 8), παιριπατῶ (στ. 9), αἶγραψα (στ. 9), αἶμαυτῶ (στ. 11), παιπαίδευμαι (στ. 11-12) αντί των τύπων σέ, ἡμέραν, ἀναβαίνεις, ἐδυσσοπούμην, περιπατῶ, ἔγραψα, ἐμαυτῶ, πεπαίδευμαι. Βλέπουμε τη σύγχυση των ε και αι ακόμα και στην περίπτωση της αύξησης του τύπου του αορίστου αἶγραψα και του παρατατικού αἰδυσσοπούμην (=ἐδυσσοπούμην). Παρόμοια παρατηρείται σύγχυση στη διάκριση των ι και ει ακόμα και στο ρήμα εἰμί αλλά και στην κατάληξη, όπως μαρτυρούν οι τύποι Σεράπειδει (στ. 5), γεινώσκειν (στ. 5), ἀναβένις (στ. 6), εἰμεί (στ. 10), μητρὶ (στ. 25),

υειού (στ. 25). Αντίστοιχη περίπτωση σύγχυσης, αυτή τη φορά μεταξύ των ο και ω, αποτελεί και ο τύπος άνθρωπω (στ. 16), όπου η ορθογραφία απαιτεί άνθρωπω, μια μεταβολή η οποία μπορεί να εξηγηθεί λαμβάνοντας υπόψη ότι το μακρό ανοιχτό ω μετά την κατάργηση της προσωδίας συνέπεσε στην προφορά με το ο. Παρόμοια είναι η περίπτωση του τύπου γνοῦναι, στην οποία παρατηρείται σύγχυση του μακρού ανοιχτού ω με ου. Τέλος, όσο αφορά τα φωνήεντα, εμφανίζεται ο τύπος Ἀντώνις (στ. 1), στον οποίο παρατηρείται συγκοπή του ο στην κατάληξη, γεγονός που οδήγησε στην μετέπειτα κατάταξη των ονομάτων αυτών στη νέα ελληνική γλώσσα στα αρσενικά σε -ης (π.χ. το νεοελληνικό Αντώνης). Περνώντας στις μεταβολές των συμφώνων μπορούμε να αναφέρουμε τον τύπο Λόνγος (στ. 1), όπου παρατηρείται ετυμολογική γραφή -νγ- αντί της -γγ-, τον τύπο διαλάγητι (στ. 10) αντί του διαλλάγηθι (δε φαίνεται να υπάρχει διάκριση στην προφορά των διπλών συμφώνων και το θ έχει μετατραπεί σε τ), τον τύπο γενέσται (στ. 15) αντί του γενέσθαι (όπου παρατηρείται τροπή του θ σε τ· το οδοντικό κλειστό δασύ t^h μεταβάλλεται κατά την ελληνιστική εποχή σε τριβόμενο θ εκτός από περιβάλλοντα στα οποία προηγείται τριβόμενο σ, στα οποία ανομοιώνεται τελικά εξαιτίας του σ και γίνεται κλειστό τ) και τον τύπο κατ' αϊκάστην (στ. 4) αντί καθ' ἐκάστην, όπου παρατηρείται σύγχυση των ε και αι και απώλεια δασύτητας.

Στη μορφολογία του ονόματος παρατηρείται αιτιατική σε -αν στην αθέματη κλίση όπως είναι ο τύπος εις Καρανίδαν (στ. 8). Η αιτιατική της αθέματης κλίσης παρεκτείνεται με την κατάληξη -ν, η οποία απαντάται στην αιτιατική των θεματικών ονομάτων σε -α και -ος, και συμπίπτει τελικά με την αιτιατική της θεματικής κλίσης σε -α, γεγονός που οδήγησε στον μεταπλασμό της ονομαστικής της αθέματης κλίσης. Πιο συγκεκριμένα η αιτιατική της αθέματης κλίσης Καρανίδαν συμπίπτει με την αιτιατική της θεματικής κλίσης σε -α ήμέραν (στ. 3) και αφού πλέον οι δύο τύποι συμπίπτουν πλήρως, ακολουθεί και ο μεταπλασμός της ονομαστικής και προκύπτει Καρανίδα όπως ημέρα. Η εξέλιξη αυτή είχε μια μακρά πορεία με αμοιβαίες αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στις πτώσεις των δύο κλίσεων τόσο στον ενικό όσο και στον πληθυντικό αριθμό μέχρι την ενοποίηση του συστήματος.

Οι μεταβολές που αφορούν τη μορφολογία του ρήματος είναι επίσης αρκετές. Απαντάται ο τύπος οἶδες (στ. 15) αντί του οἶσθα της αττικής διαλέκτου. Ο ανώμαλος τύπος του β' προσώπου ομαλοποιείται ως προς το θέμα σύμφωνα με το α' πρόσωπο και ως προς την κατάληξη με τον παρατατικό.

Στη σύνταξη χρησιμοποιείται ο εμπρόθετος προσδιορισμός της μορφής εις + αιτιατική για τη δήλωση της κίνησης προς τόπο, όπως φαίνεται από τα παραδείγματα

εις τὴν μητρόπολιν (στ. 6-7), εἰς τὴν πόλιν (στ. 7-8), εἰς Καρανίδαν (στ. 8). Ἡ στάση σε τόπο δηλώνεται με τὴ μορφή ἐν + δοτική, ἐν τῷ Ἀρσαιοεῖτῃ (στ. 14). Ὁ τρόπος δηλώνεται με εμπρόθετο προσδιορισμὸ τῆς μορφῆς διὰ + γενική, διὰ παντὸ[ς] (στ. 2-3). Ἡ γενική κτητική στο παράδειγμα τὸ προσκύνη-μά σου (στ. 3) δηλώνεται με τὴ χρήση τοῦ ἀδύνατου τύπου τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας ἀντὶ τῆς κτητικῆς ἀντωνυμίας σός, σή, σόν. Παρατηρεῖται ἀντικατάσταση τῆς γενικῆς ἀπόλυτης μετοχῆς με αιτιατική στο παράδειγμα ἤκουσα παρά το[ῦ...].υμου τὸν εὐρόντα σαι (στ. 12), ὅπου θὰ περιμέναμε νὰ συναντήσουμε ἤκουσα παρά το[ῦ...].υμου τοῦ εὐρόντος σαι Τέλος, παρατηρεῖται ὁ τύπος τῆς ονομαστικῆς μήτηρ (στ. 10) σε θέση κλητικῆς προσφώνησης, γεγονός το ὁποῖο ἀποκαλύπτει ἐλλιπῆ γνώση γραμματικῆς καὶ συντακτικοῦ ἀπὸ τὸν γραφέα. Τὸ ἴδιο παρατηρεῖται καὶ στὴν ἐκφραση χάρειν τοῦτο (στ. 7), ὅπου γίνεται χρήση τοῦ τύπου ἐνδεχομένως τῆς αιτιατικῆς πτώσης ἀντὶ τῆς γενικῆς, χάριν τούτου.

Σε λεξιλογικὸ ἐπίπεδο μποροῦμε νὰ ἀναφέρουμε τὴ λέξη προσκύνημα²¹⁹ (στ. 3-4), ἡ ὁποία ἀναφέρεται στὴν πράξη τῆς λατρείας, τὴ λέξη πηρός²²⁰ (στ. 15), ἡ ὁποία ἀναφέρεται στὸν σωματικὰ ἢ διανοητικὰ ἀνάπηρο, καὶ τὴ λέξη μητρόπολις (στ. 6-7), ἡ σημασία τῆς ὁποίας ἔχει ἤδη μεταβληθεῖ.

Ἐπιστολὴ με ὁδηγίες γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν ἀμπελιῶν

Δίνεται ἐντολὴ νὰ τρυγηθοῦν ὅλα τὰ κτήματα πρὶν ὀργωθοῦν καὶ ἔπειτα νὰ καλλιεργηθοῦν με συγκεκριμένη ποικιλία κλήματος, θηβαϊκοῦ ἢ λευκοῦ. Σὲ διαφορετικὴ περίπτωση γνωστοποιεῖται ὅτι θὰ υπάρξουν κυρώσεις γιὰ αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι θὰ παρακούσουν τὶς ἐντολές.

Μανδηλαράς 2005, σ. 538, ἀρ. 62.

266/267 μ.Χ.

recto

Παρά Ἀλυπίου

Καιρός ἐστὶν ἤδη τῆς τῶν ἔργων προνοίας. Διὸ φροντίσατε, ὅσοι
μὲν ἀντλητικὰ κτήματα ἔχετε, ὀπτηθείσης ἤδη τῆς γῆς καὶ ἐπιδεχο-

²¹⁹ LSJ λ. προσκύνημα.

²²⁰ LSJ λ. πηρός.

5 μένης σκάφητρον πρὸ τοῦ τεμεῖν ἀπωρυγίσαι πάντα τὰ χρήζοντα πρὸς
 τὸ μηδὲ ἓνα τόπον τῶν χοιραφίων ἐνδεῆσαι τῆς ἀμπέλου. Τὰ δὲ ἔμπε-
 दा ὁμοίως πρὶν τῆς τομῆς ἀπωρυγίσατε μὴ πρότερον τέμνοντες,
 εἰ μὴ πληρωθῶσιν οἱ ἐνδέοντες τῶν χοιραφίων τῆς ἀμπέλου.
 Ἐὰν δέ τις τούτων μου τῶν γραμμάτων παρακούσῃ, οὐ συνοίσει αὐ-
 τῷ. Συλλέξατε δὲ κλήματα Θηβαϊκὰ καὶ λευκὰ μὴ ἔλαττον παλαιστῶν
 10 κ', εἴ τι δὲ μεῖζον ἢ πλέον οὕτω προνοησάτω, τὰ δὲ τεμνόμενα φυτὰ
 εὐθέως εἰς ὕδωρ βαλλέσθω, ἵνα μὴ ξηρανθῆ, εἰδότες ὅτι κατ' ἐκάστην
 φροντίδα τῶν φυτευομένων τόπων σημιοῦμαι τὴν ἐκάστου φροντι-
 στοῦ καὶ κτήματος τοποθεσίαν, ἵνα, εἴ τίς τι ἐμβалоῖ παρὰ τὴν ἐμὴν
 ἐγκέλευσιν ἢ τι ἀντὶ Θηβαϊκοῦ ἢ λευκοῦ κηπάδιον ἢ ἄλλο τι κλῆμα,
 15 ζημιωθῆ ζημίαν, ἢν μὴ προσδοκᾷ. Ἐρρῶσθαί εὐχομαι,
 φ(ίλατε), πολλά.
 (γραφή β') Ἡρωνεῖω φροντιστῆ) Θρασῶ (ἔτους) ιγ Τῦβι

verso Ἡρωνεῖω φροντιστῆ, το ἔτος του Θρασῶ, τη 13η του Τύβη.

Μετάφραση:

Από τον Αλήπιο. Είναι ήδη καιρός για έργα φροντίδας. Για αυτό φροντίστε, όσοι έχετε
 αρδευόμενα κτήματα, αφού ελεγχθεί η γη και δέχεται σκάλισμα, πριν να σκάψετε να
 στρώσετε όλα τα απαραίτητα ώστε κανένας τόπος από τα αγροκτήματα να μη στερηθεί
 το αμπέλι. Αυτά που βρίσκονται στο έδαφος με τον ίδιο τρόπο πριν την εκσκαφή να
 στρώσετε και μην κόψετε πρώτα, εάν δε γεμίσουν από αμπέλι οι τόποι των
 αγροκτημάτων που χρειάζονται (αυτό). Εάν κάποιος δεν ακολουθήσει αυτές τις εντολές
 μου, δεν τον συμφέρει. Και να συλλέξετε κλήματα θηβαϊκά και λευκά όχι λιγότερο από
 είκοσι παλάμες, και οτιδήποτε μεγαλύτερο ή περισσότερο με αυτόν τον τρόπο να
 σκεφτεί (καθένας), και τα κομμένα φυτά αμέσως να βάλλει μέσα σε νερό, για να μην
 ξεραθούν, και να γνωρίζετε ότι για κάθε φροντίδα των τόπων οι οποίοι φυτεύονται
 σημειώνω την εγκατάσταση κάθε φροντιστή και τη θέση του κτήματος, ώστε εάν
 κάποιος τοποθετήσει κάτι παρά τη διαταγή μου ή κάτι εκτός από θηβαϊκό ή λευκό
 κλήμα ή κάποιο άλλο κλήμα, θα ζημιωθεί με χρηματική ποινή, την οποία δεν έχει
 σκεφτεί. Εύχομαι να έχετε υγεία, αγαπητέ.

Στον φροντιστή Ηρωνεῖνο, το ἔτος του Θρασῶ, τη 13η του Τύβη.

Όσον αφορά τη φωνολογία των συμφώνων παρατηρείται ηχηροποίηση του άηχου κλειστού π μετά από ρινικό ν στον τύπο ἔμπεδα (στ. 5) καθώς και ηχηροποίηση του άηχου κλειστού κ μετά από ρινικό ν στον τύπο ἐγκέλευσιν (στ. 14), όπου καταγράφεται αφομοίωση του ν της πρόθεσης ἔν με το επόμενο σύμφωνο.

Στο επίπεδο της σύνταξης απαντούν παράλληλα η παρουσία αυστηρών αρχαϊκών δομών αλλά και νέων. Στις αρχαϊκές ανήκει η δομή της αττικής σύνταξης στο παράδειγμα τὰ δὲ τεμνόμενα φυτὰ εὐθέως εἰς ὕδωρ βαλλέσθω, ἵνα μὴ ξηρανθῆ (στ. 10), ενώ στις νέες παρατηρείται η χρήση τελικής πρότασης ἵνα, εἴ τίς τι ἐμβαλοῖ παρά τὴν ἐμὴν ἐγκέλευσιν ἢ τι ἀντί Θηβαϊκοῦ ἢ λευκοῦ κηπάδιον ἢ ἄλλο τι κλῆμα, ζημιωθῆ ζημίαν (στ. 13) σε σημείο στο οποίο θα περιμέναμε την εισαγωγή αποτελεσματικής πρότασης, καθώς και η χρήση του αδύναμου τύπου της προσωπικής αντωνυμίας σε θέση κτητικής για τη δήλωση της κτήσης στο παράδειγμα ἐάν δέ τις τούτων μου τῶν γραμμάτων παρακούσῃ. Στο κείμενο απαντούν αρκετοί εμπρόθετοι προσδιορισμοί. Ο εμπρόθετος προσδιορισμός της μορφής πρὸ + γενική χρησιμοποιείται για τη δήλωση του χρόνου, πρὸ τοῦ τεμεῖν (στ. 3). Ο εμπρόθετος προσδιορισμός της μορφής πρὸς + αιτιατική χρησιμοποιείται για τη δήλωση του σκοπού, πρὸς τὸ μηδὲ ἕνα τόπον ἐνδεῆσαι (στ. 5). Η κίνηση σε τόπο δηλώνεται με τη μορφή εἰς + αιτιατική, εἰς ὕδωρ (στ. 11). Η αιτία δηλώνεται με τη μορφή κατὰ + αιτιατική, κατ' ἐκάστην φροντίδα (στ. 11). Η εναντίωση δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό παρά + αιτιατική, παρά τὴν ἐμὴν ἐγκέλευσιν (στ. 14), και τέλος η δήλωση της αντικατάστασης διατηρεῖ τη δομή ἀντί + αιτιατική, ἀντί Θηβαϊκοῦ ἢ λευκοῦ κηπάδιον (στ. 14).

Σε λεξιλογικό επίπεδο είναι συχνή η παραγωγή λέξεων με τη χρήση παραγωγικών επιθημάτων. Εμφανίζεται στον πάπυρο η χρήση του παραγωγικού επιθήματος -ικός για τη δήλωση της ιδιότητας στους τύπους ἀντλητικά, Θηβαϊκά καθώς και η χρήση του επαυξημένου παραγωγικού επιθήματος -άδιον για τη δήλωση του υποκοριστικού κηπάδιον²²¹, το οποίο δηλώνει με επιφύλαξη κάποιο είδος αμπελιού. Εμφανίζεται η λέξη σκάφητρον²²², παράγωγη του ρήματος σκάπτω με προσθήκη του παραγωγικού επιθήματος δήλωσης του οργάνου -τρον, για τη δήλωση της διαδικασίας του σκαψίματος προς καλλιέργεια. Παρατηρείται επίσης η αντικατάσταση λέξεων της αρχαίας ελληνικής και η εξέλιξη στη σημασία των λέξεων. Τέλος, για τον τύπο

²²¹ LSJ λ. κηπάδιον.

²²² Δημητράκος λ. σκάφητρον.

ἀπωρυγίσατε αποδίδονται οι σημασίες εκσκάπτω²²³ και στρώνω τα κλήματα²²⁴, εκ των οποίων στο απόσπασμα προτιμάται η δεύτερη.

Επιστολή του Γερμούλλου προς τον Νικηφόρο για αποστολή προϊόντων

Ο Γέρμυλλος ζητάει την αποστολή συγκεκριμένων προϊόντων, όπως είναι ο πάσσαλος και το δίλασσο έναντι χρηματικού ανταλλάγματος. Ο ίδιος έχει στείλει με τον Παβετατο ένα πανέρι με 20 ζευγάρια ψωμιού και δύο μέτρα φοίνικα.

Παπαθωμάς 2016, σ. 847, αρ. 19.

324 μ.Χ.

Γέρμυλλος Νικηφόρω τῷ πατρὶ
καὶ κυρίωι πολλὰ χαίρειν.
οὗτος οὐκ εὐτόνηκές μοι πέμψε
τὸ δίλασσον ἢ ἡ. .αι τυλῖα, ὃ μέλλεις
5 πέμψε μοι καὶ μ[οι] σκῶλι δός, ὅτι Κυρία
οὐκ ἔχει στρώματα ἀλλ[λ]ὰ ὑπὸ βύβλους κα-
θεύδο. Λοιπὸν οὖν τῆ<v> ταχίστη<v> ἀποστί-
λεις μοι τὸ δίλασσον καὶ ἰς δαπάνην
οἰμῖν χαλκόν. ἐκομισάμην δὲ παρὰ
10 Παβετᾶτος σφυρίδα ὅπου ζεύγη ἄρ-
τον ἵκοσι καὶ μέτρα δύο φοίνικος

Μετάφραση:

Ο Γέρμυλλος στον Νικηφόρο τον πατέρα και αφέντη στέλνει πολλούς χαιρετισμούς. Ο ίδιος δεν είχες τη δύναμη να μου στείλεις το ένδυμα, το οποίο σκοπεύεις να μου στείλεις και δώσε σε μένα τον πάσσαλο, γιατί η Κυρία δεν έχει στρώματα και κοιμάται σε φλοιούς. Επομένως όσο το δυνατόν πιο γρήγορα να μου στείλεις το ένδυμα και το χαλκό προς δαπάνη. Έστειλα με τον Παβετατο πανέρι όπου (υπάρχουν) είκοσι ζευγάρια άρτου και δύο μέτρα φοίνικα.

²²³ LSJ και DGE λ. ἀπωρυγίζω.

²²⁴ DGE λ. ἀπωρυγίζω.

Στη φωνολογία οι περισσότερες μεταβολές αφορούν συγχύσεις στην απόδοση του σωστού ορθογραφικού τύπου. Τέτοιες είναι η σύγχυση μεταξύ των ι και ει στις λέξεις μέλλις (στ. 4), ἔχι (στ. 6), ἀποστίλις (στ. 7), ἰς (στ. 8), η σύγχυση μεταξύ των ο και ω στις λέξεις στρόματα (στ. 6), ἄρτον (στ. 7), καθεύδο (στ. 6), η σύγχυση μεταξύ των οι και η στη λέξη οἰμῖν (στ. 9), καθώς και μεταξύ των ε και αι στη λέξη πέμψε (στ. 5).

Στη μορφολογία παρατηρείται λανθασμένος σχηματισμός του παρακειμένου. Εμφανίζεται ο τύπος εὐτόνηκες (στ. 3) για το β' πρόσωπο ενικού αριθμού του παρακειμένου του ρήματος εὐτονέω χωρίς αναδιπλασιασμό και με κατάληξη παρατατικού-ες αντί -ας.

Ο σκοπός δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής εἰς + αιτιατική, ἰς δαπάνην (στ. 8). Τέλος στους στ. 7-8 παρατηρείται η φράση λοιπὸν οὖν τῆ<ν> ταχίστη<ν> ἀποστίλις μοι τὸ δίλασσον, στην οποία παρατίθενται οι λέξεις λοιπὸν και οὖν, όπου η λέξη λοιπὸν χρησιμοποιείται ως συλλογιστικός σύνδεσμος.

Η λέξη δίλασσον²²⁵, σύνθετη από τις λέξεις δύο + λάσιος (= καλυμμένος με γούνα), χρησιμοποιείται για τη δήλωση είδους πετσέτας διπλού μεγέθους. Τέλος, η λέξη σφυρίς/σφυρίς²²⁶ είναι διττός τύπος και δηλώνει το μεγάλο καλάθι.

²²⁵ DGE λ. δίλασσον.

²²⁶ LSJ λ. σφυρίς.

3. Μη φιλολογικοί πάπυροι

Συμφωνητικό για μίσθωση οικίας.

Πρόκειται για πωλητήριο οικίας από τον Ψενμεγχή προς τον Πετεήση. Αναφέρονται η ακριβής θέση της οικίας, η τιμή της αγοραπωλησίας και οι όροι, οι οποίοι τη συνοδεύουν, σύμφωνα με τους οποίους μετά την καταβολή της χρηματικής αποζημίωσης ο Ψενμεχής και οι συγγενείς του είναι υποχρεωμένοι να μην ενοχλήσουν τον Πετεήση.

Μανδηλαράς 2005, σ. 512, αρ. 49.

101 π.Χ.

Ἔτους ιδ, Χοιάχ β ἐν Παθύρει ἐφ' Ἑρμίου τοῦ παρά Πανίσκου ἀγορανόμου.
Ὁμολογεῖ Ψενμεχῆς Πανεχάτου Πέρσης τῆς ἐπιγονῆς ἀφίστασθαι ἀπὸ
τῆς πεπραγμένης οἰκίας ὠκοδομημένης καὶ τεθυρωμένης καὶ τῆς προσούσης
αὐλῆς τὴν οὖσαν ἐν τῷ ἀπὸ βορρᾶ μέρει Παθύρεως, ἧς γείτονες νότου οἰκία
5 Νεχούτου τοῦ Πανεχάτου, βορρᾶ οἰκία Κεφάλωνος ἀπηλιώτου ρύμη, λιβὸς
οἰκία
Πόρτιτος τοῦ Πετεσούχου, ἧς ἀνὰ μέσον ρύμη ἢ οἱ ἂν ὧσι γείτονες, ἦν ἔθετο
ὠνήν Πετεήσι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀρχείου πρὸς χαλκοῦ (τάλαντα) δ καὶ μὴ ἐπελεύ_
σασθαι μήτ' αὐτὸς Ψενμεγχῆς μήδ' ἄλλον μηδένα τῶν παρ' αὐτοῦ ἐπὶ τὸν
Πετεήσιν μήδ' ἐπ' ἄλλον μηδένα τῶν παρ' αὐτοῦ· εἰ δὲ μή, ἢ τ' ἔφοδος τῶ ἐπι_
10 πορευομένωι ἄκυρος ἔστω καὶ προσαποτείσατω ὁ ἐπελθὼν ἐπίτιμον
παραχρῆμα
χαλκοῦ τάλαντα ὀκτώ καὶ ἱερά βασιλεῦσι ἀργυρίου ἐπισήμου δραχμὰς ρξ
καὶ μηθὲν ἧσσον ἐπάναγκον αὐτῷ ἔστω ποιεῖν κατὰ τὰ προγεγραμμένα.
Ἡ δὲ ὁμολογία ἦτε κυρία ἔστω πανταχῆ, οὗ ἂν ἐπιφέρηται.

Ἑρμίας ὁ παρά Πανίσκου κεχρημάτικα

Μετάφραση:

Το 14ο έτος, τη 2η του Χοιάχ, στην Πάθυρα ενώ ήταν αγορανόμος ο Ερμίας του Πανίσκου. Συμφωνεί ο Ψενμεχής γιος του Πανεχάτου, Πέρσης στο γένος, να απομακρυνθεί από τη φτιαγμένη οικία, την οικοδομημένη και ασφαλισμένη με πόρτα, και από την μπροστινή αυλή, που βρίσκεται από βόρεια στο μερίδιο του Παθύρεως,

της οποίας οι γείτονες από νότια είναι η οικία του Νεχούτου, γιου του Πανεχάτου, από το βορρά η οικία του Κεφάλωνος, από την ανατολή δρόμος, από τη δύση η οικία του Πόρτιτου, γιου του Πετεσούχου, στην οποία το μέσο βρίσκεται δρόμος με όποιους πιθανόν είναι γείτονες, την οποία έδωσε για αγορά στον Πετεήση στο ίδιο γραφείο για τέσσερις χαλκούς (τάλαντα), και να μην επιτρέπεται να εναντιωθεί ούτε ο ίδιος ο Ψενμεγγής. ούτε κανένας άλλος εκ μέρους αυτού στον Πετεήση, ούτε σε κανέναν άλλον από αυτούς οι οποίοι βρίσκονται δίπλα του· εάν δε γίνει έτσι, η συμφωνία να είναι άκυρη και να πληρώσει αυτός που θα εναντιωθεί χρηματική ποινή οκτώ χάλκινων ταλάντων και 160 αργυρών δραχμών σφραγισμένων· και χωρίς διαφορά να επιβάλλεται σε αυτόν να πράττει σύμφωνα με όσα έχουν γραφτεί.

Η συμφωνία αυτή να είναι έγκυρη όπου και αν βρίσκεται.

Ο Ερμίας, ο αγορανόμος του Πανίσκου, διεκπεραίωσε την υπόθεση.

Στη φωνολογία εμφανίζονται διπλοτυπίες για τη δήλωση όμοιων όρων. Παρατηρούνται παράλληλα στο κείμενο οι τύποι μηθέν και μηδένα²²⁷. Δεν είναι ξεκάθαρη η δήλωση της δοτικής για την οποία παρατηρείται παράλληλα άλλοτε χρήση υπογεγραμμένης και άλλοτε συντήρηση παραγεγραμμένου γιώτα, όπως μαρτυρούν οι τύποι ἐν τῷ μέρει, τῷ ἐπιπορευομένῳ, αὐτῷ. Ακόμα εμφανίζονται παράλληλα τα φαινόμενα της ψίλωσης και της δάσυνσης σε διάφορους τύπους. Στον τύπο ἐφ' Ἑρμίου παρατηρείται φωνητική δήλωση της δάσυνσης με τροπή του ἀηχου π σε εξακολουθητικό φ ενώ στον τύπο ἀπηλιώτου παρατηρείται ιωνική ψίλωση. Επίσης προτίμηση της ιωνικής προφοράς παρατηρείται και στον τύπο ἦσσον ἀντί του αττικού ἦττον με προτίμηση του ιωνικού συμφωνικού συμπλέγματος σσ ἀντί του αττικού ττ. Απαντά σίγηση του συμφώνου γ μέσα στη λέξη και συγκεκριμένα στον τύπο τῆς πεπραμένης οἰκίας, όπου η αρχαία κλίση θα εμφάνιζε τον τύπο τῆς πεπραγμένης οἰκίας. Τέλος παραδίδεται η αιτιατική Πετεήσιν του κύριου ονόματος Πετεήσιος ἀντί του τύπου της αιτιατικής Πετεήσιον με συγκοπή του ο στην κατάληξη.

Το κείμενο προσφέρει αρκετά ενδιαφέροντα στοιχεία που αφορούν τη μορφολογία του ρήματος και συγκεκριμένα τη μορφολογία της προστακτικής ἐγκλισης. Παρατηρείται ο τύπος ἐπάναγκον, ο οποίος μπορεί να ερμηνευτεί ως προσθήκη της κατάληξης του αορίστου ἀ' στο θέμα του αορίστου β' για τη δήλωση

²²⁷ Βλ. ανωτ. σ. 46.

του β' προσώπου της προστακτικής του αορίστου²²⁸. Παράλληλα παρατηρείται περιφραστική δήλωση με τη μορφή προστακτική βοηθητικού ρήματος + απαρέμφατο ενεστώτα, όπως μαρτυρά η δομή ἔστω ποιεῖν.

Στη σύνταξη παρατηρείται και πάλι προτίμηση εμπρόθετων προσδιορισμών στη θέση αντικειμένου. Συγκεκριμένα ο εμπρόθετος προσδιορισμός της μορφής ἀπό + γενική αντικαθιστά την αττική σύνταξη του ρήματος ἀφίστημι με αιτιατική ή δοτική, όπως φαίνεται στο παράδειγμα ἀφίστασθαι ἀπὸ τῆς πεπραγμένης οἰκίας. Ακόμα το κείμενο περιέχει αρκετούς εμπρόθετους προσδιορισμούς με επιρρηματική λειτουργία. Η συγχρονία δηλώνεται με τη μορφή ἐπὶ + γενική (ονόματος), ἐφ' Ἑρμίου (στ. 1). Η απομάκρυνση ἀπὸ τόπο, ἀπὸ τῆς πεπραγμένης οἰκίας (στ. 3), και ο προσανατολισμός, ἀπὸ βορρᾶ (στ. 4) δηλώνονται με τη μορφή ἀπό + γενική. Η στάση σε τόπο δηλώνεται με ἐν + δοτική, ἐν τῷ μέρει (στ. 4). Η εχθρική διάθεση/κατεύθυνση δηλώνεται με τη μορφή ἐπὶ + αιτιατική, ἐπὶ τὸν Πετεήσιν μὴδ' ἐπ' ἄλλον μηδένα (στ. 8). Τέλος η δομή παρὰ + γενική (ονόματος) δηλώνει το πλησίον, παρ' αὐτοῦ (στ. 8).

Ὡς προς το λεξιλόγιο μπορούμε να αναφέρουμε τη λέξη ἀγορανόμος²²⁹, η οποία αναφέρεται στον υπάλληλο της αγοράς ο οποίος ρυθμίζει τα σχετικά με την αγοραπωλησία των προϊόντων ζητήματα και πρόκειται για μετάφραση της λατινικής λέξης aedilis. Τέλος η λέξη ἀρχεῖον²³⁰ με προσθήκη του επιθήματος -ειον για τη δήλωση του τόπου δηλώνει το δημόσιο κτίριο.

Διάταγμα της Κλεοπάτρας Ζ' για χορήγηση προνομίων σε αξιωματούχους

Ανεζίρη 2018, σ. 248, αρ. Π4.

23 Φεβρουαρίου 33 π.Χ.

(3ο χέρι) ἔλ(αβον) (ἔτους) ιθ δ Μεχ(εῖρ) κς

(1ο χέρι) [. . .]ωι

συνκεχωρήκαμεν Π. . . . ωι Κασιῶτη καὶ τοῖς τούτου κληρονόμοις

κατ' ἐνιαυτὸν ἐξάγειν πυροῦ ἀρτάβας μυρίας και εἰσάγειν οἴνου κεράμια

²²⁸ Βλ. ανωτ. σ. 56.

²²⁹ LSJ λ. ἀγορανόμος.

²³⁰ LSJ λ. ἀρχεῖον.

- 5 Κῶα πεντακισχέιλια μηδὲν ὑπὸ μηδενὸς πρασομένωι τέλος
 μὴδ' ἄλλην καθόλου δαπάνην· ἐπικεχωρήκαμεν δὲ καὶ ὧν ἔχει κατὰ
 τὴν χώραν ἐδαφῶν πάντων ἀτέλειαν ἐφ' ᾧ οὐδὲν οὔτε εἰς τὴν διοί-
 κησιν οὔτε εἰς τὸν ἴδιον ἡμῶν κα[...]ων λόγον καθ' ὄντινον τρόπον
 πραχθήσεται ἐπὶ τὸν αἰὶ χρόνον· εἶναι δὲ καὶ τοὺς γεωργοῦντας αὐτῶι
- 10 πάντας ἀνεπάφους καὶ ἀτελεῖς μηδὲν ὑπὸ μηδενὸς πρασομένους
 μὴδ' ἐν ταῖς κατὰ καιρὸν γεινομέναις ἐπιγραφαῖς ἐν τοῖς νομοῖς συνεισ-
 φόρους μὴδὲ λαϊκὰς ἢ στρατηγικὰς πρασομένους δαπάνας· τὰ τε
 πρὸς τὴν κατασπορὰν κτήνη καὶ τὰ πρὸς τὴν τῶν πυρῶν καταγωγὴν
 ὑποζύγια καὶ πλοῖα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀνέπαφα καὶ ἀτελεῖ καὶ
- 15 ἀνεγχάρευτα εἶναι. γραφήτωι οὖν οἷς καθήκει, ἴν' εἰδότες κατακολουθῶσι.
 (2ο χέρι) γινέσθωι.

Μετάφραση:

Έχουμε συναινέσει με τον Π..... και τους κληρονόμους του κάθε χρόνο να εξάγει 1000 αρτάβες σιταριού και να εισάγει 5000 κεραμικά δοχεία οίνου, και κανείς από κανένα να μην παίρνει φόρο ούτε καμία άλλη χρέωση. Και έχουμε συμφωνήσει ατέλεια για όλα τα εδάφη, όσα από αυτά βρίσκονται στη χώρα, με την προϋπόθεση τίποτα ούτε στη διοίκηση ούτε στο δικό μας..... με οποιοδήποτε τρόπο για πάντα. Και να είναι όλοι οι γεωργοί του ανέπαφοι και χωρίς φόρο, κανείς να μη ζητάει τίποτα από αυτούς· ούτε να συνεισφέρουν στις αποζημιώσεις που καταγράφονται ανά διαστήματα στους νομούς, ούτε στις δημόσιες δαπάνες ή τις δαπάνες για το στρατό· και τα ζώα για τη σπορά και τα υποζύγια για τη μεταφορά του σιταριού με τον ίδιο τρόπο να είναι ανέπαφα και χωρίς φόρο και χωρίς να υποθηκευθούν. Να σταλεί γραπτώς σε όσους αφορά, ώστε έχοντας γνώση να τα ακολουθήσουν. Να γίνει.

Σε φωνολογικό επίπεδο και πάλι εμφανίζεται σύγχυση στην επιλογή ανάμεσα στα γραφήματα ι και ει, όπως μαρτυρούν οι τύποι γεινομέναις και πεντακισχέιλια αντί της ορθής γραφής γινομέναις και πεντακισχίλια. Ακόμα απαντά και εδώ συντήρηση παραγεγραμμένου ι στους τύπους πρασομένωι, αὐτῶι, γινέσθωι. Ως προς τα σύμφωνα, παρατηρείται η απόδοση στη γραφή του τύπου πρασομένωι με ένα σ αντί με δύο και διατήρηση του ν της πρόθεσης ἐν στη σύνθεση με δασύ σύμφωνο στους τύπους ἀνεγχάρευτα, συνκεχωρήκαμεν, όπου διατηρείται ετυμολογική γραφή χωρίς αφομοίωση του ν.

Στον συγκεκριμένο πάπυρο εμφανίζονται επίσης αρκετές μεταβολές από την αρχαία γλώσσα σε συντακτικό επίπεδο οι οποίες θυμίζουν περισσότερο τη δομή της νέας ελληνικής. Αυτές είναι η απόδοση των έμμεσων αντικειμένων με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής εις + αιτιατική αντί δοτικής στην πρόταση οὐδέν οὔτε εις τὴν διοίκησιν οὔτε εις τὸν ἴδιον ἡμῶν κα[...]ων λόγον καθ' ὄντιν οὔν τρόπον πραχθήσεται καθώς και η απαρεμφατική σύνταξης του ρήματος εἰμί στις περιόδους εἶναι δὲ καὶ τοὺς γεωργοῦντας αὐτῶι πάντας ἀνεπάφους καὶ ἀτελεῖς μηδὲν ὑπὸ μηδενός πρασσομένους μηδ' ἐν ταῖς κατὰ καιρὸν γεινομέναις ἐπιγραφαῖς ἐν τοῖς νομοῖς συνεισψύρους μηδὲ λαϊκὰς ἢ στρατηγικὰς πρασσομένους δαπάνας καὶ τὰ τε πρὸς τὴν κατασπορὰν κτήνη καὶ τὰ πρὸς τὴν τῶν πυρῶν καταγωγὴν ὑποζύγια καὶ πλοῖα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀνέπαφα καὶ ἀτελῆ καὶ ἀνενχάρευτα εἶναι. Ο πάπυρος προσφέρεται επίσης για τη μελέτη των εμπρόθετων προσδιορισμών. Η δομή κατὰ + αιτιατική δηλώνει τη συμφωνία, κατ' ἐνιαυτὸν (στ. 2) και τον τόπο, κατὰ τὴν χώραν (στ. 7). Η κατεύθυνση προς τόπο (μεταφορικά στο παράδειγμα που ακολουθεί) δηλώνεται με τη μορφή εις + αιτιατική, οὐδέν οὔτε εις τὴν διοίκησιν οὔτε εις τὸν ἴδιον ἡμῶν (στ. 4). Η δήλωση του τρόπου γίνεται με τη μορφή κατὰ + αιτιατική, καθ' ὄντιν οὔν τρόπον (στ. 3), κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον (στ. 14) (η φράση με την ίδια σημασία χρησιμοποιείται και σήμερα). Ο χρόνος δηλώνεται με τη μορφή ἐπὶ + αιτιατική, ἐπὶ τὸν ἀεὶ χρόνον (στ. 9). Η στάση σε τόπο (κυριολεκτικά και μεταφορικά) δηλώνεται με τη μορφή ἐν + αιτιατική, ἐν ταῖς κατὰ καιρὸν ἐπιγραφαῖς, ἐν τοῖς νομοῖς (στ. 14). Τέλος, ο σκοπός δηλώνεται με τη μορφή πρὸς + αιτιατική, πρὸς τὴν κατασπορὰν και πρὸς τὴν τῶν πυρῶν καταγωγὴν (στ. 13). Ως προς το λεξιλόγιο, παρατηρείται ο τύπος λαϊκὰς ἀπὸ τον ιωνικό τύπο λαός, ο οποίος είναι εύχρηστος στην Κοινή και χρησιμοποιείται για το σχηματισμό παραγῶγων. Η λέξη κεράμιον²³¹ αποτελεί παράγωγο της λέξης κέραμος με προσθήκη του υποκοριστικού επιθήματος -ιον και δηλώνει το πήλινο αγγείο. Η λέξη πυρός²³² χρησιμοποιείται ἀντὶ της λέξης σίτος και τέλος η λέξη ἀρτάβη²³³ δηλώνει περσική μονάδα μέτρησης χωρητικότητας.

²³¹ LSJ λ. κεράμιον.

²³² LSJ λ. πυρός.

²³³ LSJ λ. ἀρτάβη.

Συμφωνητικό με αναγραφή όρων διαζυγίου

Αφού δίνονται τα στοιχεία των συμβίων, της Ζωής και του Αντιπάτρου, παρουσιάζεται η κοινή απόφασή τους για τη λύση της συμβίωσης και το δικαίωμά τους να προβούν σε άλλο γάμο χωρίς καμία υποχρέωση, κοινωνική ή οικονομική, ο ένας προς τον άλλο από την ημέρα της υπογραφής του συμφωνητικού.

Hunt & Edgar 1932, αρ. 6.

13 π.Χ.

Πρωτάρχωι παρὰ Ζωίδος τῆς Ἡρακλείδου
μετὰ κυρίου τοῦ ἀδελφοῦ Εἰρηναίου τοῦ Ἡρα-
κλείδου καὶ παρὰ Ἀντιπάτρου [τ]οῦ Ζήωνος.
συ[νχω]ροῦσιν Ζωὶς καὶ Ἀντίπατρος κεχωρί-
5 σ[θ]αι ἀπ' ἀλλήλων τῆς συστάσης αὐτοῖ[ς συμ-]
βιώσεως κατὰ συγχώρησιν διὰ τοῦ αὐτοῦ
κριτηρίου τῷ ἐνεστῶτι ιζ (ἔτει) Καίσαρ[ος] Ἀθύρ,
ἢ δὲ Ζωὶς ἀπεσχηκέναι παρὰ τοῦ Ἀντιπάτρου
διὰ χιρὸς ἐξ οἴκου ὃ εἶχεν εἰς φερνάριον ἱματίδια
10 ἐν ἀργυ[ρί]ου δρα[χμαῖς] ἑκατὸν εἴκοσι καὶ ἐνω-
τίων [χ]ρυσῶν ζευγος· εἶναι μὲν αὐτόθεν ἄκυρον
τὴν τοῦ γάμου συγχώρησιν, μὴ ἐπελεύσεσθαι
δὲ τὴν Ζωίδα μηδ' ἄλλον ὑπὲρ αὐτῆς ἐπὶ
τὸν Ἀντίπατρον περὶ ἀπαιτήσεως τοῦ φερναρίου,
15 ἀμφοτέρους δὲ ἐπ' ἀλλήλους μήτε περὶ συν-
βιώσεως μηδὲ περὶ ἄλλου μηδενὸς ἀπλῶς τῶν
ἕως τῆς ἐνεστῶσης ἡμέρας, ἀφ' ἧς καὶ ἐξεῖναι
τῇ μὲν Ζωίδι συναρμόζεσθαι ἄλλῳ ἀνδρὶ καὶ
τῷ δὲ Ἀντιπάτρῳ ἄλλῃ γυναικὶ ἀμφοτέροις ἀνυπευθύνους
20 οὔσι, καὶ χωρὶς τοῦ κύρια εἶναι τὰ
συνκεχωρημένα ἔτι καὶ ἐνέχεσθαι τὸν παρα-
βαίνοντα τοῖς τε βλάβεσ {σι} καὶ τῷ ὠρισμένῳ
προστίμῳ. (ἔτους) ιζ Καίσαρος Φαρμοῦθι β.

Μετάφραση:

Στον Πρώταρχο εκ μέρους της Ζωής, κόρης του Ηρακλή, με συνοδεία του αφέντη αδελφού Ειρηναίου, γιου του Ηρακλή, και εκ μέρους του Αντίπατρου, γιου του Ζήνωνα. Συμφωνούν η Ζωή και ο Αντίπατρος να χωρίσουν από τη συμβίωση η οποία έχει συσταθεί μεταξύ τους με συμφωνία μέσω αυτής της απόφασης το παρόν 17ο έτος του Καίσαρος, του Αθύρ. Η Ζωή (ομολογεί) ότι έχει λάβει από τον Αντίπατρο με το χέρι από το σπίτι του για προίκα ρούχα σε δραχμές αργύρου εκατόν είκοσι και ζευγάρι χρυσών σκουλαρικών. Να είναι από εδώ και στο εξής άκυρη η συμφωνία του γάμου και να μη διαμαρτυρηθεί η Ζωή ούτε άλλος για αυτήν ενάντια στον Αντίπατρο σχετικά με την απαίτηση της προίκας, και οι δύο μεταξύ τους (να μη διαμαρτυρηθούν) ούτε σχετικά με τη συμβίωση ούτε σχετικά με τίποτε άλλο κατά κάποιο τρόπο από όσα (υπάρχουν) μέχρι την παρούσα ημέρα, κατά την οποία και αφήνεται ελεύθερη η Ζωή να συσχετιστεί με άλλον άνδρα και ο Αντίπατρος με άλλη γυναίκα και οι δύο να μην είναι υπεύθυνοι, και χωρίς να έχουν κυριότητα σε αυτά που έχουν χωρίσει και ακόμα να δεσμεύεται αυτός ο οποίος παραβαίνει (την απόφαση) με ζημία και με το ορισμένο πρόστιμο. Το 17ο έτος του Καίσαρος, το 2ο του Φαρμούθι.

Το συγκεκριμένο κείμενο προσφέρεται για την παρουσίαση συμφωνικών κυρίως μεταβολών. Παρατηρείται στον τύπο συστάσης πλήρης σίγηση του ν πριν από συριστικό ενώ σε αντίστοιχα παραδείγματα σύνθεσης λέξεων όπως είναι τα συνχωροῦσιν, συνβιώσεως, συμβιώσεως, συγχώρησιν, συνχώρησιν, συνκεχωρημένα παρατηρείται σε κάποια περιβάλλοντα διατήρηση στη γραφή του ρινικού ν ενώ σε άλλα αφομοιώνεται αναλόγως του συμφώνου που ακολουθεί (συγχώρησιν). Ο Πετρούνιας (2001: 447) παρατηρεί ότι τα ηχηρά σύμφωνα, εδώ το β, διατηρούν ηχηρή κλειστή προφορά μετά από ρινικό και εξακολουθητική σε άλλα περιβάλλοντα. Επομένως στους τύπους συνβιώσεως, συμβιώσεως ενδεχομένως μπορούμε να παρατηρήσουμε και την εξέλιξη της προφοράς του ηχηρού κλειστού σε εξακολουθητικό. Παράλληλα στους τύπους συγχώρησιν, συνχώρησιν, συνκεχωρημένα πριν τα υπερωικά χ,κ παρατηρείται πριν από το δασύ υπερωικό χ στη μια περίπτωση αφομοίωση του γ ενώ στις άλλες δυο περιπτώσεις διατήρηση ετυμολογικής γραφής. Στην περίπτωση των λέξεων συγχώρησιν, συνχώρησιν μαρτυρείται η ρινική φύση του αλλόφωνου γ για το ν, ενώ στην περίπτωση της λέξης συνκεχωρημένα είναι ακόμα διακριτή η προφορά του κλειστού κ.

Σε συντακτικό επίπεδο παρατηρείται και πάλι अपαρεμφατική σύνταξη του ρήματος ειμί στην ημιπερίοδο Είναι μὲν αὐτόθεν ἄκυρον τήν τοῦ γάμου συνχώρησιν

το οποίο σταδιακά υπάρχει μόνο του στο λόγο χωρίς εξάρτηση. Η προέλευση δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής παρά + γενική, παρά Ζώιδος (στ. 1), παρά Ἀντιπάτρου (στ. 3). Η σύμπραξη δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής μετά + γενική, μετά κυρίου (στ. 2). Η απομάκρυνση από πρόσωπο δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής ἀπό + γενική, ἀπ' ἀλλήλων (στ. 5). Η συμφωνία δηλώνεται με τη μορφή κατά + αιτιατική, κατά συγχώρησιν (στ. 6). Το ὄργανο δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής διὰ + ,γενική, διὰ τοῦ αὐτοῦ κριτηρίου (στ. 6), διὰ χιρὸς (στ. 9). Ο σκοπός δηλώνεται με τη μορφή εἰς + αιτιατική, εἰς φερνάριον (στ. 9). Η αντιπροσώπευση δηλώνεται με τη μορφή ὑπὲρ + γενική, ὑπὲρ αὐτῆς (στ. 13). Η κατεύθυνση με εχθρική διάθεση δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής ἐπὶ + αιτιατική, ἐπὶ τὸν Ἀντίπατρον (στ. 13), ἐπ' ἀλλήλους (στ. 15). Η αναφορά δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής περὶ + γενική, περὶ ἀπαιτήσεως (στ. 13), περὶ συνβιώσεως (στ. 15), περὶ ἄλλου (στ. 16).

Σε λεξιλογικό επίπεδο παρατηρούμε παράγωγα με χρήση των επιθημάτων -αριον και -ιδιον, όπως είναι η λέξη φερνάριον²³⁴, η οποία προέρχεται από τη λέξη φερνή και δηλώνει εκείνο το οποίο φέρνει η σύζυγος, καθώς και η λέξη ἱματίδιον²³⁵, η οποία προέρχεται από τη λέξη ἱμα (ἱμάτιον. ἱματίδιον) και σημαίνει ἔνδυμα. Τέλος συναντάται η λέξη συγχώρησις²³⁶ με τη σημασία της συμφωνίας.

Κατά τα λοιπά, γίνεται για τη δήλωση της δοτικής πτώσης χρήση της υπογεγραμμένης, όπως φανερώνουν οι τύποι ἄλλω ἄνδρί, τῷ ὠρισμένῳ προστίμῳ.

Γαμήλιο συμβόλαιο μεταξύ της Θερμίου και του Απολλωνίου

Στο συμβόλαιο αναφέρονται στοιχεία της προίκας και οι ὅροι της κοινῆς συμβίωσης του ζευγαριού. Σύμφωνα με αυτό, ο σύζυγος είναι υποχρεωμένος να καλύπτει τις ανάγκες της συζύγου και να μην την κακομεταχειρίζεται ή να την προσβάλλει. Αντίστοιχα η σύζυγος οφείλει να σέβεται αυτόν και την κοινή ζωή τους. Σε διαφορετική περίπτωση προβλέπονται κυρώσεις.

²³⁴ LSJ λ. φερνή.

²³⁵ Δημητράκος λ. ἱματίδιον.

²³⁶ LSJ λ. συγχώρησις.

Hunt & Edgar 1932, σ.10, αρ. 2.

13 π.Χ.

Πρωτάρχῳ παρὰ Θερμίῳ τῆς Ἀπίωνος μετὰ
κυρίου τοῦ < > Απολλωνίου τοῦ Χαιρέου
καὶ παρὰ Απολλωνίου τοῦ Πτολεμαίου. συν-
χωροῦσιν Θέρμιον καὶ Απολλώνιος Πτολεμαίου
5 συνεληλυθέναι ἀλλήλοις πρὸς βίου κοινωνίαν, ὁ
δέ αὐτὸς Απολλώνιος Πτολεμαίου εἰληφέναι
παρὰ τῆς Θερμίου διὰ χιρὸς ἐξ οἴκου φερνάριον
ἐνωτίων χρυσῶν ζεῦγος τεταρτῶν τριῶν καὶ
ἀργ(υρίου) δραχμᾶς ... ἀπὸ τοῦ νῦν τὸν
10 Ἀπολλώνιον Πτολεμαίου χο[ρηγ]ε[ῖ]ν τῇ Θερμίῳ
τὰ δέοντα πάντα καὶ τὸν ἱματισμὸν ὡς γυναικί
γαμετῇ κατὰ [δ]ύναμιν τῶν ὑπαρχόντων καὶ μὴ
κακ[ουχ]ῖν αὐτὴν μηδὲ ἐγβάλλειν μηδὲ ὑβ[ρί]ζιν
μηδ' ἄλλην γυναῖκα ἐπισάγειν ἢ ἐκτίν[ειν] παρα-
15 χρῆμα τὸ φερνάριον σὺν ἡμ[ιολία], τῆς πράξεως
γυνομένης ἔκ τε [αὐτο]ῦ Απολλωνίου τοῦ Πτο-
λεμαίου [καὶ] ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶ πάν-
[των κα]θάπερ ἐγ δίκης, καὶ τὴν δὲ Θέρ[μιον
...]τιλιν τὰ πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ [τὸν κοι]νὸν
20 βίον δίκαια καὶ μήτε ἀ[πόκοι]τον μήτε ἀφή-
μερον γίνεσθαι [ἀπὸ τῆ]ς οἰκίας ἄνευ τῆς Απολ-
λωνί[ου] το[ῦ Π]τολεμαίου γνώμης μηδὲ φθί-
ρε<ι>ν [μηδὲ] καταβλάπτειν τὸν κοινὸν οἶκον
[μήδ' ἄλ]λα ἀνδρὶ συνεῖναι ἢ καὶ αὐτὴν τούτ[ω]ν
25 τι διαπραξαμένην κριθῖσαν στέρεσθαι τοῦ φερ-
ναρίου χωρὶς τοῦ τὸν παραβαίνοντα ἐνέχεσθαι
καὶ τῶ ὠρισμένῳ προστίμῳ. (ἔτους) ιζ
Καίσαρος Φαρμουῦθι κ.

Μετάφραση:

Στον Πρώταρχο από τη Θέρμιο, κόρη του Απίωνα, με συνοδεία του αφέντη Απολλωνίου του Χαιρέου και από τον Απολλώνιο, γιο του Πτολεμαίου. Συμφωνούν η Θέρμιος και ο Απολλώνιος του Πτολεμαίου να πορευτούν μεταξύ τους σε γάμου κοινωνία. Ο ίδιος ο Απολλώνιος έχει λάβει από τη Θέρμιο με το χέρι από την οικία προίκα ζευγάρι χρυσά σκουλαρίκια και αργυρές δραχμές. Από τώρα ο Απολλώνιος του Πτολεμαίου (δεσμεύεται) να χορηγεί στη Θέρμιο όλα τα απαραίτητα και το ρουχισμό σύμφωνα με τη δυνατότητα όσων υπάρχουν καθώς είναι γυναίκα με γάμο και να μην κακοποιεί αυτήν ούτε να τη διώχνει, ούτε να την ταπεινώνει, ούτε άλλη γυναίκα να φέρνει επιπλέον ή να απαιτεί αμέσως την προίκα συν το μισό. Αφού ολοκληρωθεί η πράξη από αυτόν τον Απολλώνιο του Πτολεμαίου και αυτών που υπάρχουν μαζί με αυτόν όλων σύμφωνα με την απόφαση, και η Θέρμιος [...] τα ορθά, τα σχετικά με τον άνδρα και τον κοινόν βίο, και ούτε να κοιμάται χωριστά, ούτε να είναι απύσα για μια μέρα από το σπίτι χωρίς τη συναίνεση του Απολλωνίου γιου του Πτολεμαίου, ούτε να διαλύει, ούτε να καταστρέφει το κοινό οίκημα, ούτε με άλλο άνδρα να συνευρεθεί και εάν κάτι από αυτά και η ίδια κριθεί να έχει κάνει, να στερηθεί την προίκα, και ο παραβάτης να δεσμευτεί με το ορισμένο πρόστιμο. Το 17ο έτος του Καίσαρος, το 20ο του Φαρμούθι.

Στην προφορά των συμφώνων εμφανίζεται μια μεταβολή η οποία δεν προχώρησε στη νέα ελληνική γλώσσα. Καταγράφεται αφομοίωση του κλειστού υπερωικού κ σε ηχηρό υπερωικό γ πριν από ηχηρό εξακολουθητικό τόσο στη σύνθεση όσο και στην παράθεση των λέξεων στους τύπους ἐγβάλλειν, ἐγ δίκης αντί της συνηθισμένης προφοράς ἐκ. Ακόμα απαντά ετυμολογική γραφή με διακριτή προφορά ρινικού και δασέος στον τύπο συνχωρούσιν. Στην προφορά των φωνηέντων μαρτυρείται και πάλι σύγχυση στη διάκριση της ποσότητας των ι και ει.

Στο επίπεδο της σύνταξης παρατηρείται αυξανόμενη χρήση των εμπρόθετων προσδιορισμών στη θέση πτώσεων με επιρρηματική λειτουργία. Η προέλευση δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής παρὰ + γενική, παρὰ Θερμίου (στ. 1), παρὰ Απολ-λωνίου (στ. 3), παρὰ τῆς Θερμίου (στ.7). Η συνοδεία δηλώνεται με τη μορφή μετὰ + γενική, μετὰ κυρίου (στ. 1). Ο σκοπός δηλώνεται με τη μορφή πρὸς + αιτιατική, πρὸς κοινωνίαν (στ. 5). Το μέσο δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής διὰ + γενική, διὰ χιρὸς (στ. 7). Η απομάκρυνση από τόπο δηλώνεται με τη μορφή ἐξ + γενική, ἐξ οἴ-κου (στ.7). Το χρονικό σημείο έναρξης δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής ἀπὸ + γενική, ἀπὸ τοῦ νῦν (στ.

9). Η συμφωνία δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής κατὰ + αιτιατική, κατὰ [δ]ύναμιν (στ. 12). Η φιλική διάθεση προς πρόσωπο δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής πρὸς + αιτιατική, πρὸς τὸν ἄνδρα (στ. 19). Η εξαίρεση δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής ἄνευ + γενική, ἄνευ τῆς Ἀπολλωνί-[ου] γνώμης (στ. 21). Η προσθήκη δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής χωρὶς + γενική, χωρὶς τοῦ ἐνέχεσθαι (στ. 26).

Το λεξιλόγιο συνεχίζει να αναπτύσσεται με τη χρήση παραγωγικών επιθημάτων. Παρατηρείται προσθήκη του λατινικού επιθήματος -άριον για τη δήλωση του υποκοριστικού φερνάριον, το οποίο προκύπτει από τη λέξη φερνή = προίκια. Στο κείμενο παρατηρείται επίσης η σύνθετη λέξη ἡμιόλιος²³⁷ (ἡμί + ὄλος) για να δηλώσει κάτι που περιέχει το ὅλον συν το μισό, η οποία σήμερα αποτελεί ὄρο της τέχνης της μουσικής, καθώς και η λέξη ἀπόκοιτος²³⁸ (ἀπό + κοίτη) για να δηλώσει αυτόν που κοιμάται μακριά από κάποιον άλλον.

Πεπραγμένα για πιθανή μετακίνηση διοικητικού υπαλλήλου

Μανδηλαράς 2005, σ. 524, αρ. 55.

194 μ.Χ.

Ἐξ ὑπομνηματισμῶν Ἰουλίου Κουιντιανοῦ τοῦ κρατίστου
ἐπιστρατήγου. Ἐτους δευτέρου Λουκίου
Σεπτιμίου Σεουήρου Περτεΐνακος Σεβαστοῦ Μεσορή β. Μεθ' (ἕτερα)·
κληθέντος Πεκύσις Ἀπύγχεως καὶ ὑπακούσαντος Διάδελ-
5 φος ρήτωρ εἶπεν· «ἐάν σοι δοκῆ, κάλεσον τόν τῆς Νείλου
πόλεως κωμογραμματέα, ᾧ ὁ ἡμέτερος ἐνκαλ». Κλη-
θέντος καὶ μὴ ὑπακούσαντος Ἀρτεμίδωρος στρατηγός εἶπεν.
«Κωμογραμματέα οὐκ ἔχι ἡ Νείλου πόλις, ἀλλὰ πρεσβυτέρους
διαδεχομένους». Διάδελφος ρήτωρ εἶπεν· «κεκέλευσται ὑπό
10 τῶν κατὰ καιρόν ἡγεμόνων ἕκαστον ἰς τήν ἑαυτοῦ κώ-
μην καὶ μὴ ἀπ' ἄλλης κώμης εἰς ἄλλην μεταφαίρεσθαι,

²³⁷ LSJ λ. ἡμιόλιος.

²³⁸ LSJ λ. ἀπόκοιτος.

ὅτι νῦν κωμογραμματεὺς ἐπηρεάζει τῷ συνηγορο-
μένῳ· ἀνέδωκεν αὐτόν πράκτορα ἀργυρικῶν τῆς ἰδίας
κώμης εἰς ἄλλην λειτουργίαν». Ἄξιοι ἀναγεινώσκων τά κε-
15 κευοσμένα μὴ ἀφέλκεσθαι ἀπὸ τῆς ἰδίας εἰς ἀλλότριαν.
Κοϊντιανὸς εἶπεν· «στρατηγὸς διαλήμψεται ὁ τῶν ἐμῶν
μερῶν καταλάβηται ἐπ' ἐμέ ἀναπέμψιν».

Μετάφραση:

Από τις σημειώσεις του Ιουλίου Κουιντιανού, του μεγάλου αρχιστρατήγου. Το 2ο έτος του Λουκίου Σεπτιμίου Σεουήρου Περτεϊνάκος Σεβαστού, τη 2η του Μεσορή. Αφού κλήθηκε ο Πεκύσις του Απύγγεως και αφού υπάκουσε ο Διάδελφος ο ρήτορας είπε· «εάν σου φαίνεται καλό, κάλεσε τον κωμογραμματέα της πόλης του Νείλου, τον οποίο ο δικός μας...» Αφού κλήθηκε και δεν υπάκουσε ο Αρτεμίδωρος ο στρατηγός είπε· «Κωμογραμματέα δεν έχει η πόλη του Νείλου, αλλά γηραιότερους οι οποίοι έχουν διαδεχθεί τη θέση». Ο Διάδελφος ο ρήτορας είπε· «έχει δοθεί διαταγή από τους σύγχρονους ηγεμόνες καθέννας να παραμένει στη δική του κώμη και να μη μεταφέρεται από τη μία κώμη στην άλλη. Γιατί τώρα ο γραμματέας της κώμης απειλεί το συνηγορούμενο. Έστειλε αυτόν τον εισπράκτορα χρημάτων της δικής του κώμης σε άλλη υπηρεσία. Έχει την αξίωση να γνωρίζει όσα έχουν διαταχθεί και να μη μεταφέρεται από τη δική του σε άλλη (κώμη). Ο Κοϊντιανός είπε· «ο στρατηγός θα αποφασίσει να στείλει προς εμένα οποιοδήποτε θέμα καταλάβει ότι αφορά τα δικά μου καθήκοντα».

Συναντάμε παράλληλα ἰς τὴν ἑαυτοῦ κώμην καὶ καὶ μὴ ἄπ' ἄλλης κώμης εἰς ἄλλην μεταφαίρεσθαι καὶ εἰς ἄλλην λειτουργίαν καὶ οὐκ ἔχι ἡ Νείλου πόλις καὶ ἐπ' ἐμέ ἀναπέμψιν, ἀγαγῖν, παραφέριν, ἀπολαβῖν. Στα προαναφερθέντα παραδείγματα παρατηρούνται αρκετά ορθογραφικά λάθη τα οποία παραπέμπουν σε συγχύσεις στη διάκριση του φωνήεντος ι από τη δίφθογγο ει και του ε από τη δίφθογγο αι στη φωνολογία. Όπως έχει προαναφερθεί η σύγχυση στη διάρκεια των φωνηέντων και η κατάργηση της προσωδίας, φαινόμενα τα οποία τελικά οδήγησαν στην επικράτηση του δυναμικού τονισμού, είχε ως αποτέλεσμα την αποτύπωση πολλών ορθογραφικών λαθών. Στο συγκεκριμένο πάπυρο συναντάμε παράλληλα τους τύπους ἰς καὶ εἰς για την ίδια λέξη. Αντίστοιχη σύγχυση μαρτυρείται και στους τύπους εἰς ἄλλην μεταφαίρεσθαι, ἡξιῶσαται, οὐδέποται.

Όσο αφορά τη φωνολογία των συμφώνων η διατήρηση της ετυμολογικής γραφής των τύπων ένβολήν, άνανκασθήσονται, άνανκάζιν μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η παρουσία του ρινικού ν μαρτυρά ηχηρή κλειστή προφορά του κ. Τέλος, παρατηρείται σίγηση του συμφώνου γ στο εσωτερικό της λέξης όταν ακολουθεί ρινικό ν, όπως μαρτυρούν οι τύποι άναγεινώσκων (αντί άναγιγνώσκων του ρήματος γιγνώσκω) και μη παραγίνεσθαι (αντί παραγίνεσθαι του ρ. γίγνομαι)²³⁹.

Στη μορφολογία του ρήματος παρατηρείται ο τύπος διαλήμψεται, ο οποίος δεν είναι ξεκάθαρος. Είτε πρόκειται για προσπάθεια μίμησης της αττικής διαλέκτου αναλογικά προς το άναπέμψιν (το οποίο έχει πορηγηθεί στο λόγο) είτε για διατήρηση του ιωνικού τύπου του ρήματος λαμβάνω, ο οποίος διατηρεί το μ (μέλλοντας: λάμψομαι, παθητικός άοριστος: έλάμφθην). Τέλος, ο τύπος έχονται μαρτυρά ακόμα τη χρήση της ευκτικής πτώσης.

Η λέξη κωμογραμματεύς²⁴⁰, η οποία σχετίζεται με αξίωμα διοικητικού υπαλλήλου και δηλώνει το γραμματέα της κόμης, ο οποίος συντάσσει πίνακα με τα χωριά που περιλαμβάνει η κόμη, στην Αίγυπτο στη διάρκεια των ρωμαϊκών και πτολεμαϊκών χρόνων, εμφανίζεται τακτικά στα κείμενα.

Στο επίπεδο της σύνταξης παρατηρείται γενικώς αυτούσια απόδοση του ευθέος λόγου μετά από λεκτικά ρήματα, αντί της χρήσης πλάγιου, με χρήση άνω τελείας πριν τα εισαγωγικά. Το όργανο δηλώνεται με τη μορφή έξ + γενική, έξ ύπομνηματισμῶν (στ. 1). Το ποιητικό αίτιο δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής ύπό + γενική, ύπό τῶν ήγεμόνων (στ. 9). Η συγχρονία δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής κατὰ + αιτιατική, κατὰ καιρόν (στ. 10). Η στάση σε τόπο και η κίνηση προς τόπο δηλώνονται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής εις + αιτιατική, εις τήν έαυτοῦ κόμην (στ. 10), εις άλλην μεταφαίρεσθαι (στ. 11), άφέλκεσθαι εις άλλότριάν (στ. 15). Η απομάκρυνση από τόπο δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής άπό + γενική, άπ' άλλης κόμηςμεταφαίρεσθαι (στ. 11), άφέλκεσθαι άπό τῆς ίδιας (στ. 15). Ο σκοπός δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής εις + αιτιατική, εις άλλην λειτουργείαν (στ. 14). Η κατεύθυνση/κίνηση σε πρόσωπο δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής έπί + αιτιατική, έπ' έμέ άναπέμψιν (στ. 17).

²³⁹ Βλ. ανωτ. σ. 54.

²⁴⁰ Δημητράκος και Bailly 2020 λ. κωμογραμματεύς.

Συμφωνητικό με αναγραφή όρων διαζυγίου

Hunt & Edgar 1932, σ. 26, αρ. 8.

305-306 μ.Χ.

-ς Σοῦλις νεκροτάφος τοπαρχίας Κύσε[ως]
Σενψάις θυγατρὸς Ψάιτος ἐκ μητρὸς Τεοῦς νεκροτάφης
ἀπὸ τῆς αὐτῆς χαίρειν. ἐπὶ ἕκ τινος πονηροῦ δαίμο-
νος συνέβη αὐτοὺς ἀπεξεῦχθαι ἀλλήλων τὴν κοι-
5 νὴν αὐτῶν συνβίωσιν, ἐντεῦθεν ὁμολογῶ
ὁ μὲν ὁ προκείμενος Σοῦλ πεπληρωμένος πάν-
των τῶν παραδοθέντων αὐτῇ [π]αρ' [ἐμοῦ οἰωδῆ-]
ποτε τρόπῳ εἰδῶν ἀποπέμπεσθαι αὐτῇ[ν καὶ μη-]
κέτι μετελεύσεσθαι μηδὲ περὶ συνβιώ[σεως μή-]
10 τε περὶ ἔδνου, ἀλλ' ἐξεῖναι αὐτῇ ἀποστῆ[ναι καὶ]
γαμηθῆναι ᾧ ἐὰν βουληθῆ, ἡ δὲ προκειμ[ένη Σεν-]
ψάις πεπληρωῦσθαι παρ' αὐτοῦ τοῦ προκειμ[ένου]
Σοῦλ πάντων τῶν ἐπιδοθέντων αὐ[τῷ εἰς λό-]
γον προ[οι]κός, ἅμα [τ]ε ἄλλων [τιν]ῶν ὄ[ντων]
15 αὐτῆς σκευῶν, καὶ ἄλλῳ οἰωδῆποτε τ[ρόπῳ],
καὶ μὴ μετελεύσεσθαι ἀλλήλους [ἐντεῦ-]
θεν περὶ μηδενός ἀπαξαπλῶς ἐ[γγράφου ἢ]
ἀγράφου παντὸς πράγματος τὸ σύ[νολον]
διὰ τὸ τελείαν ἀποζυγῆν. ἡ ἀπο[ζυγῆ ἦδε]
20 δισσὴ γραφεῖσα ἐφ' ὑπογραφῆς κ[υρία]
ἔστω καὶ βεβαία ὡς ἐν δημοσί[ῳ κατακει-]
μένη, καὶ ἐπερωτηθεῖς ὠμολ[όγησα].
(ἔτους) ιδ καὶ (ἔτους) β [τ]ῶν κυρίων ἡ[μῶν]
Κωνστ[α]ντίου] καὶ Μαξι[μια-]
25 νού Σεβαστῶν καὶ - - -

Μετάφραση:

(Ο) Σούλις, νεκροθάπτης της τοπαρχίας Κύσεως, στη Σενψάις, κόρη του Ψάιτος και της Τεώς, νεκροθάπτης (νεκροταφίς) από την ίδια τοπαρχία, στέλνει χαιρετισμούς.

Εφόσον από κάποιο πονηρό δαιμόνιο προέκυψε ότι έχουμε χωρίσει από την κοινή συμβίωση, εγώ, ο Σουλ, στο εξής αναγνωρίζω με το παρόν, ότι έλαβα πλήρως όλα όσα δόθηκαν σε αυτή από εμένα με οποιοδήποτε τρόπο και ότι στο εξής δεν θα κινηθώ εναντίον της για συμβίωση ή δώρο γάμου αλλά της επιτρέπω να αποχωρήσει και να παντρευτεί με οποιονδήποτε, εάν το επιθυμεί. Και εγώ, η προαναφερόμενη Σενψάις, αναγνωρίζω ότι έχω λάβει πλήρως από τον προαναφερόμενο Σουλ, όλα όσα του επιδόθηκαν ως προίκα, συμπεριλαμβανομένων και ορισμένων άλλων δικών μου αντικειμένων και με οποιοδήποτε άλλο τρόπο. Και δεν θα κινηθούμε ο ένας εναντίον του άλλου για οποιοδήποτε θέμα, γενικά, οποιοδήποτε είδους, γραπτού ή άγραφου, επειδή το διαζύγιο είναι οριστικό. Η πράξη διαζυγίου, γραμμένη εις διπλούν και υπογεγραμμένη, θα είναι έγκυρη και εγγυημένη σαν να είχε κατατεθεί σε αρχεία δημοσίου και ως απάντηση στην επίσημη ερώτηση στην οποία έδωσα την συγκατάθεσή μου. Το 14ο έτος των Κυρίων μας Κωνσταντίου και Μαξιμιανού Σεβαστών και το 2ο έτος του ...

Σε φωνολογικό επίπεδο δεν παρατηρείται κάτι διαφορετικό από όσα έχουν προαναφερθεί σε προηγούμενες πηγές. Πιο συγκεκριμένα βλέπουμε και εδώ προτίμηση του ιωνικού συμφωνικού συμπλέγματος σσ αντί του αττικού ττ στον τύπο δισσή, φωνητική δήλωση της δάσυνσης στον τύπο έφ' ύπογραφής, σύγχυση στη διάκριση ι και ει στον τύπο έπι και ετυμολογική γραφή του ν στους τύπους συνβίωσιν, συνβιώσεως.

Στη σύνταξη παρατηρείται χρήση του εμπρόθετου απαρεμφάτου διά τό τελείαν άποζυγήν για τη δήλωση της αναφοράς. Η καταγωγή δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής έκ + γενική, έκ μητρός (στ. 2). Η προέλευση δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής άπό + γενική, άπό τής αὐτῆς (στ. 3). Η αιτία δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής έκ + γενική, έκ τινος πονηροῦ δαίμονος (στ. 3). Η αναφορά δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής περι + γενική, περι μηδενός (στ. 17), περι συνβιώ[σεως (στ. 10), περι ἔδνου (στ. 10). Η κατάσταση δηλώνεται με τον εμπρόθετο προσδιορισμό της μορφής έν + δοτική, έν δημοσί[φ (στ. 21).

Στο λεξιλόγιο παρατηρούνται αρκετά ενδιαφέροντα στοιχεία. Αρκετές σύνθετες λέξεις οι οποίες αναφέρονται σε επαγγέλματα όπως νεκροτάφος, τοπαρχίας,

νεκροταφίς. Οι λέξεις νεκροτάφος²⁴¹ χρησιμοποιούνται με τη σημασία της σύγχρονης λέξης νεκροθάφτης. Η λέξη τοπαρχία²⁴² αναφέρεται σε διοικητική περιφέρεια η οποία βρίσκεται στη δικαιοδοσία του τοπάρχη. Εμφανίζεται εδώ η λέξη προίξ για την οποία κατά τους προηγούμενους χρόνους χρησιμοποιείται η λέξη φερνή. Η λέξη δαίμων²⁴³ με αρχική σημασία θεός αρχίζει να αποκτά αρνητικό περιεχόμενο, αν συνυπολογιστεί ο επιθετικός προσδιορισμός πονηροῦ. Τέλος μπορούμε να παρακολουθήσουμε τις λειτουργίες της αντωνυμίας αὐτός ανάλογα με τη θέση στην πρόταση. Στο παράδειγμα παρ' αὐτοῦ τοῦ προκει[μένου] Σοῦλ γίνεται χρήση της αντωνυμίας με δεικτική λειτουργία, ενώ στο παράδειγμα νεκροταφίς ἀπὸ τῆς αὐτῆς γίνεται χρήση της αντωνυμίας με αναφορική λειτουργία και στο παράδειγμα τὴν κοινήν αὐτῶν συνβίωσιν η αντωνυμία ἔχει κτητική λειτουργία.

²⁴¹ LSJ λ. νεκροτάφος.

²⁴² LSJ λ. τοπαρχία.

²⁴³ LSJ λ. δαίμων.

4. Αττικιστικά λεξικά

Παρατίθενται επιλεκτικά στοιχεία από το έργο του Φρυνίχου «Εκλογή αττικών ρημάτων και ονομάτων» που χρονολογείται το δεύτερο μισό του 2ου αι. μ.Χ. Τα στοιχεία έχουν αντληθεί από την αναθεωρημένη έκδοση του έργου του αρχαίου γραμματικού από τον Rutherford, η οποία χρονολογείται το 1881. Στο έργο αυτό ο Φρύνιχος προτρέπει τους αναγνώστες να μιλούν χρησιμοποιώντας του όρους που υποδεικνύει και προτείνει την αντικατάσταση λέξεων της Κοινής με τους αντίστοιχους τύπους της αττικής διαλέκτου και με αυτούς τους οποίους χρησιμοποιούσαν οι συγγραφείς και οι ποιητές της κλασική περιόδου, όπως για παράδειγμα ο Θουκυδίδης, ο Δημοσθένης και ο Αριστοφάνης. Όπως φαίνεται και στα παραδείγματα, τα οποία παρουσιάζονται στη συνέχεια, ο συγγραφέας του έργου δεν προτείνει απλώς τη χρήση της δόκιμης γλώσσας αλλά αποδοκιμάζει έντονα την Κοινή με αρνητικούς χαρακτηρισμούς. Από τα συγκεκριμένα αποσπάσματα παίρνουμε πληροφορίες για την προφορική γλώσσα της εποχής σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα (φωνολογικό, μορφολογικό, λεξιλογικό και συντακτικό).

Παραδείγματα που αφορούν τη φωνολογία:

- Έδεδίσαν και τοῦτο τῆς λολιανοῦ μούσης. Σύ δε λέγε τετρασυλλάβως ἄνευ του ἐ ἐδέδισαν.

Προτίμηση του συνηρημένου τύπου χωρίς το ε.

- Έδέετο, ἐπλέετο, ἰωνικά ταῦτα. Ἡ δε αττική συνήθεια συναιρεῖ. ἐδεῖτο ἐπλεῖτο ἐρρεῖτο.

Η εμφάνιση ιωνικών στοιχείων είχε περάσει από νωρίς στην Κοινή. Εδώ φαίνεται η προτίμηση των ομιλητών σε ασυναίρετους τύπους και όχι στους συνηρημένους αττικούς.

- Εἶτεν καί ἔπειτεν, τελέως βάρβαρα. Εἶτα οὖν σύ καί ἔπειτα λέγε.

Προωθείται από το συγγραφέα η αττική κατάληξη των επιρρημάτων σε -α. Οι τύποι εἶτεν και ἔπειτεν²⁴⁴ είναι νεωτερισμοί και προέρχονται από τον ιωνικό και δωρικό τύπο ἔπειτε²⁴⁵.

²⁴⁴ LSJ και Griek Netherlands λ. εἶτε.

²⁴⁵ LSJ λ. ἔπειτα.

- ίκεσία καί τοῦτο ἀδόκιμον. Ἴκετία δέ.

Προτείνεται διόρθωση του τύπου σύμφωνα με την αττική φωνολογία. Ωστόσο ο τύπος ο οποίος σώζεται στα έργα αρχαίων συγγραφέων, του Θουκυδίδη, του Λυσία και του Πλάτωνα, είναι ίκετεία²⁴⁶, οπότε μπορούμε να δούμε και τα λάθη στα οποία οδηγούνταν πολλές φορές οι Αττικιστές στην προσπάθεια αναβίωσης μιας νεκρής γλώσσας.

- Κακοδαιμονεῖν οὕτως οἱ νόθως ἀττικίζοντες (...) Ἀθηναῖοι διά τοῦ α, κακοδαιμονᾶν λέγουσι. Καί θαυμάσαι ἄν τις πῶς οὐ δαιμονεῖν μὲν λέγουσιν οὐκέτι δέ κακοδαιμονεῖν, ἀλλά κακοδαιμονᾶν. καί πῶς οὐ δαιμονοῦσι μὲν λέγουσι οὐκέτι κακοδαιμονοῦσιν ἀλλά κακοδαιμονῶσι.

Το συνηρημένο ρήμα κακοδαιμονάω-ᾶ²⁴⁷ έχει τη σημασία της κατοχής του ατόμου υπό την επήρεια κάποιου κακού πνεύματος, ενώ το κακοδαιμονέω-ᾶ²⁴⁸ έχει τη σημασία του δυστυχῶ.

- Κλίβανος οὐκ ἐρεῖς, ἀλλά κρίβανος διὰ τοῦ ρ.

Προτείνεται διόρθωση στην προφορά της λέξης σύμφωνα με την αττική προφορά και όχι την ιωνική.

- Νεομηνία μη λέγε, τῶν Ἰώνων γάρ, ἀλλά νομηνία.

Άλλο ένα παράδειγμα επιλογής του συνηρημένου αττικού τύπου αντί του μη συνηρημένου ιωνικού.

Παραδείγματα που αφορούν τη μορφολογία:

- ἀγαθὸς μᾶλλον λέγε, μὴ ἀγαθώτερος καὶ ἀντὶ τοῦ ἀγαθώτατος, ἀγαθὸς μάλιστα.

Η μονολεκτική εκφορά του συγκριτικού βαθμού έτεινε να κυριαρχήσει στην περιφραστική εκφορά και τη χρήση των ανώμαλων παραθετικών.

- Ἴνα ἄξωσιν οὐ χρῆ λέγειν, ἀλλὰ ἴνα ἀγάγωσιν καὶ ἐὰν ἄξης οὐδεὶς ἂν φαίη, ἀλλ' ἐὰν ἀγάγης.

²⁴⁶ LSJ και Δημητράκος λ. ίκετεία.

²⁴⁷ LSJ λ. κακοδαιμονάω.

²⁴⁸ LSJ λ. κακοδαιμονέω.

Προωθείται η χρήση των τύπων του αρίστου β' αντί του α'.

- ἀφείλομεν δεῖ λέγειν διά τοῦ ὄ, καί μή διά του ἄ.

Μαρτυρείται σύγχυση των καταλήξεων του αορίστου α' και του αορίστου β'.

- ἔγγιον ἐπὶ τοῦ ἐγγύτερον μή λέγε, ἄλλ' ἐγγύτερον.

Σύγχυση του ομαλού σχηματισμού του συγκριτικού βαθμού του επιθέτου ἐγγύς με τον ανώμαλο κατά τα βέλτιον, κάλλιον, κλπ.

- Εἴληπται, κατώρυκται, οὐ χρή λέγει, ἀλλά διπλασίαζε τήν φωνήν ὡσπερ οἱ Ἀθηναῖοι. ἀλήλειπται, κατωρόρυκται.

Μαρτυρείται απαλοιφή του αναδιπλασιασμού και προωθείται ο αττικός σχηματισμός του αναδιπλασιασμού για τον παρακείμενο.

- ἦς ἐν ἀγορᾷ, σόλοικον . λέγε οὖν ἦσθα ὀρθότερον δὲ χρῶτο ἂν ὁ λέγων, ἐὰν ἦς ἐν ἀγορᾷ.

Το β'ενικό πρόσωπο παρατατικού του ρήματος εἰμί φαίνεται πως είχε ομαλοποιηθεί σύμφωνα με το α' και το γ'ενικό.

- Θρίδακα Ἡρόδοτος ἰάζων. ἡμεῖς δὲ θριδακίνην ὡς οἱ ἄττικοί.

Προωθείται ο αττικός τύπος θριδακίνη²⁴⁹ για το μαρούλι αντί του αθέματου δωρικού τύπου θρίδαξ.

- Ἴστων λέγε, ἀλλὰ μὴ ἰστεών. ἀμαρτήσῃ γὰρ τῷ λέγοντι ὁμοίως καλαμεών ἀνδρεών, ἰπεών. Δέον καλαμών, ἰπών καὶ τὰ ὅμοια.

Προωθούνται οι τύποι της αττικής αντί της ιωνικής διαλέκτου.

- Αἰ νῆες ἐρεῖς, οὐχ αἰ ναῦς. Σόλοικον γαρ. [...] Τάς νῆας οὐκ ἐρεῖς, ἀλλὰ τάς ναῦς.

Η ορθή χρήση του ανώμαλου θηλυκού ουσιαστικού της αθέματης κλίσης «ναῦς» φαίνεται ότι δυσκόλευε τους ομιλητές με αποτέλεσμα τη σύγχυση των τύπων μεταξύ

²⁴⁹ LSJ λ. θρυδακίνη.

της ονομαστικής και της αιτιατικής πτώσης. Μάλιστα η αιτιατική σχηματίζεται λανθασμένα ακολουθώντας το κλιτικό παράδειγμα της θεματικής κλίσης σε -α.

– ή ὕσπληξ λέγε ἀλλ’ οὐχ ὁ ὕσπληξ.

Προβάλλεται διόρθωση στην αλλαγή του γένους.

Παραδείγματα που αφορούν τις σημασίες των λέξεων:

– ἀγωγόν τοῦτο τοῦνομα τάπτουσιν οἱ παλαιοὶ ἐπὶ τοῦ ἡγουμένου τινὰ ὁδόν ἡγουμένου. οὕτω και Θουκιδίδης κέχρηται. Νῦν δὲ οἱ περὶ τὰ δικαστήρια ῥήτορες ἀγωγούς καλοῦσι τοὺς ὀχετοὺς τῶν ὑδάτων.

Η σημασία της λέξης ἀγωγός έχει διαφοροποιηθεί. Η λέξη δηλώνει πλέον το σωλήνα για τη ροή των υδάτων και όχι τον καθοδηγητή.

– Αἶθαλος λέγε ἀρσενικῶς, ἀλλὰ μὴ αἰθάλη θηλυκῶς.

Η λέξη αἶθαλος²⁵⁰ έχει τη σημασία του πυκνού καπνού από τη φωτιά ενώ η λέξη αἰθάλη²⁵¹ τη σημασία του καπνού από τη διαδικασία της εξάτμισης γενικότερα.

– Αὐθεκαστότης ἀλλόκοτον, τὸ μὲν οὖν αὐθέκαστος κάλλιστον ὄνομα, τὸ δὲ παρὰ τοῦτο πεποιημένον αὐθεκαστότης κίβδηλον.

Η λέξη αὐθεκαστότης²⁵² μαρτυρείται μόνο στο λεξικό του Φρυνίχου με τη σημασία της αუსτηρότητας. Ενδεχομένως πρόκειται για παραγωγικό αφηρημένο ουσιαστικό από τη λέξη αὐθέκαστος (=αυτός ο οποίος χαρακτηρίζεται από ακρίβεια στα λεγόμενά του)²⁵³, η οποία μαρτυρείται σε αρχαίους φιλόλογους.

– ἀφιερῶσαι καὶ τοῦτο Φαβωρίνος, σύ δὲ καθιερῶσαι λέγε.

Το ρήμα ἀφιερῶω²⁵⁴ έχει τη σημασία του εξαγνίζω, αγιάζω. Το ρήμα καθιερῶω²⁵⁵ έχει τη σημασία του αφιερώνω.

²⁵⁰ LSJ λ. αἶθαλος.

²⁵¹ LSJ λ. αἰθάλη.

²⁵² LSJ λ. αὐθεκαστότης.

²⁵³ LSJ και Δημητράκος λ. αὐθέκαστος.

²⁵⁴ LSJ λ. ἀφιερῶω.

²⁵⁵ LSJ λ. καθιερῶω.

- ἀφρόνιτρον τελέως ἐξίτηλον καὶ ἀδόκιμον. Χρῆ οὖν λίτρον λέγειν ἢ λίτρου ἀφρόν.

Προωθείται η χρήση της λέξης λίτρον (για το νίτρον) ἀντί ἀφρόνιτρον.

- ἔγγιον ἐπὶ τοῦ ἐγγύτερον μὴ λέγε, ἀλλ' ἐγγύτερον. ἐπὶ δὲ τοῦ ἐν τῇ γῆ, οἶον ἔγγειον κτῆμα εἰ τις χρῶτο, ἄριστα ἂν χρήσαιτο. ὡς καὶ Δημοσθένης, ἔγγειον τόκον λέγει.

Ο τύπος ἔγγειον²⁵⁶ με εἰ, ο οποίος αποτελεί αττικό τύπο της λέξης ἔγγαιος, χρησιμοποιείται για κάτι που βρίσκεται στη γη ἢ για την ἀκίνητη περιουσία καὶ ὄχι με τη σημασία του πλησίον.

- Λέγε οὖν ἐπὶ τοῦ λαχάνου γογγυλῖς, ἀλλά μὴ γογγύλη.

Διόρθωση στην προσαρμογή της λέξης στο κλιτικό παράδειγμα της θεματικής κλίσης σε -α. Παροτρύνεται η διατήρηση του τύπου της ἀθέματης κλίσης.

- Γρυλλίζειν διττήν ἔχειν τὴν ἀμαρτίαν. ἐν τε τῇ προφορᾷ καὶ τῷ σηματομένῳ. ἐν μὲν τῇ προφορᾷ, διὰ δύο λλ. ἐν δὲ τῷ σηματομένῳ, ὅτι τό γρυλίζειν ἔστι θεμιτόν, ἐπὶ τῆς τῶν ὑόν φωνῆς. Οἱ δὲ νῦν τάττουσιν ἐπὶ τῶν φορτικῶς ὀρχουμένων. ἐρεῖς οὖν γρυλίζειν καὶ γρυλισμός συῶν, οὐ γρυλλισμός.

Διόρθωση η οποία αναφέρεται στη σημασία της λέξης, η ἀρχική σημασία της οποίας αναφέρεται στην ἀπόδοση της φωνῆς των χοίρων²⁵⁷ ἐνῶ μεταγενέστερα χρησιμοποιείται για τη δήλωση ὅσων χειρονομούν στο χορό ἢ εκφράζονται με παντομimικές κινήσεις²⁵⁸. Παρατηρεῖται, ἐπίσης, ἀπόδοση του ἀπαρεμφάτου του μέλλοντα σε -ξειν ἀντί -σειν (ρ. γρυλίζω).

- ἠπήσασθαι, ἔστι μὲν ἅπαξ παρ' Ἀριστοφάνει ἐν Δαιταλεῦσι, παίζοντι τὰς Ἡσιόδου Καὶ κόσκινον ἠπήσασθαι, Σὺ δὲ λέγε ἀκέσασθαι τὸ ἰμάτιον.

Το ρῆμα ἀκέομαι²⁵⁹ χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη θεραπεία κάποιου πληγῆς ἢ την ἐπιδιόρθωση κάποιου ἀντικειμένου. Το ρῆμα ἠπάομαι²⁶⁰ ἐμφανίζεται σε συγκεκριμένο

²⁵⁶ LSJ λ. ἔγγαιος.

²⁵⁷ LSJ λ. γρυλίζω.

²⁵⁸ Δημητράκος λ. γρυλίζω.

²⁵⁹ LSJ λ. ἀκέομαι.

²⁶⁰ LSJ λ. ἠπάομαι.

χωρίο του Αριστοφάνη με την έννοια του ρήματος επιδιορθώνω και σύμφωνα με το LSJ είναι σπάνιος τύπος της Κοινής λέξης άκέομαι. Ο Δημητράκος δίνει στο ήπάομαι²⁶¹ τη σημασία επιδιόρθωσης του ρούχου.

- Θερμότης λέγε αλλά μή θερμασία.

Το παραγωγικό επίθημα δήλωσης αφηρημένων ουσιαστικών -σία τείνει να κυριαρχήσει στα υπόλοιπα.

- Θυμέλη τοῦτο οἱ μὲν ἀρχαῖοι, ἀντί τοῦ θυσίαν ἐτίθεσαν. Οἱ δέ νῦν, ἐπί τοῦ τόπου ἐν τῷ θεάτρῳ. Ἄφ' οὗ ἀϋληταί, καί κιθαρωδοί καί ἄλλοι τινές ἠγωνίζοντο .οὐ δέ ἐνθα μὲν οἱ τραγωδοί καί κωμωδοί ἀγωνίζονται, λογεῖον ἔρεῖς. ἐνθα δέ ἀϋληταί καί χοροί, ὀρχήστραν καί μή θυμέλην.

Διόρθωση της σημασίας της λέξης θυμέλη²⁶², η οποία παράγεται από το ρήμα θύω και χρησιμοποιούνταν για να δηλώσει το θυσιαστήριο. Στη συνέχεια δήλωσε το βωμό του Διονύσου στο θέατρο και κατέληξε να δηλώνει γενικότερα το χώρο της ορχήστρας.

- Θυρεός τοῦθ' Ὅμηρος ἐπὶ λίθου τίθησι ἀντὶ θύρας τὴν χρεῖαν παρέχοντος. Οἱ δὲ πολλοὶ ἀντὶ τῆς ἀσπίδος τιθέασιν, οὐδενός τῶν ἀρχαίων καὶ δοκίμων χρησαμένου. Χρὴ οὖν ἀσπίδα λέγειν.

Η λέξη θυρεός²⁶³ χρησιμοποιήθηκε από τους Ρωμαίους για τη δήλωση της μεγάλης σε μέγεθος ασπίδας (σκοῦτα) σε σχήμα πόρτας.

²⁶¹ Δημητράκος λ. ήπάομαι.

²⁶² LSJ λ. θυμέλη.

²⁶³ LSJ λ. θυρεός.

5. Ελληνολατινικά γλωσσάρια

Τα λήμματα αντλούνται από το Corpus Glossariorum Latinorum II [CGL]. Τα εν λόγω λήμματα προέρχονται από τον Αρλειάνειο κώδικα 5792 “Codex Harleianus 5792”. Πρόκειται για το αρχαιότερο ελληνολατινικό λεξικό το οποίο σώζεται. Γραφέας του ελληνολατινικού λεξικού θεωρείται ότι είναι ο ψευδο-Κύριλλος²⁶⁴. Τα λήμματα, τα οποία παρουσιάζονται, έχουν επιλεγεί με βάση τα στοιχεία τα οποία προέκυψαν από τους παπύρους, τις επιγραφές και τις ιδιωτικές επιστολές. Ακολουθεί παρουσίαση κατ’ αλφαβητική σειρά.

- ἀρχίατρος archiatre CGL 246, 47
- δαιμόνιον haecclaura CGL 265, 60
- δαίμονες καταχθόνιοι manes, singulare non habet CGL 265, 61
- θαυμάζω miro CGL 326, 43
- μητρόπολις metropolis CGL 371, 21
- ναϊσκάριον aedicula sacellum²⁶⁵ CGL 374, 54. Πρόκειται για υποκοριστικό για την απόδοση του μικρού ναού²⁶⁶. Το υποκοριστικό επίθημα -ίσκος δεν είναι αρκετό για την απόδοση του υποκοριστικού. Η λέξη αλλάζει γένος, από αρσενικό γίνεται ουδέτερο και αποκτά το λατινικό επίθημα -άριον.
- σκαφιστήριον scafisterium CGL 432, 50. Κατά το LSJ στη λ. σκαφιστήριον η λέξη σημαίνει «αγγείο στο οποίο καθαρίζεται το σιτάρι».
- περίοδος amfractus circuitus ambago CGL 403, 35
- προσκύνημα uergeratio CGL 422, 8
- συγχωρώ CGL 441, 7 consedo sino indulgeo, remitto
- ὀλιγοψυχία pusillanimitas 382, 2
- ὀλιγώψυχος pusilli animis 382, 9. Το ουσιαστικό και το επίθετο παρουσιάζουν διαφορετική ορθογραφία. Υπάρχει αβεβαιότητα στη σωστή ορθογραφική απόδοση του τύπου. Ενδεχομένως σχετίζεται με την επικράτηση του δυναμικού τονισμού και την κατάργηση της προσωδίας, φαινόμενα τα οποία δεν επέτρεπαν τη σωστή διάκριση στη διάρκεια των φωνηέντων.
- ἰμάτιον CGL 332, 12 αντί ἰματίδιον

²⁶⁴ Ötvös (2015: 71).

²⁶⁵ Goetz (1888: 374).

²⁶⁶ LSJ λ. ναϊσκάριον.

- οὐθέτερον neutrum 389, 27 αντί οὐδέτερον.
- παιδαρίδιον puerculus 392, 3. Στο ουσιαστικό παῖς έχει προστεθεί το υποκοριστικό επίθημα από τη λατινική γλώσσα -άριον και έπειτα το επαυξημένο υποκοριστικό -ίδιον προκειμένου να σχηματιστεί υποκοριστικό του παιδάριον.
- συγχώρησις consedentia concession indulgentia remissio indutia CGL 441, 6
- φερνή CGL 470, 34 αντί φερνάριον.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα εργασία έγινε προσπάθεια προσέγγισης της κοινής γλώσσας των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, η οποία υιοθετήθηκε ως κύριο γλωσσικό όργανο στα στόματα Ελλήνων και μη Ελλήνων ομιλητών τόσο στον κυρίως ελλαδικό χώρο όσο και στα κατακτημένα εδάφη τα οποία περιήλθαν στη μακεδονική αυτοκρατορία, αλλά και αργότερα στη ρωμαϊκή κυριαρχία η οποία συνέβαλε στην προώθηση της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού. Αυτή η τεράστια εξάπλωση της ελληνικής γλώσσας και η υιοθέτησή της από αλλόγλωσσους προκαλεί σειρά από αλλαγές σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα που έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό την εξομάλυνση του φωνολογικού και μορφολογικού, κυρίως, συστήματος της γλώσσας. Για τον λόγο αυτό, η ελληνική γλώσσα της εποχής, μια απλούστερη μορφή της αττικής απαλλαγμένη από τα «καθαρά» αττικά χαρακτηριστικά της, παίρνει τη μορφή κοινής ενώ οι περισσότερες γλωσσικές αλλαγές που επισυμβαίνουν εδραιώνονται προοδευτικά και προετοιμάζουν αναμφίβολα τη νέα ελληνική γλώσσα.

Από τις πηγές που παρέχουν υλικό για την εξέλιξη της γλώσσας της περιόδου, οι επιγραφές, δημόσιες και κυρίως ιδιωτικές, δείχνουν τη σταδιακή επίδραση της αττικής συντηρώντας, συχνά, στοιχεία από την παλαιότερη διαλεκτική περίοδο κάθε περιοχής. Είναι ενδεικτικό λ.χ. ότι οι επιγραφές οι οποίες προέρχονται από δωρικές περιοχές, εμφανίζουν, συνήθως, μεικτή γλώσσα με αρκετά δωρικά στοιχεία αλλά και τάσεις εξομάλυνσης σύμφωνα με την Κοινή της περιόδου. Δίπλα σε πανδωρικά χαρακτηριστικά όπως η συχνότατη διατήρηση του πρωτογενούς μακρού α ($\bar{\alpha}$) έως και τη ρωμαϊκή περίοδο (πρβ. την επίκληση Ἀγαθᾶι τύχαι, την κατάληξη γενικής αρσενικού σε -α ἐπὶ πρ(οστάτα) Λυσανία, το άρθρο του θηλυκού τᾶς, τᾶι, τὰν, το κύριο όνομα με κατάληξη -ᾶ Σωτηρίχα, τη ρηματική κατάληξη γ' πληθυντικού -ντι παρέχωντι, κ.ά.), βρίσκουμε μη αττικά χαρακτηριστικά της Κοινής όπως τη διατήρηση του ιωνικού και δωρικού συμφωνικού συμπλέγματος -σσ- (πρβ. την υποτακτική πράσσωντι) καθώς και χαρακτηριστικά της καθαρής Κοινής όπως την κατάληξη γενικής αρσενικού σε -α ἐπὶ πρ(οστάτα) Λυσανία, στοιχείο των δωρικών διαλέκτων το οποίο απαντά και σε περιοχές μη δωρικές και, ως γνωστόν, επικράτησε στη νέα ελληνική (πρβ. ταμία, πατέρα), αόριστους με χαρακτήρα -κ- (ἀνέθηκαν), το αριθμητικό εἴκοσι, κ.ά. Ταυτοχρόνως παρατηρούνται εξελικτικά φαινόμενα μέσω των γραφικών αποκλίσεων του τύπου περιοδονείκης ή φαινόμενα προφορικού, μάλλον, λόγου όπως η αφομοίωση συμφωνικών συμπλεγμάτων (πρβ. τη μετοχή ἐγδεξάμενος, τη νέα

σύνθετη λέξη έχθυγατριδίον με σημασία «εγγονός») ή η απλοποίησή τους (πρβ. τον μεταγενέστερο τύπο μάκρα αντί τύπου μάκτρα).

Πολύτιμη πηγή αποτελούν, εξάλλου, οι παπυρικές ιδιωτικές επιστολές το περιεχόμενο των οποίων μας διαφωτίζει για ένα επίπεδο λόγου αυθόρμητο, με στοιχεία προφορικότητας. Δεδομένου ότι συχνότατα ο αποστολέας είναι χαμηλού μορφωτικού επιπέδου μας επιτρέπει να έχουμε μια κατά το δυνατόν ολοκληρωμένη εικόνα της προφορικής Κοινής της Αιγύπτου. Τα κείμενα αυτά χαρακτηρίζονται από «λάθη» τα οποία μας πληροφορούν για πολυάριθμα γλωσσικά εξελικτικά φαινόμενα της γλώσσας: κατάργηση της προσωδίας (ἐγὼ, αἰδουσοπούμην), γιωτακισμός, ([Σερ]άπειδει, εἷ = ἦ), μονοφθογγισμός διφθόγγων (Εἰσειείων, π[λ]ῖστα, γεινώσκειν αἴγραψα, αἰδουσοπούμην, κ.ά.), σύμπτωση των υ και οι πριν από τον καθολικό γιωτακισμό τους (οἰμίῃν) απώλεια δασύτητας (κατ' αἰκάστην, οὐχ ἤλιζον), κ.ά.), εξέλιξη των κλειστών συμφώνων (γενέσται), κ.ά. Στη μορφολογία απαντά πολύ νωρίς περιφραστική δομή έχω + απαρέμφατο για τη δήλωση του μέλλοντα (ὄπως ἔχωμεν ἀποχρήσασθαι) ή η χρήση παρεμφατικής δομής αντί απαρμφάτου (οὐχ [ἤλπ]ιζον ὅτι ἀναβένις, οἶδα ὅτι ἡμάρτηκα). Πολύ συχνές είναι οι μορφολογικές μεταβολές του ρηματικού συστήματος εξαιτίας της εναλλαγής των ρηματικών καταλήξεων (γέγραφαν, εἰσῆλθα) αλλά και της εξομάλυνσης ανώμαλων ρημάτων (οἶδες). Το ονοματικό σύστημα εξελίσσεται και εξομαλύνεται με αμοιβαίες επιδράσεις ανάμεσα στις κλίσεις οι οποίες οδήγησαν στον μεταπλασμό των παλαιών αθέματων ονομάτων κατά τα θεματικά (Καρανίδα). Συναντάμε νεωτερισμούς και στη σύνταξη, κυρίως με την επιλογή εμπρόθετων δομών οι οποίες συντάσσονται με αιτιατική ή γενική παραμερίζοντας σταδιακά τη δοτική. Να σημειωθεί ότι η χρήση της δοτικής πτώσης διατηρείται περισσότερο στη θέση έμμεσου αντικειμένου με τάσεις αντικατάστασης και σε αυτή τη θέση από την εμπρόθετη αιτιατική. Η κτητική αντωνυμία υποχωρεί σταδιακά και τη θέση της καταλαμβάνει η γενική πτώση του αδύνατου τύπου της προσωπικής αντωνυμίας (τοῦ δὲ ἀδελφοῦ σου). Η γενική απόλυτος τείνει να αντικατασταθεί από την αιτιατική (ἤκουσα παρά το[ῦ...].υμου τὸν εὐρόντα σαι). Το λεξιλόγιο εμπλουτίζεται μέσω της παραγωγής (κηπάδιον, σκάφητρον), της σύνθεσης (ζυτοποιόν, δίλασσον) και συχνά από δάνειες λέξεις. Η παραγωγή προωθείται με χρήση επιθημάτων επαυξημένων ή μη, όπως είναι τα -ιον, -άριον, -άτιον, -στής, -τρον, -μα, -ικός, -ηρά. Οι στερεότυποι χαιρετισμοί σε θέση προσφώνησης και αποφώνησης απαντούν σε όλες τις επιστολές και δεν παρουσιάζουν κάποια μεταβολή ή λανθασμένη διατύπωση.

Οι μη φιλολογικοί πάπυροι δίνουν επίσης πολύτιμες πληροφορίες για την

Κοινή, παρά το γεγονός ότι αυτά τα κείμενα είναι συχνά τυποποιημένα, καθώς πρόκειται για διοικητικά έγγραφα, κείμενα ανακοινώσεων, συμβόλαια, συμφωνίες, κ.ά. Επομένως απαντούν σε αυτά τα κείμενα αρκετές στερεότυπες εκφράσεις και ο λόγος χαρακτηρίζεται από μια σχετική επιμέλεια και όχι από τον χαρακτήρα αυθόρμητης έκφρασης των επιστολών. Πιο συγκεκριμένα, οι πάπυροι του είδους αυτού εμφανίζουν ποσοτικά λιγότερες γραφικές αποκλίσεις στην απόδοση της ορθής γραφής των τύπων (πρβ. γεινομέναις, χιρός, οὐδέποται), γεγονός το οποίο ενδεχομένως εξηγείται αν λάβουμε υπόψη μας ότι οι γραφείς των παπύρων κατείχαν τουλάχιστον τη στοιχειώδη εκπαίδευση και διακρίνονταν από ένα ικανοποιητικό μορφωτικό επίπεδο. Χαρακτηριστική είναι η κατάληξη -ις, -iv (< *-ιος, -ιον) στις καταλήξεις κύριων ονομάτων (Πετεήσιν). Παρατηρούνται συχνά ανομοιώσεις, αφομοιώσεις ή απλοποιήσεις διαφόρων συμφωνικών συμπλεγμάτων (γινώσκω, ἐγβάλλειν, πεπραμένης) ενώ σε πολλές περιπτώσεις απαντά η ετυμολογική γραφή σε σύνθετες με τις προθέσεις σύν και ἐν λέξεις (συνκεχωρήκαμεν, συνβιώσεως, ἐνβολήν). Οι μορφολογικές μεταβολές του ονοματικού και ρηματικού συστήματος σχετίζονται περισσότερο με διαδικασίες εξομάλυνσης και απλοποίησης του συστήματος παρά με ελλιπή γνώση. Το αντικείμενο σε δοτική εμφανίζει την τάση να αντικαθίσταται από εμπρόθετο προσδιορισμό (οὐδέν εἰς τήν διοίκησιν πραχθήσεται). Η ευκτική ἐγκλιση απαντά ελάχιστα. Στο λεξιλόγιο παρατηρούνται λέξεις παράγωγες ή σύνθετες οι οποίες αναφέρονται συχνά σε αξιώματα και επαγγέλματα (πρβ. ἀγορανόμος, κωμογραμματεὺς), λέξεις σχετικές με τη διοίκηση (τοπαρχία), τα νομίσματα και τα προϊόντα. Ιδιαίτερα παραγωγικά είναι τα επιθήματα -ικός, -άριον, -ίδιον, -ειον/-εῖον.

Στο λεξικό του αττικιστή Φρυνίχου καταγράφονται σαφείς οδηγίες για την αποφυγή των εξελιγμένων τύπων της Κοινής, ως στοιχείων γλωσσικής παραφθοράς, με τη σαφή προτροπή για επιλογή των τύπων της καθαρής αττικής διαλέκτου του 5ου αι. π.Χ. Γενικώς προωθούνται οι αττικοί συνηρημένοι τύποι, η μονολεκτική εκφορά των παραθετικών των επιθέτων και των επιρρημάτων, η χρήση του δαιδαλώδους ονοματικού και ρηματικού συστήματος της κλασικής αττικής διαλέκτου: χρήση δυϊκού, ευκτικής, απαραιμφάτου, αθέματης συζυγίας, διάκριση μεταξύ των αορίστων α' και β' οι οποίοι έτειναν μέσα από τις διαδικασίες της εξομάλυνσης, της ομαλοποίησης και της ανταλλαγής στοιχείων να ενοποιηθούν. Παρόμοια δίνονται οδηγίες για τη διατήρηση και το σχηματισμό του αναδιπλασιασμού του παρακειμένου. Στο ονοματικό σύστημα προωθούνται οι τύποι της αθέματης κλίσης αντί των αντίστοιχων των θεματικών κλίσεων, οι οποίοι έτειναν να κυριαρχήσουν, καθώς και η ορθή κλίση των

ανώμαλων ουσιαστικών. Προτείνονται τέλος διορθώσεις στις σημασίες ορισμένων λέξεων οι οποίες είχαν εξελιχθεί. Γενικώς η εικόνα η οποία αποτυπώνεται στο λεξικό του Φρυνίχου επιβεβαιώνει και συμπληρώνει την εικόνα της γλωσσικής πραγματικότητας, όπως αποτυπώνεται στα προηγούμενα είδη πηγών.

Στο τελευταίο είδος πηγών, το ελληνολατινικό γλωσσάριο, έγινε προσπάθεια ανίχνευσης λέξεων και φαινομένων που απαντούν επίσης στις επιστολές και τους παπύρους (πρβ. τη λέξη οὔθέτερον). Παρατηρείται, επίσης, κυρίως στην παραγωγή, προτίμηση του λατινικού επιθήματος -άριον και με παρέκταση -αρίδιον (ναϊσκάριον, παιδαρίδιον) για τη δήλωση των υποκοριστικών. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν λέξεις όπως το σκαφιστήριον για το οποίο το εν λόγω γλωσσάριο αποτελεί, όπως αναγράφεται στο LSJ (στη λέξη), την μοναδική πηγή εμφάνισης της λέξης.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adrados, F. R., 2014. Ιστορία της ελληνικής γλώσσας – από τις απαρχές ως τις μέρες μας: *Historia de la Lengua Griega – De los origenes a nuestros dias*. Ελληνική μετάφραση Alicia Villar Lecumberri. Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- Bailly 2020 = Le Bailly 2020, Chavez, H. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://logeion.uchicago.edu/Logeion>
- Browning, R. 2008. Η Ελληνική Γλώσσα : Μεσαιωνική και Νέα. Ελληνική μετάφραση Μαρία Ν. Κονομή. Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- Bubenik, V. 2001. Η δημιουργία κοινής. Στο Χριστίδης 2001, 258-260. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_14/45.html
- Bubenik, V. 2001. Η παρακμή των αρχαίων διαλέκτων. Στο Χριστίδης 2001, 357-360.
- Cabanes, P. 2019. La communaute des Thesprotes et ses rapports avec le koinon des Molosses, au sein du royaume eacide et apres. Στο Θεσπρωτία 1, Πρακτικά, Α΄ διεθνές αρχαιολογικό και ιστορικό συνέδριο για τη Θεσπρωτία, Ιωάννινα, 2019, 93 – 120.
- Cartledge, P. 2001. Έλληνες και “Βάρβαροι”. Στο Χριστίδης 2001, 231-236.
- CGL = Goetz, G. - G. Gundermann. 1888. *Corpus glossariorum Latinorum*. T. II. *Glossae Latinograecae et Graecolatinae*. Leipsig *Accedunt minora utriusque linguae glossaria*. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://thesaurus.badw.de/goetzs-corpus-glossariorum-latinorum-online-cglo.html>
- DGE = The Diccionario Griego-Espanol project. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://logeion.uchicago.edu/Logeion>
- Debrunner, A. & Scherer, A. 1997. Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. 1ος τόμ. Ελληνική μετάφραση Χ. Συμεωνίδης. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη.
- Hoffmann, O. & Scherer, A. 1994. Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. 2ος τόμ. Ελληνική μετάφραση Χ. Συμεωνίδης. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη.
- Horrocks, G. 2001. Σύνταξη: από την κλασική ελληνική στην κοινή. Στο Χριστίδης 2001, 457-467.
- Hunt, A.S. & Edgar, C.C. 1932. *Select Papyri, I. Non- Literary Papyri. Private Affairs*. Loeb Classical Library. London/Cambridge.

- Ötvös, Z. 2015. Janus Pannonius's Vocabularium: The Complex Analysis of the Ms. ÖNB Suppl. Gr. 45. Budapest: ELTE Eötvös Jozsef Collegium.
- Liddell H. G. & R. Scott. 2007. Επιτομή του Μεγάλου Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Εκδ. Πελεκάνος. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/tools/liddell-scott/index.html
- LSJ = Liddell-Scott-Jones, Liddell H. G. & R. Scott. 1996. Greek-English Lexicon. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://logeion.uchicago.edu/Logeion>
- Matthews, P. -H. Οι αρχαίοι γραμματικοί. Στο Χριστίδης 2001, 895-899.
- Méndez Dosuna, J. 2001. Αιολικές διάλεκτοι. Στο Χριστίδης 2001, 339-350.
- Méndez Dosuna, J. 2001. Δωρικές διάλεκτοι. Στο Χριστίδης 2001, 326-338.
- Montanari = Montanari, F. 2016. Σύγχρονο λεξικό της αρχαίας ελληνικής. Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- Palmer, L. 2015. Η αρχαία ελληνική γλώσσα. The Greek language. Ελληνική μετάφραση Γεώργιος Κ. Γιαννάκης, Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- Pape = Pape, W. 1880. Handwörterbuch der griechischen Sprache. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://logeion.uchicago.edu/Logeion>
- SEG = Supplementum Epigraphicum Graecum.
- Tonnet, H. 2011. Ιστορία της νέας ελληνικής γλώσσας: η διαμόρφωσή της. Ελληνική μετάφραση Μ. Καραμάνου - Π. Λαλιάτσης. Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- Ανδριώτης, Ν. Π. 2020. Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Τέσσερις μελέτες, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- Ανεζίρη, Σ. 2009. Επιγραφές και πάπυροι της μετακλασικής αρχαιότητας, Αθήνα: ΕΚΠΑ.
- Ανεζίρη, Σ. 2018. Ανθολόγιο, Επιλογή επιγραφών και παπύρων της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Βασιλάκη, Σ. 2001. «Ελληνισμός». Στο Χριστίδης 2001, 839-848.
- Βεληγιάνη-Τερζή, Χ. Η κλασική εποχή, Στο Χριστίδης 2001, 224-230.
- Δημητράκος = Δημητράκου, Δ. 2000. Μέγα Λεξικόν της ελληνικής γλώσσας, Αθήνα: Εκδόσεις Πρόοδος Α.Ε.Ε.Ε.
- Θαβώρης, Α. Ι. 1979. Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Συνοπτικές πανεπιστημιακές σημειώσεις. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

- Κακριδής-Φερράρι, Μ. 2007. Διάλεκτος. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_02/index.html
- Καψωμένος, Σ. Γ. 2003. Από την ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- Κυρτάτας, Δ. Ι. 2001. Ο ελληνιστικός κόσμος την εποχή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Στο Χριστίδης 2001, 261-267.
- Μαγουλάς, Γ. 1997. Αρχαίες ελληνικές διάλεκτοι. Στο Ελλάς: Η ιστορία και ο πολιτισμός του ελληνικού έθνους μέχρι σήμερα, 71-80. Παράρτημα του Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα: Πάπυρος, 72-73. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_07/03.html
- Μαλικούτη-Drachman, Α. 2000. Συρρίκνωση διαλεκτικών συστημάτων. Στο Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της. Επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης et al., 23-28, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/studies/dialects/thema_a_2_2/index.html
- Μαλικούτη-Drachman, Α. 2001. Η φωνολογία της κλασικής ελληνικής. Στο Χριστίδης 2001, 386-401.
- Μανδηλαράς, Β. Γ. 2005. Πάπυροι και παπυρολογία, εισαγωγή στην επιστήμη της παπυρολογίας. Αθήνα: Ελληνική Παπυρολογική Εταιρεία.
- Μαργαρίτη-Ρόγκα, Μ. 1999. Εισαγωγή και ταξινόμηση. Στο Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Επιμ. Μ. Κοπιδάκης. Αθήνα: ΕΛΙΑ, 24-25. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_07/01.html
- Μαυροφρύδης, Δ. 1871. Δοκίμιον ιστορίας της ελληνικής γλώσσας. Σμύρνη : Τυπογραφείο της Αμάθειας.
- Μίσσιου, Α. 2001. Γλώσσα και εκπαίδευση στην αρχαιότητα. Στο Χριστίδης 2001, 886-894.
- Μίσσιου, Α. 2001. Οι ελληνιστικοί χρόνοι. Στο Χριστίδης 2001, 247-257.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 2002. Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Αθήνα.
- Νικηφορίδου, Κ. 2007. Η γλωσσική πραγματικότητα στην αρχαιότητα. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_05/index.html
- Παναγιώτου, Α. 2001. Αρκαδοκυπριακή. Στο Χριστίδης 2001, 308-314.

- Παναγιώτου, Α. 2001. Η Ιωνική – Αττική διαλεκτική ομάδα. Στο Χριστίδης 2001, 299-307.
- Παντελίδης, Ν. 2007. Δημιουργία της ελληνιστικής κοινής. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_14/index.html
- Παπαθωμάς, Α. 2016. Εισαγωγή στην παπυρολογία. Αθήνα.
- Παπαναστασίου, Γ. Κ. 2001. Μορφολογία από την κλασική ελληνική στην κοινή. Στο Χριστίδης 2001, 451-456.
- Πετρούνιας, Ε. Β. 2001. Εξέλιξη της προφοράς κατά την ελληνιστική εποχή. Στο Χριστίδης 2001, 442-450.
- Πετρούνιας, Ε. Β. 2001. Η μορφολογία της κλασικής ελληνικής. Στο Χριστίδης 2001, 421-434.
- Πετρούνιας, Ε. Β. 2001. Η προφορά της κλασικής ελληνικής. Στο Χριστίδης 2001, 410-420. Ρώμη. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.onassislibrary.gr/el/syllogi/antikeimena/37123_el/
- Τριανταφυλλίδης, Μ. 2002. Νεοελληνική γραμματική. Ιστορική εισαγωγή. Στο Άπαντα 3ος τόμος. 1η έκδ. 1938, 1η ανατ. της 2ης έκδ. 2002. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- Τριανταφυλλίδης, Μ. 1981 [1938]. Η αττική κοινή. Στο Νεοελληνική γραμματική. Ιστορική εισαγωγή. 3ος τόμ. του Άπαντα, 6-7. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_14/09.html
- Φιλιππάκη-Warburton, Ε. Η σύνταξη της κλασικής ελληνικής. Στο Χριστίδης 2001, 435-441.
- Phrynichus, Arabius - Rutherford, W. G. 1881. The new Phrynichus, being a revised text of the Ecloga of the grammarian Phrynichus, with introductions and commentary. London: Macmillan.
- Χαραλαμπάκης, Χ. 1997. Η δομή της αρχαίας ελληνικής γλώσσας: Από τον 3ο π.Χ. ως τον 6ο μ.Χ. αι. Η Κοινή γλώσσα. Στο Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, Παράρτημα Ελλάς. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_14/25.html
- Χαραλαμπάκης, Χ. 1999. Κοινή και Διάλεκτοι. Στο Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Επιμέλεια Μ. Ζ. Κοπιδάκης, 96-97. Αθήνα: ΕΛΙΑ. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική

διεύθυνση:

[https://www.greek-](https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_14/25.html)

[language.gr/greekLang/studies/history/thema_14/25.html](https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_14/25.html)

- Χαραλαμπίκης, Χ. 2007. Η δομή της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Από τον 3ο π.Χ. ως τον 6ο μ.Χ .αι. - Η κοινή γλώσσα. Στο ΕΛΛΑΔΑ. ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ. Τ. Α΄ ΓΛΩΣΣΑ - ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ. Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, 82-93, ιδ. 88 κ.εξ.
- Χόρροκς, Τ. 2006. Ελληνικά. Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της. Greek: A History of the Language and its Speakers. Ελληνική μετάφραση Μ. Σταύρου & Μ. Τζεβελέκου, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Χριστίδης, Α.-Φ. (επιμ.). 2001. Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία γίνεται προσπάθεια παρουσίασης της κοινής ελληνικής γλώσσας της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι διάφοροι παράγοντες γένεσης και διαμόρφωσης της κοινής διαλέκτου μέχρι την παρακμή των αρχαίων διαλέκτων και την εξάπλωση του κινήματος του αττικισμού. Πιο συγκεκριμένα γίνεται αναφορά σε παλαιότερες κοινές διαλέκτους, όπως ήταν για παράδειγμα η αχαϊκή κοινή, η αιτωλική κοινή και η βορειοδυτική κοινή, ώστε να φανούν οι συνθήκες συγκρότησης μιας κοινής διαλέκτου, στους πολιτικούς και κοινωνικούς παράγοντες οι οποίοι οδήγησαν στην προβολή της αττικής διαλέκτου και την εξάπλωση της Κοινής στα όρια της αυτοκρατορίας του μεγάλου Αλεξάνδρου και έπειτα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, στη διγλωσσία η οποία συνόδευσε τη γένεση της Κοινής μέχρι τη σίγηση των αρχαίων διαλέκτων και στο κίνημα του αττικισμού, το οποίο έκανε την εμφάνισή του τα χρόνια κατά τα οποία η Κοινή είχε πια εδραιωθεί. Στο δεύτερο μέρος γίνεται παρουσίαση, ανάλυση και επεξεργασία πηγών οι οποίες καλύπτουν τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Οι πηγές αφορούν επιγραφές, ιδιωτικές επιστολές, μη φιλολογικούς παπύρους, στοιχεία από ελληνολατινικά γλωσσάρια καθώς και από το λεξικό του Αττικιστή Φρυνίχου. Μέσα από τις πηγές δίνεται η ευκαιρία μελέτης του γλωσσικού συστήματος καθώς και των φαινομένων και των μεταβολών τα οποία συνόδευσαν τη διαμόρφωσή του κατά την προαναφερθείσα περίοδο μέσα από τη συλλογή γλωσσικών στοιχείων, τα οποία αφορούν όλα τα γλωσσικά επίπεδα, φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό και λεξιλογικό.

Λέξεις κλειδιά: Κοινή διάλεκτος, ελληνιστική περίοδος, ρωμαϊκή περίοδος, Μέγας Αλέξανδρος, αρχαίες ελληνικές διάλεκτοι, αττική διάλεκτος, ιωνική διάλεκτος, δωρική διάλεκτος, αιολική διάλεκτος, γλωσσικά φαινόμενα, εξέλιξη φθόγγων, σύνταξη, μορφολογία, λεξιλόγιο.

ABSTRACT

In this thesis an effort is made to present the Common Greek Language, Koine, of the Hellenistic and the Roman period. In the first part, there are presented the various factors which contributed to the birth and the formation of the Common Greek

Language until the decline of the movement of Atticism. More specifically, a reference is made to earlier common dialects, such as the Achean, the Etolic and the northwest common dialects, in order to show the conditions of the formation of a common language, to the political and social factors that led to the promotion of the attic dialect and the spread of Koine to the empire of Alexander the Great and the Roman Empire, to the bilingualism which accompanied the genesis of the Koine until the silence of the ancient dialects and to the movement of Atticism which made its appearance in the years that the Koine had established. In the second part, an approach attempt is made to analyse and process the language elements which constitute the Common Greek through the testimonies of the era, such as inscriptions, private letters, non-philological papyri, glossaries and the dictionary of Phrynichus, in order to demonstrate the procedure of its formulation. Through the testimonies, the opportunity is given to study the linguistic system of Koine as well as the phenomena and changes that occurred through a collection of linguistic elements, that concern all linguistic levels, the phonological level, the morphological level, the syntactic and lexical levels.

Key words: Koine, hellenistic period, roman period, Alexander the Great, ancient Greek dialects, attic dialect, ionian dialect, doric dialect, aeolian dialect, linguistic phenomena, speech sound development, syntax, morphology, vocabulary.